

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Diplomová práce

Kateřina Zenklová

Správa města Rakovníka v pozdním středověku
Administration of the City of Rakovník in the Late Middle Ages

Praha, 2014

vedoucí práce: Prof. PhDr. Hana Pátková, PhD.

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce paní Prof. PhDr. Haně Pátkové, PhD. za odborné konzultace, čas a trpělivost, které mi při psaní práce věnovala. Mé velké poděkování patří rovněž pracovníkům Státního okresního archivu Rakovník, zejména paní ředitelce Mgr. Renatě Mayerové, která mi poskytovala cenné rady a materiály nezbytné ke zpracování práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Správa města Rakovníka v pozdním středověku

Práce pojednává o správě města Rakovníka v pozdním středověku, jak byla reflektována v dobových městských knihách a spisovém materiálu. Sledován byl vývoj a fungování městské správy v tomto období z hlediska existence a působení úřadů a úředníků, i z hlediska jednotlivých aspektů městského života a jejich regulace městskými orgány.

Klíčová slova: dějiny, středověk, městská správa, městské knihy, městská diplomatika, Rakovník

Administration of the City of Rakovník in the Late Middle Ages

This work deals with the administration of the city of Rakovník in the Late Middle Ages as it is reflected in the contemporary municipal books and records of the time. The focus of this work is on the development and operation of the municipal administration, with special attention being given to the existence and activities of city officials, as well as the purpose of individual aspects of the city's administrative life, and the control over such activities maintained by municipal authorities.

Keywords: history, Middle Ages, municipal administration, municipal books, diplomatics, the city of Rakovník

Obsah

1. Úvod.....	9
1.1. Charakteristika tématu	9
1.2. Metodika	10
1.3. Prameny a literatura	11
1.3.1. Prameny	11
1.3.2. Edice	12
1.3.3. Katalogy.....	13
1.3.4. Literatura.....	13
1.3.4.1. Dějiny měst	13
1.3.4.2. Městské právo	14
1.3.4.3. Městská správa a její představitelé.....	15
1.3.4.4. Panovnická diplomatika	16
1.3.4.5. Městská diplomatika	16
1.3.4.6. Sociální dějiny.....	17
1.3.4.7. Obyvatelé měst.....	18
1.3.4.8. Práce věnované jednotlivým městům.....	18
1.3.4.9. Práce věnované Rakovníku	20
1.4. Nástin obecných rysů městské správy	21
1.4.1. Městská správa a její představitelé	21
1.4.2. Městské soudnictví	24
1.4.3. Městská kancelář	24
1.5. Nástin obecných rysů městské diplomatiky.....	26
1.5.1. Městské knihy.....	26
1.5.2. Spisový materiál	29
1.5.2.1. Listiny.....	29
1.5.2.2. Spisy.....	30
1.5.2.3. Účetní materiál	30
2. Nástin dějin Rakovníka do roku 1526.....	32
3. Rozbor dochovaného materiálu	39
3.1. Městské knihy	39
3.1.1. Kniha památná, 1384–1482 (1523)	39
3.1.2. Kniha památná, 1505–1813	58
3.1.3. Kniha trhovářská, 1455–1505	64

3.1.4. Kniha trhová, 1512–1564	80
3.1.5. Kniha testamentů, 1511–1572	90
3.1.6. Protokoly právních při (kniha ortelů radních), 1521-1564.....	97
3.1.7. Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489.....	102
3.1.8. Kniha příjmů a výdajů obce, 1515–1530.....	109
3.1.9. Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499	119
3.1.10. Rejstříky hlavních počtů, 1515–1532	128
3.2. Listiny	133
3.2.1. Výpis z privilegia krále Ladislava rakovnickým měšťanům, 1454, 7. 6.....	133
3.2.2. Opis majestátu Vladislava II. křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé, 1493, 12. 9.	134
3.2.3. Výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, týkající se poplužního dvora, b. d.	136
3.2.4. Opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501, 23. 4.	137
3.2.5. Listina Vladislava Jagellonského ohledně pomoci proti Turkům, po 7. 3. 1501	139
3.2.6. Listina Vladislava Jagellonského o zřízení Rakovnického a Podbrdského landfrýdu, 1506.....	140
3.2.7. Listina Ludvíka Jagellonského, potvrzující půjčku 100 kop grošů, 1520, 19. 8	142
3.2.8. Žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, b. d. před rokem 1526.....	143
3.3. Spisový materiál.....	145
3.3.1. Záležitosti trestního soudnictví.....	145
3.3.1.1. Lístky se zápisy výslechů na útrpném právu.....	145
3.3.1.2. Fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných z let 1506–1508.....	147
3.3.2. Záležitost sporného soudnictví	148
3.4. Účetní spisy.....	150
3.4.1. Soupis várek a platů z nich	150
3.4.2. Cedule s poznámkami výběřčího daní.....	151
4. Závěr.....	153
4.1. Představitelé městské správy.....	153
4.1.1. Osoby.....	153
4.1.2. Obnovy rady	159

4.1.3. Způsob úřadování, kompetence	160
4.2. Městské soudnictví.....	166
4.3. Topografie města.....	167
4.4. Obyvatelé města	167
4.5. Městská kancelář	170
4.6. Písemnosti městské správy.....	170
4.6.1. Městské knihy	170
4.6.2. Listiny	175
4.6.3. Spisy	177
4.6.4. Účty.....	178
4.7. Význam městských knih a spisového materiálu pro studium života ve středověkém městě	179
5. Použité prameny a literatura	180
5.1. Prameny vydané.....	180
5.2. Prameny nevydané	180
5.3. Literatura	180
5.4. Internetové zdroje.....	183
6. Přílohy	184
6.1. Přehled písařských rukou	184
6.2. Fotografické přílohy - ukázky písařských rukou	187

Seznam použitých zkratk

AČ	Archivní časopis
AM Rakovník	Archiv města Rakovník
AUC	Acta Universitatis Carolinae
CIM	Codex iuris municipalis
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSAV	Československá akademie věd
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
MZK	Moravská zemská knihovna
PSH	Pražský sborník historický
PVH	Pomocné vědy historické
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ZČRP	Z Českého ráje a Podkrkonoší

Správa města Rakovníka v pozdním středověku

1. Úvod

1.1. Charakteristika tématu

Tématem této diplomové práce je správa města Rakovníka v pozdním středověku. Přesné časové vymezení práce je od roku 1384, což je rok počátku vedení nejstarší dochované rakovnické městské knihy a v podstatě počátek dochovaných pramenů, do roku 1526, tedy konvenčního konce středověku.

Práce byla zpracována převážně na základě pramenů dochovaných ve Státním okresním archivu Rakovník ve fondu Archiv města Rakovníka. Jedná se o městské knihy, listiny, a spisový a účetní materiál z období 1384–1526. Na základě rozboru těchto pramenů bylo možno do určité míry sledovat fungování městské správy a diplomatiky ve středověkém městě, a to zejména ze dvou hlavních hledisek. Prvním hlediskem je existence a působení úřadů a úředníků, a druhým hlediskem jsou jednotlivé aspekty městského života a jejich regulace městskými orgány. Těmito orgány byla městská rada, městské soudnictví a specializované úřady. Reflektováno je rovněž postavení Rakovníka v rámci celkové správy země, a zásahů panovníka do jeho vnitřní správy, zejména prostřednictvím křivoklátského hejtmana.

Kromě toho bylo na základě pramenů možno sledovat městské hospodářství, a také život jednotlivých obyvatel, jejich řemesla, rodinné, majetkové a sociální poměry, které byly v určitých momentech upravovány městskými orgány, a to v oblasti soudnictví nesporného, sporného i trestního.

Dalším aspektem, na který jsem se v práci soustředila, je diplomatická činnost města. Zabývala jsem se otázkou existence městské kanceláře a působení jednotlivých písařů, a rovněž písemnostmi, které vznikaly jejich činností. V této oblasti jsem se soustředila na způsob vedení městských knih z diplomatického hlediska, a rovněž na produkci listin a dalšího spisového materiálu, přičemž jak je z pramenů patrné, bylo město nejen vydavatelem, ale i příjemcem listin.

Informace zjištěné studiem nevydaných pramenů byly doplněny o poznatky získané z pramenných edic a odborné literatury.

Metodika

Při zpracovávání diplomové práce jsem se řídila postupy a metodami historické práce.¹ Z postupů jsem využila nejprve heuristiku, tedy shromáždění podkladů relevantních pro práci. Tyto podklady zahrnují odbornou literaturu a archivní prameny. Po shromáždění relevantních pramenů jsem provedla jejich tematické a chronologické rozdělení pro potřeby diplomatického rozboru. Materiály jsem rozdělila na městské knihy, listiny, spisový materiál, a účetní spisy. Následně jsem provedla diplomatický rozbor vnějších a vnitřních znaků jednotlivých písemností v rámci těchto kategorií. V závěru práce jsem použila postup syntézy, tedy závěrečného shrnutí poznatků zjištěných při studiu pramenů.

V rámci metod jsem využila nejprve metodu indukce. Pro sledované období pozdního středověku je ve Státním okresním archivu Rakovník v rámci fondu Archiv města Rakovník dochováno poměrně značné množství pramenů, zejména městských knih, nicméně předpokládáme, že nejsou dochovány všechny písemnosti, které byly městskou správou v tomto období produkovány. Z tohoto důvodu byla v práci využita metoda tzv. indukce neúplné. Metoda neúplné indukce, na rozdíl od metody indukce úplné, je aplikovatelná na případy, kdy nebyly dochovány veškeré materiály relevantní pro studované téma, a tudíž není možné z jednotlivých faktů stanovit v úplnosti obecné údaje o historické skutečnosti. Metoda spočívá ve zjištění shodné nebo podobné charakteristiky dochovaných materiálů, a stanovení obecnějších rysů historické skutečnosti na základě jednotlivých faktů zjištěných studiem individuálních pramenů, přičemž je třeba počítat s nižší mírou pravděpodobnosti vyvozeného závěru.² Tuto metodu jsem aplikovala zejména v případě spisového materiálu, který je ve fondu pro období pozdního středověku dochován víceméně torzovitě. V případě městských knih je situace z hlediska dochování výrazně lepší, nicméně ani knihy nejsou dochovány všechny, a proto i při jejich studiu mohlo být využito metody neúplné indukce.

Další metodou, jíž jsem se řídila, byla metoda analytická. Za využití této metody jsem z pramenů získala informace o městské správě a diplomatice, které jsem interpretovala v rámci širších souvislostí s tím, že jsem se zabývala i otázkou výpovědní hodnoty pramenů a jejími limity.

¹ Hroch Miroslav, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, s. 86 - 223

² Zwettler, Otto – Vaculík, Jaroslav – Čapka, František, *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*, Brno 1996, s. 86

1.2. Prameny a literatura

1.2.1. Prameny

Prameny, využitě pro tuto práci, jsou uloženy ve Státním okresním archivu Rakovník ve fondu Archiv města Rakovníka. Pro práci byly vybrány městské knihy, listiny, spisy, a účetní materiál z období od roku 1384 do roku 1526.

Z tohoto období je ve fondu dochováno deset městských knih, a to Kniha památná 1384 – 1482, inv. č. 79, kniha č. 64; Kniha památná 1505–1813, inv. č. 80, kniha č. 65; Trhová kniha 1455 – 1505, inv. č. 341, kniha č. 326; Trhová kniha, 1512 – 1564, inv. č. 342, kniha č. 327; Rejstříky berně a královského úroku, 1463-1499, inv. č. 1461, kniha č. 720; Kniha příjmů a výdajů obce, 1474-1489, inv. č. 1382, kniha č. 641; Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, inv. č. 1383, kniha č. 642; Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564, inv. č. 316, kniha č. 301; Kniha testamentů 1511–1572, inv. č. 367, kniha č. 352; a Rejstříky hlavních počtů 1515–1532, inv. č. 1390, kniha č. 649.

Spisový materiál je ve fondu rozdělen do několika skupin. Ze skupiny opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, inv. č. 785 spadají do daného období opisy majestátu Vladislava II. z 12. 9. 1493, výpis z privilegia krále Ladislava ze 7. 6. 1454, nedatovaný výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, a opis listiny Vladislava Jagellonského z 23. 4. 1501.

Ve skupině Král, arcikníže a místodržící 1501–1630, inv. č. 786, se pro dané období nachází listina Vladislava Jagellonského z roku 1501, listina Vladislava Jagellonského z roku 1506, listina Ludvíka Jagellonského z 19. 8. 1520, a nedatovaná žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému pocházející z období před rokem 1526.

Ve skupině Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480 – 1655, inv. č. 802 se nachází soupis várek a platů z nich, který je sice nedatovaný, nicméně na základě paleografického rozboru by mohl spadat do daného období.

Ve skupině Berní záležitosti, inv. č. 804, se nachází nedatovaná cedule s poznámkami výběrčího daní, která by rovněž mohla spadat do daného období.

Ve skupině Sporné a trestní záležitosti, inv. č. 806 se z daného období nacházejí lístky se zápisy výslechů na útrpném právu (ed. Jan Renner, VMS 23, 1934, s. 68 – 84) z poloviny 15. století, fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných z let 1506–1508, a půhon k zemskému soudu z roku 1515.

1.2.2. Edice

Privilegia vydaná městům jsou shrnuta v edici *Codex iuris municipalis, I. – IV.*, ed. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich, Antotnín Haas, Praha 1886–1961.

Jednotlivé městské knihy jsou zpřístupňovány ve formě edic. Pamětním knihám jsou věnovány například edice Ivany Ebelové a kol. (ed.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461-1722*, Ústí nad Labem 2005; Barbory Kocánové, Jindřicha Tomase a kol. (ed.), *Městská kniha Litoměřic (1341)-1562 v kontextu písemností městské kanceláře*, Ústí nad Labem 2006; Hany Pátkové, Věry Smolové a Aleše Pořízky (ed.), *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310-1518*, Praha 2011; Hany Pátkové (ed.), *Faksimile městské knihy Starého Města pražského. Doprovodná publikace k faksimile rukopisu uloženého v Archivu hl. m. Prahy pod signaturou Sb. rkp. 986*, Praha 2011; Františka Hofmanna (ed.), *Městské knihy litomyšlské do konce 15. století*, Praha 1950; Magdaleny Čoupkové (ed.), *Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch*, Uherské Hradiště 2001; a Štěpána Gilara, *Městská kniha České Třebové (1375-1488)*, Ústí nad Orlicí 2000. Moravské knihy jsou zpracovány například v edici Libuše Spáčilové (ed.), *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430-1492, 1528*, Olomouc 2004.

Právní knihy jsou zpřístupněny v edicích Miroslava Flodra (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*, Brno 1992; a Jan z Gelnhausenu, *Příručka práva městského. Manipulus vel directorium iuris civilis*, Brno 2008; Libuše Spáčilové a Vladimíra Spáčila (ed.), *Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor*, Olomouc 2010. Ludmily Kubátové, Filipa Václava Voka a Václava Boka (ed.), *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526 = Statuten der Bergstadt sankt Joachimsthal aus dem Jahre 1526*, Praha 2012.

Knihy trestního práva jsou zpracovány v edicích Zdeňka Bičíka (ed.), *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, Liberec 1946; a *Knihy smolné. Záznamy z knih smolných města Pardubic*, Hradec Králové 1969; Emila Pavla (ed.), *Knihy smolné založené Léta 1588*, Liberec 1947; Antonína Verbíka (ed.), *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Brno 1976; a Jana Pohla (ed.), *Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1994.

Finančním knihám jsou věnovány edice Jaroslava Vaniše (ed.), *Knihy počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491*, Praha 1979; Františka Hoffmanna (ed.) *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425-1442*, Praha –

Jihlava 2004; Bedřicha Mendla (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343 – 1365*, Brno 1935; Karla Polesného (ed.), *Dědické knihy (Registra hereditarum) města Znojma z r. 1363 a z r. 1397*, Znojmo 1928; a Kateřiny Urbánkové a Veroniky Wihodové (ed.), *Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století*, Brno 2008.

Z pramenných edic pro město Rakovník jsou nejdůležitější *Paměti rakovnické od roku 1425-1639*, ed. Josef Emler, Praha 1894; *Knihy černé královského města Rakovníka*, ed. Jan Renner, Rakovník 1927; *Nejstarší kronika královského města Rakovníka, 1425-1800*, ed. Jan Renner, Rakovník.

1.2.3. Katalogy

Katalog městských knih do roku 1526 zpracoval Rostislav Nový, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*, katalog, in: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica IV, Univerzita Karlova, Praha 1963. Tento soupis poskytuje badateli cenné informace o dochovaných knihách, ačkoli konkrétní názvy, čísla knih a inventární čísla mnohdy již neodpovídají skutečnému stavu.

Materiály uložené v archivu hl. m. Prahy byly zpracovány Jiřím Čarkem a kol. v soupisu *Městské a jiné úřední knihy archivu hl.m. Prahy. Přehled*, Praha 1956.

Katalog knih, které se nacházejí v Archivu města Brna, zpracovala Ludmila Sulitková, *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619*, katalog. I. svazek, *Knihy městského hospodaření. 1., Knihy početní. a) Komorní počty 1467-1619*, Brno, 1999; II. svazek, *Knihy městského hospodaření. 1., Knihy početní. b) Radní počty 1523-1619*, Brno 2001; III. svazek, *1c) Knihy městského hospodaření. Knihy početní. Počty města a jeho zařízení 1468-1619*, Brno 2003.

1.2.4. Literatura

Dějínám měst a jejich správy v období středověku a vedení městských knih bylo již věnováno velké množství literatury, která se zabývá jak obecnými rysy vývoje na území českého státu, tak situací v konkrétních městech, z nichž každé mělo svá specifika.

1.2.4.1. Dějiny měst

Obecně o historii měst a jejich správy pojednávají například studie Rostislava Nového, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, in: ČČH 21, 1973, s. 73 – 109; nebo Josefa Žemličky, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst*

v *Čechách*, in: ČČH 26 (1978), s. 559 – 586. Komplexní přehled městských dějin a správy podává kniha Františka Hoffmanna, *České město ve středověku*, Praha 1992, druhé přepracované a rozšířené vydání vyšlo pod názvem *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

1.2.4.2. Městské právo

Dějínám městského práva, jejichž studium je důležité pro poznání městské správy a fungování měst obecně, se na počátku 20. století věnovali Jaromír Čelakovský v práci *O původu středověké ústavy městské*, Praha 1903 a Filip Knopf, *Obce právo a moc*, Praha 1904. V meziválečném období k tomuto tématu vznikla například studie Františka Vacka, *Soudnictví v Čechách, městské a vrchnostní, až do XV. století*, in: *Časopis pro dějiny venkova*, 9–12, 1922–1925. Z poválečné doby je třeba zmínit studie Antonína Haase, *Právní oblasti českých měst*, ČSPSČ 60, 1952 nebo Františka Hoffmanna, *K oblastem českých práv městských*, in: *Studie o rukopisech* 14, 1975; Martina Kopeckého, *Právní postavení obcí*, Praha 1992; Jindřicha Tomase, *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, (výbor studií); sestavili Jan Klápště a Oldřich Kotyza, Litoměřice, 1999; Jiřího Kejře, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Kutná Hora 2002. Právních dějin se dotýká i Ferdinand Menčík, *Soudní kniha města Jičína*, Jičín 1898; Josef Třikač, *Staroměstská kniha soudní z let 1351 – 1367*, PSH, 29, 1996, s. 5 – 58; a Jan Mareš ve studii *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, in: SAP 50/1, 2000, s. 3-119, a Hana Vobrátilková v práci *Knihy sporného soudnictví Starého Města pražského před r. 1620* [rukopis], Praha 2002. Městským právem v Brně se zabývali také Milena Flodrová a kol., *My, purkmistr a rada města Brna. Z dějin brněnské správy a městského práva*, Katalog výstavy Brno 25. října - 25. listopadu 1990, Brno 1990; a Miroslav Flodr v knihách *Brněnské městské právo, zakladatelské období (-1359)*, Brno, 2001; Flodr Miroslav, *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359-1389)*, Brno 2006, a *Brněnské městské právo na konci středověku (1389 – konec 15. století)*, Brno 2008.

Právním dějinám obecně jsou věnovány publikace Bedřicha Mendla, *Tak řečené Norimberské právo v Čechách*, Praha 1938; a Karoliny Adamové a Ladislava Soukupa, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010; a Ladislava Vojáčka a kol., *České právní dějiny*, Plzeň 2010. Městskému právu jsou věnovány i výše zmíněné edice právních knih.

1.2.4.3. Městská správa a její představitelé

Městské správě a jejím představitelům bylo rovněž věnováno velké množství publikací. Z obecných prací se jedná například o publikace Jiřího Kejře, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998; Miloše Chabruského *Řízení měst v historickém vývoji*, Pardubice, Univerzita Pardubice, 2003; a Jaroslavy Mendelové, *Obecné dobré velebiti, zlé tupiti a lidské spravedlnosti fedrovati* – výbor statí Jaroslavy Mendelové k dějinám městské správy, uspořádala Olga Fejtová ve spolupráci s Kateřinou Jíšovou, Markem Lašťovkou a Hanou Svatošovou, Praha 2012.

Městské správě a diplomacie jsou věnovány studie, uveřejněné ve sborníku AUC Philosophica et Historica z PVH, 1, 1992 – Městská diplomatika a správa v českých zemích do II. světové války. Jedná se o příspěvky Rostislava Nového, *Městská diplomatika a dějiny správy (Přínos městské diplomatiky k rozvoji diplomatické metody)*, s. 15; Ivana Hlaváčka, *Kanceláře českých měst jako středisek kulturního života své doby, zejména v pozdním středověku*, s. 22; Josef Hejnic, *Měšťtí písaři a jejich literární a kulturní činnost v českých středověkých a raně novověkých městech*, s. 31; Sáša Dušková, *Účast měst a jejich obyvatel na diplomatické činnosti*, s. 67.

Správě jednotlivých měst jsou věnovány práce Václava Vojtíška, *O vývoji samosprávy pražských měst. Důchody obce hlavního města Prahy*, Praha 1927; Olgy Fejtové, Václava Ledvinky a Jiřího Peška, *Osm set let pražské samosprávy*, sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy...ve dnech 16. 17. května 2000 u příležitosti výstavy Osm století pražské samosprávy..., in: Documenta Pragensia. [Sv.] 21, Praha 2002; Miloslava Bělohávková, *Archiv města Plzně (Městská správa)* – inventář, svazek II. listiny 1293-1879, Praha 1976; Quido Kastnera, *Městská správa v Litoměřicích v druhé polovině 16. století* [rukopis], Praha 1976. Dále se k danému tématu vztahují publikace Jana Kolomého a kol., *Radnice a dějiny městské správy v Lanškrouně*, Lanškroun 1996; Věry Sekotové a Marie Mackové, *Kyšperk. Dějiny městské správy v Kyšperku*, Ústí nad Orlicí 2000; Bohumíra Roedla, *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573-1727*, Ústí nad Labem 2004; Františka Kubů, *Chebský městský stát, počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006; Pavla Cibulky, *Správa města Brna v zrcadle staletí*, Brno 2004.

Některé práce se specializují na představitele městské správy. Jedná se například o publikaci Jaromíra Čelakovského, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech*

pražských. *Důchody obce hlavního města Prahy*, Praha, 1921; Petry Biškové, *Městské rady na Malé Straně v letech 1547-1650* [rukopis], Praha 2003; nebo Petry Kolínské a Pavlína Procházkové, *Úpická radnice a její konšelé*, Úpice 2003; Petra Gajdošíka, *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576-1617* [rukopis], Praha 2002. Pro prostředí Moravy a Slezska je potom třeba zmínit práce Vladimíra Spáčila a Milana Ticháka, *V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí*, Olomouc 2002; Mileny Flodrové a kol., *My, purkmistr a rada města Brna... Z dějin brněnské správy a městského práva*, katalog výstavy, Brno 25. října – 25. listopadu 1990; a Josefa Gebauera a kol. *Purkmistři města Opavy*, Opava 2001.

Rychtářskému úřadu jsou věnovány například práce Davida Novotného, *Královští rychtáři ve východočeských zeměpanských městech v době předbělohorské*, Olomouc 2012; a Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové, *Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období*, in: Pocta Janu Janákovi, Brno 2002, s. 127 – 147.

1.2.4.4. Panovnická diplomatika

Města byla součástí celkové správy země, a proto musela být v kontaktu s panovníkem. Vzhledem k tomu, že ve fondu Archiv města Rakovník jsou zachovány i originály a opisy panovnických listin, zahrnuji do celkového přehledu literatury i publikace, věnované panovnické diplomatice jako takové, které se vztahují k období, ze kterého jsou ve fondu dochovány prameny.

Po druhé světové válce se tomuto tématu věnovali například Macek, *O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského*, Sborník archivních prací 2, 1952, č. 1, s. 45-122; Václav Vojtíšek, *Vývoj královské české kanceláře*, In: Zdeněk Fiala (ed.), Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 501-517; Jan Heřman, *Kancelář Ludvíka Jagellovce (1516-1526)*, in: Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 89-109. Z novějších prací je pak třeba zmínit například studii Zbyňka Svitáka, *Česká královská kancelář ve středověku*, In: *Belliculum diplomaticum II Thorunense*. Toruń 2007, s. 23-44.

1.2.4.5. Městská diplomatika

Studiu městských knih jako takových a způsobu jejich vedení bylo rovněž věnováno velké množství prací. Na konci 19. a počátku 20. století byly publikovány práce Wilhelma Saligera, *Ueber das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau*, Brno

1882; Karla Köpla, *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*. 1. Band. 1. Hälfte (1251-1391), Praha 1901; a Valentina Franze Schmidta a Aloise Pichy, *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen. Band I., 1253-1419*, Praha 1908.

Z českých publikací, které jsou věnovány městské diplomatice obecně, je významná například studie Jiřího Pražáka, *O diplomatické metodě studia městských knih*, Archivní časopis 3, 1953, s. 145 – 162, 205 – 227. Důležité jsou rovněž práce Rostislava Nového, *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*, Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia, 1960; Stanislava Poláka, *Knihy pozemkové a knihy městské (Poznámka k diplomatické terminologii)*. AČ, 16, 1966, s. 208–215; a *Trhové knihy českých poddanských měst v první polovině 16. století*, SAP 18, 1968, s. 412-451; Oldřicha Turčina, *Několik poznámek k článku „Knihy pozemkové a knihy městské,“* in: AČ, 17, 1967, s. 98–101; Ivana Hlaváčka (red.), *Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*, in: *Z pomocných věd historických*, Praha 1992; *Několik úvah o diplomatice, jejích potřebách a perspektivách*, SAP, 33, 1983, s. 3 – 31; nebo Júlie Ragačové, *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie...PVH (Zvolen 2002), Bratislava 2005; Václava Vojtíška, *K počátkům městských knih pražských a desk zemských*, Právník 60, 1921, s. 129–142; *O nejstarších městských knihách, pražské a novobydžovské*, in: *Od pravěku k dnešku*. Pekařův sborník. Díl I, Praha 1930, s. 189–214; *O nejstarších knihách města Kolína n. Labem. K diplomatice městských knih českých*. ČMM 41 – 42, 1917 – 1918, s. 69 – 107; *O studiu městských knih českých*, Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění, 24, 1915, s. 389 – 417; *O vývoji diplomatické metody a jejích potřebách*, SH, 2, 1954, s. 5 – 38; *Soud a rada v královských městech českých*, Sborník věd právních a státních, 21, 1921, s. 40 – 83. Tyto studie byly přetištěny ve sborníku Václav Vojtíšek, *Výbor z rozprav a studií*, Praha 1953. Z dalších prací je třeba uvést například studie Jiřího Čarka a Bořivoje Lůžka, *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*, SAP, 18, 1968, s. 452–477.

1.2.4.6. Sociální dějiny

K poznání sociálních dějin přispívají například studie Bedřicha Mendla, *Sociální krize měst ve století čtrnáctém*, ČČH, 30, 1924, s. 35–73; 31, 1925, s. 233–270, 533–565; 32, 1926, s. 249–282; nebo Martin Nodl je také editorem sborníku *Sociální svět středověkého města*, který vyšel v edici *Colloquia mediaevalia Pragensia*, 5, Praha 2006. Obsahuje dvanáct příspěvků českých a polských historiků, věnovaných sociálním

dějninám českých měst ve středověku. Sociálním dějinám se věnuje rovněž Jaroslav Čechura, který například spolu se Zdeňkem Kárníkem vydal edici *Antologie studijních textů k novověkým sociálním dějinám V./1*, Praha 2002. Sociálním dějinám jednotlivých českých měst jsou věnovány studie Mileny Borské-Urbánkové, *Sociální a majetková struktura městských rad v Českých Budějovicích v době předhusitské a husitské*, in: Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, Praha 1997, s. 107–143. Z novějších prací je třeba zmínit například studii Martina Nodla, *Populační vývoj Stříbra v letech 1380 – 1419 (Integrace – fenomén dějin středověkého města)*, MZK, 35, 2000, s. 7 – 47. Sociálními dějinami v moravském prostředí se zabývá studie Jaroslava Marka, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, 1. vydání, Praha, ČSAV 1965, s. 129 – 135.

1.2.4.7. Obyvatelé měst

Obyvatelům měst ve středověku, resp. vrstvě měšťanů jsou věnovány práce Karla Siegla, *Seznam majitelů měšťanských domů v Chebu; Purkmistři města Chebu v letech 1282-1926 a členové městské rady v letech 1384-1777*, Cheb 2001; a Zuzany Růžkové, *Nectní pardubičtí občané - město a měšťané ve 2. polovině 16. století* [rukopis], Praha 2011.

1.2.4.8. Práce věnované jednotlivým městům

Vzhledem k tomu, že způsob spravování města a vedení městských knih byl do značné míry individuální, a obecné trendy lze naznačit pouze na základě studia a komparace stavu v jednotlivých městech, je mnoho prací věnováno správě konkrétních měst a vedení jejich městských knih. Mezi významné práce věnované městským knihám jednotlivých měst patří studie Aleny Richterové, *Několik příspěvků k problematice činnosti a produkce kanceláře Starého Města pražského v letech 1367-1419*, in: Sborník archivních prací 34/2, Praha 1984, s. 351-438; Karla Polesného, *Městská kniha pelhřimovská z roku 1417*, in: Výroční zpráva c. k. reálného gymnázia v Pelhřimově, 1910–1911; Pavla Běliny, *Ze správních a hospodářských agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. století*, SAP, 23, 1973, s. 156–191; Jany Bělohlávkové, *Nejstarší dochovaná plzeňská městská kniha soudní z let 1407 – 1411 (Rozbor pramene a jeho využití pro dějiny města)*, SAP, 39, 1989, s. 121 – 125; Jaroslava Čechury, *Vývoj majetkové diference ve Stříbře ve druhém desetiletí 15.*

století, ČNM, řada historická, s. 156, 1987, s. 21 – 40; studie Ivana Hlaváčka, *Nejstarší kniha města Českých Budějovic jako pramen k dějinám třídních bojů koncem 14. a počátkem 15. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia, 1, 1956, č. 4, s. 15 – 20. Dále jsou to například studie Františka Hoffmanna, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 33 – 105; *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, in: Sborník archivních prací, ročník 57, 2007, s. 453 – 573; Františka Šmahela a kol., *Dějiny Tábora*, České Budějovice, 1988. Městskými knihami jako pramenem pro poznání městské správy se rovněž zabývají například Marie Kapavíková, *Kutnohorské radní knihy z let 1462 – 1527 a městská správa v tomto období*, SAP, 23, 1973, s. 106 – 155; Stanislav Petr, *Městská kancelář a správa v Kolíně v 1. polovině 16. století* [rukopis], Praha 1978; Miloš Dvořák, *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*, in: Sborník archivních prací 32/1, Praha 1982, s. 170-224; Jan Kapras, *Knihy svědomí Nového Bydžova z let 1311 – 1470*, Nový Bydžov 1907; Petr Rak, *Veřejně prospěšné odkazy v testamentech kadaňských měšťanů z let 1465–1530*. In: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1-2, (Z pomocných věd historických XVI), 2002 (vyšlo 2007), s. 697-706; Petr Rak, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, Sborník archivních prací 48, 1998, č. 2, s. 3-106; Petr Mužík, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*, in: Sborník archivních prací 27/1, Praha 1977, s. 53-109.

Situací na Moravě se zabývá Ivan Hlaváček, *Zlomek městské knihy znojenské z 2. poloviny 14. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia, 1, 1956, č. 4, s. 15 – 20; Jaroslav Mezník, *O nejstarší brněnské městské knize*, in: Forum Brunense 1992, s. 169 – 174; Ludmila Sulitková, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Práce Archivu akademie věd, Řada B, svazek 17, Praha 2004; Ladislav Baletka, *Diplomatika města Olomouce. Příspěvky k dějinám města Olomouce do r. 1424*, rukopis, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1966; nebo Vladimír Spáčil, *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786* Olomouc, Státní okresní archiv v Olomouci, 2001.

Vedení městských knih pokrývalo často dlouhé období, a ačkoli počátek jejich vedení byl ve středověku, zápisy do nich pokračovaly i v průběhu raného novověku. Obdobím raného novověku se zabývá například studie Davida Marka, *Turnov v životě*

jednoho z primátorů. Příspěvek k dějinám města v polovině 17. století. ZČRP 18, 2005, s. 53 – 68.

1.2.4.9. Práce věnované Rakovníku

Z pramenných edic pro město Rakovník jsou nejdůležitější *Paměti rakovnické od roku 1425–1639*, vydané Josefem Emlerem, Praha 1894; a edice Jana Rennera, *Nejstarší kronika královského města Rakovníka, 1425–1800* Rakovník, a *Knihy černé královského města Rakovníka*, Rakovník 1927.

Z literatury, zabývající se dějinami a správou Rakovníka v období středověku, je třeba jmenovat práce Františka Levého, *Dějiny královského města Rakovníka*, Rakovník 1896; Jana Rennera, *Rakovnicko a Rakovník od nejstarších dob až do roku 1526*; Olgy Paulové, *Správa Rakovníka v 16. století do povýšení na královské město roku 1588*, Diplomová práce, Filozoficko-historická fakulta univerzity Karlovy v Praze, Praha, 1959. Informace o historii Rakovníka lze nalézt i v publikacích: August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII.*, Praha 1891; *Místopisný slovník království českého*, Praha 1998; Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl Pro-Sto, Praha 2004. rakovnickému soudnictví se věnuje práce Marty Löfflerové, *Soudní procesy v Rakovníku v 16. století* [rukopis] Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2008.

Rakovnickým městským knihám se věnuje *Studie Rostislava Nového o nejstarších rakovnických městských knihách*, která byla vydána v Rakovnickém historickém sborníku 6/2005 z autorovy pozůstalosti.

Rakovník je zahrnut i v topografických pracích Augusta Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII.*, Praha 1891 a *Místopisný slovník království českého*, Praha 1998; a Karla Kuči, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl Pro-Sto, Praha 2004.

Informace o historii Rakovníka a materiálech dochovaných ve fondu Archiv města Rakovníka podává Jan Černý v inventáři k fondu, *Archiv města Rakovníka 1319-1945 (1962)*, Inventář, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2010.

1.3. Nástin obecných rysů městské správy

1.3.1. Městská správa a její představitelé

V čele středověké obce stál **rychtář** jakožto zástupce panovníka. Stál v čele městské rady tvořené konšely, měl v kompetenci soudnictví a policejní správu. Předsedal městskému soudu, a u drobnějších případů vykonával nálezy soudu sám nebo s několika konšely jako přísedícími, a měl na starosti správu panovnických důchodů, odváděných do královské komory. O velkém významu rychtářovy soudní pravomoci svědčí i to, že byl někdy označován také jako soudce (*judex, richter*).

Mezi rychtářem a konšely začalo brzy docházet k zápasům o moc. V předhusitské době nebyla snaha o omezení rychtářovy moci úspěšná díky zásahu krále, který viděl v omezení rychtářovy moci zároveň omezení svých práv. Obrat nastal za husitských válek, které mezi jinými změnami přinesly také tu, že konšelé nabyli nad rychtářem vrchu. Nejdříve se zbavila závislosti na rychtáři Praha a další husitská města, po nich i města nehusitská. Od posledních desetiletí 14. století je v Rakovnici patrné určité střetávání obou protikladných složek – rychtáře a městské rady.

Za husitství došlo k převládnutí samosprávné složky města a do čela se dostal sbor konšelů, který vykoupil rychtu, a rychtář začal plnit především bezpečnostní úlohu.

Sbor dvanácti konšelů v čele s purkmistrem, nazývaný městská rada, začal působit jako samosprávný orgán města. První zmínka o purkmistrovi jakožto představiteli městské samosprávy pochází z roku 1379. Ve funkci purkmistra se konšelé střídali zhruba po měsíci. Vedle konšelů fungoval **sbor obecních starších**, a jakási valná schůze všech měšťanů, nazývaná **velká obec**.

Městská rada (*consilium*) byla orgánem politické, finanční a hospodářské správy města, a po husitských válkách získala díky omezení moci rychtáře značné kompetence také v oblasti správy soudní. Městskou radu tvořilo dvanáct měšťanů. Ti se nazývali přísežní (*iurati*) nebo kmetové (*scabini*). Od počátku 15. století byli nazýváni také konšelé (*consules*). Představitelem konšelské rady byl purkmistr (*magister civium*). Byla to funkce, ve které se konšelé střídali po měsíci, takže za rok se jich vystříдалo všech dvanáct. Bylo to proto, aby byla zajištěna větší spravedlnost jednání rady, a aby nedocházelo k bojům o moc, kdyby funkci purkmistra zastával pouze jeden z konšelů. Purkmistr reprezentoval městskou samosprávu. Strany se u něho ohlašovaly se svými žádostmi nebo žalobami, osobně přijímal listy adresované úřadu nebo městu, předsedal

shromážděním, předvolával strany k městskému soudu, urovnával drobnější pře, dohlížel na městské hospodářství, obcházel s dvěma konšely a radním písařem nemocné kvůli sepsání poslední vůle, měl na starosti vybírání berně a královského censu, opatroval městskou pečeť a radní klíče apod. Konšel, který předsedal radě první měsíc jejího úřadování, se nazýval primátor nebo primas (*primus consulum*). Primas a purkmistr byla jedna osoba v témže měsíci, v němž byli konšelé sázeni.³

Městská rada měla právo nařizovat výběr městské sbírky, volit výběřčí a stanovovat výši různých poplatků a dávek. Když měla rada patronát nad kostelem, spravovala zádušní majetek a starala se o kostelní účty. Rada také přijímala nové měšťany i obyvatele, nebo je naopak propouštěla z městského svazku. Starala se o sirotky, odkazy a dobročinnost, nebo na ni alespoň dohlížela. Konšelé byli navrhováni dosavadní městskou radou a potvrzoval je zástupce vrchnosti – v případě Rakovníka křivoklátský purkrabí. Konšely se zprvu stávali jen bohatší měšťané, později se výběr rozšiřoval na další okruh osob, ale určitá sociální, majetková, národnostní a další omezení se v tomto ohledu projevovala stále.

Konšelé byli voleni („sázení“) na jeden rok. Po uplynutí tohoto období byla rada „obnovována“. Právo obnovy měl křivoklátský hejtman, od 15. století purkrabí. V době, kdy byl Křivoklát v zástavě, prováděl obnovu prokurátor královské komory. Ten vždy propustil z úřadu starou radu, a zkontroloval podle záznamů ve finančních knihách její hospodaření. Odstupující radní navrhli do nové rady vždy po dvou osobách, přičemž mohli navrhnout i sebe. Sázející vybral z předloženého seznamu dvanáct nových zástupců obce – část ze staré rady, část z obecních starších a obce. Ti museli složit slib, že budou svěřený úřad vykonávat nezištně. Poté je podkomoří veřejně vyhlásil a tím je uvedl do úřadu. Obyčejně bývaly dosazovány osoby, které úřad zastávaly i v předchozím období, a tak se stávalo, že si městskou správu přivlastnily vlivnější rodiny ve městě.⁴

Zbytkem starého vlivu zeměpanské moci bylo v Rakovnici už jen sázení, resp. potvrzování konšelů purkrabím nebo zástavním držitelem Křivoklátu. Pokud jde o funkce rychtáře, v pohusitské době se soudy nekonaly už za jeho předsednictví, ale pod záštitou městské rady za rychtářovy spoluúčasti. V průběhu patnáctého

³ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník od nejstarších dob až do roku 1526*, s. 100

⁴ PAULOVÁ Olga, *Správa Rakovníka v 16. století do povýšení na královské město roku 1588*, Diplomová práce, Filozoficko-historická fakulta univerzity Karlovy v Praze, Praha, 1959, s. 22 - 28

a šestnáctého století jeho pravomoc postupně upadala a rychtář se stal jen správcem městské policie, který plně podléhal rozhodnutí městské rady.⁵ Správa obce se řídila právem Starého Města pražského. Rakovník se také stal centrem nejstaršího Rakovnického kraje, který vznikl v rámci 12 krajů ve 30. letech 12. století.⁶

Vedle městské rady fungovaly další orgány městské správy, a to tzv. **velká obec a obecní starší**.

Velká obec (nazývaná též *valná hromada*, *communitas*, *universitas civium*, nebo *Stadtgemeinde*) byla nejširším správním sbor městského zřízení. Patřili do ní osedlí měšťané. Schvalovala důležitá usnesení rady a městské počty. Scházela se při obnově rady, při čtení královských mandátů, nařízení vlády, vybírání berně apod.

Svolávání a jednání obce bylo těžkopádné, takže nebylo snadné dospět k obecně přijatelnému rozhodnutí, proto se brzy ustanovovali zástupci, zvaní „**obecní**“ nebo „**obecní starší**“. Někdy byli totožní s odstoupivší městskou radou. Měli kontrolovat řízení města konšely a zároveň se podíleli na vyřizování některých záležitostí. Obecní starší však dlouho pocházeli z téhož úzkého okruhu měšťanů jako konšelé, což omezovalo vyjadřování zájmů obce i celkovou kontrolní funkci.

Ačkoli hlavní pravomoc měl rychtář nebo později městská rada, musel být brán ohled na mínění obce. **Zástupci obce** byli vybíráni z členů rady obecních starších a tvořili základ městské samosprávy, jejíž postup souvisel s ústupem moci rychtáře.

Název městská obec se ustálil pro větší část městského obyvatelstva, která užívala městská práva a konala stanovené povinnosti, někdy se označovala také jako valná nebo veliká. Náleželi do ní rodoví nebo přijatí měšťané plného práva, kteří mohli provozovat zvolené živnosti, zejména obchod a vaření piva, i obyvatelé menšího práva, kteří se zabývali jen drobným obchodem nebo řemeslem. Velká obec se vyjadřovala k záležitostem obecního zájmu, vyhlašování obecně závazných ustanovení formou statut, k obnově rady, věcem finančním a vojenským, a scházela se po válečných událostech, požárech a povodních, aby jednala o nezbytných opatřeních.

⁵ *Studie Rostislava Nového*, s. 122

⁶ ČERNÝ Jan, *Inventář*, s. II

1.3.2. Městské soudnictví

Existovalo několik druhů městských soudů. Hlavní byly **zahájené soudy** (*iudicium bannitum, contestatum, magnum, rigorosum, gehegtes ding*). V rakovnických knihách se pro tento typ soudu používá nejčastěji označení *iudicium banitum*. Název dostal soud podle slavnostního zahájení, které bylo součástí formalismu jednání, který měl soudu dodávat vážnost. Pevné formy jednání měly předejít rozbrojům mezi soudícími se stranami během řízení. Zprvu se zahájené soudy konaly často, postupně se mezi nimi zvětšovaly intervaly. V zápisech v městských knihách, které zachycují jednání před zahájeným soudem, je vždy v závěru uvedeno, o kolikáté zasedání soudu v daném roce se jednalo. Jakmile získala soudní pravomoc po husitských válkách městská rada, která přestávala mít na zahájených soudech zájem, konaly se již jen zřídka. O tom svědčí rovněž zápisy v městských knihách, zejména v knize pamětní a trhové, kde zmínky o zahájeném soudu ze zápisů postupně mizí.

Kromě zahájených soudů existovaly i **denní soudy**, tzv. posudky, soudy mimořádné a soud podkomořský⁷, ale tyto typy se v rakovnických městských knihách nevyskytují.

Soudnictví v Rakovnici se řídilo právem Starého Města Pražského, kam se Rakovničtí obraceli v choulostivých a nejasných případech, a kam se také mohli odvolat ti, kteří nebyli spokojeni s rozsudkem soudu domácího.

Za předsednictví rychtáře se soudy konaly na rychtě. Když se soudnictví dostalo do kompetence rady a rychta dostala do vlastnictví města, začaly se soudy konat na radnici.

1.3.3. Městská kancelář

Důležitou součástí městské správy byla městská kancelář, která působila jako výkonná složka právních orgánů města. Původně byl představitelem správního aparátu jen jeden písař, zvaný též notář (*notarius*). Většinou se jednalo o písaře, který byl ve službách rychtáře. Skutečná městská kancelář vznikala od poloviny 14. století v souvislosti s narůstající agendou, kterou již jeden písař nebyl schopen zvládnout. S ústupem rychtářské moci se z písaře stával písař radní, a vznikající městská kancelář se usídlila na radnici a stala se základem pro pozdější městské úřady. Písaři museli být

⁷ Tamtéž, s. 409 – 410

vzdělané osoby s dobrou znalostí římského i církevního práva. Písaře volili konšelé spolu s předními měšťany. Pokusy vrchnosti nebo krále zasahovat do této volby většinou ztroskotávaly, i když v některých případech vrchnost prosadila své oblíbence. Musel to být člověk spolehlivý, který se těšil všeobecné vážnosti, protože bylo důležité, aby zachoval tajnost všech jednání rady, o čemž musel při svém nástupu složit přísahu. Písař a městská rada ručili za správnost zápisů, a proto byly často městské knihy opatřeny zámky, aby nemohlo dojít k falšování zápisů. Za svou práci dostával písař plat od obce a různé naturálie. Písařovy příjmy tvořily podíly z poplatků, které platily strany za jednání, a poplatky za pořízení zápisu.⁸ V menších městech stačil na všechnu práci jeden písař, ve větších městech potom vznikala složitější struktura kanceláře, kde působil protonotář (kancléř), podpísař a pomocní písaři (ingrosisté). Olga Paulová ve své diplomové práci *Správa Rakovníka v 16. století do povýšení na královské město roku 1588* uvádí, že v Rakovníce byli dva písaři – starší (radní) a mladší, jeho pomocník. Radní písař vyřizoval písemnou agendu purkmistrovského úřadu, přijímal a zapisoval svědky jednání, a na rozkaz úřadu (purkmistra) psal listiny a zápisy do městských knih. Mladší písař měl na starosti hlavně konceptní práci. Nemohl staršího písaře zastupovat například v případě nemoci, ale zaučoval se u něj a mohl se posléze stát jeho nástupcem.⁹ V městských knihách, rozebíraných v této práci, však o tom přímý doklad není. Písaři také pomáhali při výběru berně, mýtného apod. I za tuto činnost dostávali zvláštní plat. Písaři, který prováděl zápisy trestního práva do knih černých (smolných), zejména výslechnů vězňů na mučidlech, se říkalo písař krevní.¹⁰

⁸ HOFFMANN František, *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, in: Sborník archivních prací, ročník 57, 2007, s. 453 – 573

⁹ PAULOVÁ Olga, *Správa Rakovníka v 16. století*, s. 30 – 51

¹⁰ Tamtéž

1.4. Nástin obecných rysů městské diplomatiky

1.4.1. Městské knihy

Městské knihy byly vedeny městskými úřady a sloužily k pojištění právních potřeb města jako celku i k pojištění soukromých práv jednotlivých měšťanů. Byly písemným svědectvím o pořízení právní povahy, složeným v určitých formách, a přejímaly tak právní funkci listiny.¹¹ Tyto knihy se podle svého obsahu dělí do několika skupin.

První skupinu tvoří **knihy památné** (*libri memorabilium*), které obsahují zápisy o všech jednáních konaných před městským soudem a před městskou radou. Někdy do nich byla zapisována i městská privilegia a jiné písemnosti, důležité pro město. Najdou se v nich i různé pamětní zápisy o událostech, které se staly ve městě nebo byly pro město z nějakého důvodu významné. V mnoha městech včetně Rakovníka to byla nejstarší městská kniha, z níž se specializací vyvinuly další knihy.

Druhou skupinu městských knih tvoří **knihy k pojištění práv města jako celku** (knihy městské správy). Knihy spadající do této skupiny můžeme dále rozdělit na *knihy městského zákonodárství*, mezi něž patří knihy privilegií, statutů, královských patentů a jiných nařízení, dekretů zeměpanských úřadů, cirkulářů, právní rukopisy, knihy městských práv, statutů mateřských měst apod.; *knihy městských financí*, kam patří berní registra, knihy městských dávek, knihy lozung, knihy městských počtů, knihy početní (pro celé finanční hospodářství města, zahrnující všechny příjmy a později i výdaje města); a *knihy městské správy v užším smyslu slova*, jako knihy a protokoly městské rady, městského zastupitelstva a komisí, knihy obnov městské rady, seznamy městských úředníků a jejich přísahy, knihy nařízení městské rady nižším městským úřadům, knihy instrukcí, knihy nižších městských úřadů a orgánů jako např. šestipanského a desetipanského úřadu, záduší, městských podniků apod.

Třetí skupinou městských knih jsou **knihy, které zajišťovaly práva jednotlivých měšťanů**. Do této skupiny patří knihy trhové, knihy koupí a prodejů nemovitostí (*libri contractum*), knihy posledních vůlí (knihy kšaftů, *libri testamentorum*), knihy inventářů (obsahující soupisy pozůstalostí), knihy pozůstalostních dělení mezi dědice (*libri*

¹¹ Městským knihám a způsobu jejich vedení bylo věnováno mnoho prací, například významná studie Jiřího Pražáka, *O diplomatické metodě studia městských knih*. *Archivní časopis* 3, 1953, s. 145 – 162, 205 – 227 a studie Václava Vojtíška, vydané ve *Výboru z rozprav a studií*, Praha 1953.

divisionum), knihy svatebních smluv, knihy zástav (Satzbücher), knihy hypoték, knihy obligací (závazků), knihy kvitancí (splacených závazků), knihy přípovědí (přípovědí k domům pro neplacení soukromých nebo veřejných dluhů), a knihy zvodů (uvádění v majetek).

Čtvrtou skupinou jsou **knihy městského soudnictví** před městským soudem, později i před městskou radou, knihy městských nálezů (libri sententarium), knihy edikt (rozhodnutí městského soudu, případně městské rady), knihy apelací (odvolání k apelačnímu soudu v Praze), knihy ortelů (rozsudků a odpovědí apelačního soudu), knihy psanců (osob vypovězených pro přestupky z města), knihy rukojemství (Gewehrbücher, výpovědi rukojmích), knihy glejtů (na něž byli obžalováni propouštěni), knihy svědomí (svědeckých výpovědí), knihy práva útrpného (smolné, černé, knihy obsahující výpovědi na mučení), a knihy vězeňské (seznamy vězňů).

Pátou skupinou městských knih jsou **knihy, které vznikly z přenesené veřejnoprávní působnosti města a jeho úřadů**. Patří mezi knihy sirotčí, které sloužily k evidenci sirotků a správy jejich majetku, knihy branců, evidence lidí přespolních, knihy tuláků, do kterých byli zapisováni lidé, posílání postrkem do rodné nebo domovské obce, evidence přechodných návštěvníků apod.¹²

Městské knihy zachycují právní pořizení, která vyjadřovala změny majetkových a hospodářských poměrů obyvatelstva. Tato pořizení nabývala právní platnosti teprve ohlášením před městskou institucí, tedy městským soudem nebo městskou radou. Konšelé působili v roli svědků těchto právních pořizení, a zápisy do městských knih byly pořizovány pro bezpečnější pojištění platnosti těchto změn a práv obyvatel.

Před městským soudem nebo radou byly projednávány záležitosti jak sporného, tak nesporného soudnictví. Jednajícími stranami v těchto případech byli většinou měšťané, ale někdy jako jedna ze stran vystupuje městská rada. Do naposled jmenované kategorie ovšem nepatří zápisy, ve kterých figurují členové městské rady jako jednající strany v soukromých záležitostech, například když kupovali nemovitost nebo sepisovali poslední vůli, protože zde nevystupují jako zástupci obce, ale jako soukromé osoby.

Vklady byly do knih zaznamenávány buď jako závěr právního jednání, nebo jako podklady pro závazky, které měly teprve být splněny, například splácení dluhů, nebo stanovení postupu řešení situace, která by mohla teprve nastat, například rozbití roury vedoucí vodu apod.

¹² Projekt OPPA, Diplomatika – středověk. Úvod a základní pojmy. Městské úřední písemnosti. (<http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery173&mid=294>, 30. 11. 2013)

Jak vyplývá z městských knih, vkladu předcházela ústní jednání obou stran, které poté přišly oznámit výsledek před městskou institucí, nebo, v případě že strany samy nedospěly ke shodě, žádaly radní o rozhodnutí sporné záležitosti. Jednání se účastnili kromě jednajících stran ještě svědci, v sirotčích záležitostech poručníci. Poručníci jsou někdy uváděni i jako správci majetku po zesnulém, a to i v případech, že zesnulý měl dospělé dědice. Ve sporných záležitostech většinou finančního rázu vystupují rovněž tzv. úmluvci (*ubrmani*).¹³

Jednání nabývalo platnost ohlášením před městskou institucí, ale zápis sám o sobě podmínkou zajištění právní platnosti nebyl. Strany si místo něj mohly nechat vyhotovit listinu, popřípadě jednání nemusely písemně zaznamenávat vůbec, proto je třeba brát v úvahu, že městské knihy nemohou zachycovat veškeré majetkoprávní změny v postavení obyvatel, protože pravděpodobně ne všichni měšťané si nechali vklad do městských knih zaznamenat. Roli při tomto rozhodování hrály možná i druh právního pořízení, jeho závažnost, a společenské a majetkové postavení vkladatele. Podle toho se také liší formální vzhled zápisů. Některé jsou na první pohled delší a výpravnější, zatímco jiné jsou jen krátké a poněkud zběžné. Je možné, že podle těchto kritérií se lišila i cena zápisů.

Pokud nebyly zápisy pořizovány přímo při jednání, mohly být jejich předlohou koncepty, které si vedl písař, ale o kterých nemáme žádné doklady, nebo listiny, které byly dodatečně opisovány do knih.¹⁴

Rozkaz ke vkladu dávala městská rada po předchozí žádosti jednajících stran, ale někdy mohl dát rozkaz ke vkladu i pán města, například v případech trestního soudnictví jako bylo propouštění vězňů, o kterém sám rozhodl.¹⁵

Městské knihy jsou cenným pramenem k poznávání správy města i života v něm, právních i soukromých vztahů mezi jednotlivými obyvateli, i vztahu města k vrchnosti a jeho postavení v rámci království. Ačkoli nezaznamenávají, a ani nemohou zaznamenávat, veškeré aspekty fungování městské správy, poskytují mnoho informací o způsobu spravování českých měst v pozdním středověku. Můžeme zde pozorovat odraz celkového správního vývoje v českém státě, ale zároveň zde nacházíme mnoho individuálních odlišností, které dokládají skutečnost, že každé město mělo své

¹³SOA Praha – SOKA Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 7v

¹⁴Tamtéž, fol. 8r

¹⁵HOFFMANN František, *Správa a městské knihy litomyšlské*, s. 516

specifické způsoby nejen v hospodaření, ale i ve vedení záznamů o něm v městských knihách.

V SOKA Rakovník ve fondu Archiv města Rakovník jsou středověké městské knihy zachovány mimořádně dobře. Pro účely diplomové práce, která je vymezena obdobím od dvacátých let 15. století do roku 1526, jsou relevantní tyto knihy: kniha památná z let 1384–1482, kniha památná z let 1505–1813, trhová kniha z let 1455–1505, trhová kniha z let 1512 – 1564, protokoly právních pří (kniha ortelů radních) z let 1521–1564, a kniha testamentů z let 1511–1572. Z účetních knih jsou to rejstříky berně a královského úroku z let 1463–1499, kniha příjmů a výdajů obce z let 1474–1489, kniha příjmů a výdajů obce z let 1515–1530, a rejstříky hlavních počtů z let 1515–1532.

1.4.2. Spisový materiál

1.4.2.1. Listiny

Listina je písemné svědectví o právním jednání složené v určitých formách a podle určitých pravidel, které jí dávají význam a určují její závaznost. Listinný materiál lze dělit podle různých kritérií. Podle právní síly rozlišujeme listiny dispozitivní (vykonávací), které zakládají právní vztah, a vysvědčovací (důkazné), které byly vyhotoveny až dodatečně po skončení právního konání, které původně nebylo zlistiněno. Dále lze listiny dělit podle vydavatele na listiny královské, císařské, papežské, biskupské, kapitulní, klášterní, šlechtické, městské, a notářské instrumenty. Podle provenience můžeme listiny dělit na kancelářské a nekancelářské. Podle obsahu a formy vyhotovení rozlišujeme privilegia, patenty, misivy apod.¹⁶

V SOKA Rakovník tvoří listiny nejstarší část fondu Archiv města Rakovník. Tuto skupinu tvoří originály privilegií vydaných pro město Rakovník a listiny k pojištění práv a majetku jednotlivých osob. Privilegia vydaná pro město, dochovaná ve fondu, pocházejí z let 1319–1784. Ostatní listiny se týkají především svobodného domu v Rakovníku. Všechny listiny jsou psány na pergamentu, pečetě se dochovaly pouze u některých z nich.

Pro práci byly využity opisy majestátu Vladislava II. z roku 1493, výpis z privilegia Ladislava Pohrobka z roku 1454, několik listin Vladislava Jagellonského

¹⁶ ŠEBÁNEK Jindřich – FIALA Zdeněk – HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 20–22

z počátku 16. století, listina Ludvíka Jagellonského z roku 1520 a nedatovaná listina města adresovaná Ludvíku Jagellonskému.

1.4.2.2. Spisy

Listy jsou písemnosti, které narozdíl od listin obsahují pouhá sdělení. Mají jednodušší formu a bývaly vydávány v uzavřené formě.

Úřední akta jsou písemné záznamy různé povahy, které vznikaly většinou v průběhu přípravných právních jednání, vedoucích ke vzniku listiny. Sloužily většinou ke sdělení stanovisek mezi jednotlivými úředními místy, jako instrukce pro úřední jednání, zprávy o ukončených jednáních nebo různé poznámky. mají jednodušší formu a jsou psány na papíře.¹⁷

Ve fondu Archiv města Rakovník je pro sledované období relevantní spisový materiál předmagistrátní registratury (1480-1790). Ta je členěna na úřední korespondenci s nadřízenými úřady, s ostatními městy, vrchnostenskými kanceláři a jednotlivými osobami. Další oddíly se vztahují k záležitostem městského úřadu a správy města (záležitosti úřadu, zaměstnanci obce, relace městských vyslanců a právních zástupců), k hospodářským a berním záležitostem (hospodářství obce, dluhy, berně, kvitance), ke sporným a trestním záležitostem (žaloby, trestní protokoly, svědomí, vyšetřovací spisy), nespornému soudnictví (převody nemovitostí, kšafty, sirotčí záležitosti, svatební smlouvy) a k záležitostem jednotlivých obyvatel (žádosti obyvatel k městskému úřadu, matriční věci, zachovací a výhostní listy). Menší skupiny pak tvoří záležitosti vojenské, cechovní, řemesel a školství, městečka Senomat, a texty pamětního charakteru.

Ze spisového materiálu byly pro práci využity listky se zápisy výsledků na útrpném právu z poloviny 15. století, fragment zápisů o loupežnících z let 1506–1508 a o přijímání za poddané, a pŕuhon k soudu z roku 1515.

1.4.2.3. Účetní materiál

Kromě výše uvedených účetních knih byly účty zaznamenávány i v aktové podobě. Tyto materiály se často prolínají s dokumenty hospodářského charakteru.

¹⁷ Tamtéž

Pro sledované období jsou ve fondu Archiv města Rakovník účetní materiály v aktové podobě zachovány jen zlomkovitě. Jedná se o poznámky výběrčích daní, a soupis várek piva a platů z nich.¹⁸

¹⁸ ČERNÝ Jan, *Archiv města Rakovníka 1319-1945* (1962), Inventář, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2010, s. XVIII–XXIV

2. Nástin dějin Rakovníka do roku 1526

Město Rakovník leží 60 km na západ od Prahy, na pomezí středních a západních Čech. Dějiny Rakovníka jsou bezprostředně spojeny s křivoklátským panstvím, neboť město bylo stejně jako vesnice a drobná panství v jeho okolí součástí křivoklátského manského systému, který existoval patrně od 14. století. V rámci lenních závazků museli Rakovníčtí například půjčovat na Křivoklát peřiny a ložní prádlo, pokud jej navštívil panovník nebo členové jeho dvora. Této povinnosti je zbavil až Vladislav Jagellonský roku 1488.¹⁹

Poprvé se Rakovník objevuje v pramenech k roku 1252, kdy je uveden jako sídlo soudu (*iudicium seculare*), který zde působil do roku 1269.²⁰

Městský statut a první známá práva udělil Rakovníku patrně král **Václav II.** V této době byl Rakovník městem komorním, vázaným na křivoklátské panství.²¹ Nejstarší dochovaný doklad o těchto privilegích pochází z listiny Jana Lucemburského z 18. srpna 1319. Tato listina obsahuje potvrzení privilegií udělených Václavem II. rychtáři, konšelům, a měšťanům města Rakovníka, ačkoli tato privilegia nejsou blíže specifikována.

Listina **Jana Lucemburského** je zároveň první známou písemnou památkou vztahující se k Rakovníku a dokládající jeho postavení. Privilegium bylo vydáno jako odměna pro Rakovník za zachování věrnosti Janu Lucemburskému v době bojů o český trůn, a upravuje oblasti správní, majetkové a finanční.

Listina obsahuje výše zmíněné potvrzení privilegií Václava II. Dále byla Rakovníku udělena užívatelská práva na potoky tekoucí od vsí Lišany a Senomaty až po vrch zvaný Haná.²² Měšťanům byla povolena pastva dobytka na pastvinách sahajícím k lesu, označenému výrazem „*zu der weidenen stüden*“. Byly také stanoveny podmínky pro provozování honby v lesích, konkrétně byl povolen lov zajíců, lišek a ptáků za užití loveckých psů, zakázáno však bylo užívání tenat a honba zajíců v noci.

¹⁹ ČERNÝ Jan, *Archiv města Rakovníka 1319-1945 (1962)*, Inventář, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2010, s. I - III

²⁰ KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, VI. díl Pro-Sto*, Praha 2004, s. 302

²¹ ČERNÝ Jan, *Archiv města Rakovníka 1319-1945 (1962)*, Inventář, s. I - III

²² Jedná se patrně o dnešní lokalitu Na Hané, která je součástí městysu Pavlíkov, okres Rakovník. Zdroj: www.mapy.cz, 20. 11. 2013

V oblasti finanční listina definuje povinnost odvádění úroku, který měl Rakovník platit králi nebo tomu, komu by král úrok postoupil. Výše úroku byla stanovena na 34 hřiven ročně.

V oblasti správy je v listině věnována velká pozornost stanovení práv a povinností rychtáře. Prostřednictvím královského rychtáře se městu dostalo vyšší jurisdikce, což pro Rakovník znamenalo získání významnějšího postavení v rámci celého kraje.

Rychtář soudil všechny civilní spory (*causae pecuniariae*), a některé těžké případy trestního práva, konkrétně žhářství, vraždy a znásilnění. Finanční kompenzace byla rozdělena tak, že v případě peněžitých sporů příslušely poplatky rychtáři, zatímco v trestních případech připadly dvě třetiny poplatků královské komoře, a jedna třetina rychtáři.

V listině bylo stanoveno, že Rakovník zůstává nadále podřízen královské komoře, a král z něj může dát do zástavy v případě potřeby pouze roční úrok.²³

Touto listinou bylo formálně utvrzeno právní postavení Rakovníka jako města patřícího ke královské komoře v rámci křivoklátského panství, a tím závislého na bezprostředním vykonavateli královny vůle – purkrabím nebo hejtmanovi hradu Křivoklátu, jehož pravomocí bylo například sesazování a obnovování městské rady. V případě zástavy Křivoklátu měli obyvatelé podléhat přímo královské komoře tím způsobem, že sesazování a obnovy městské rady měl provádět prokurátor královské komory, zatímco zástavní držitel hradu měl právo pouze na plat z města. V praxi však každá zástava Křivoklátu znamenala zhoršení postavení města, které podléhalo zástavnímu držiteli. Tak tomu bylo zvláště v první polovině 14. století. Ke změně došlo roku 1347, kdy se Křivoklát dostal opět do vlastnictví koruny.²⁴

Nástupci Jana Lucemburského na majestátu nic neměnili, ale obnovovali ho v celém znění, nebo jej dále rozšiřovali.

Václav IV. postoupil majestátem z roku 1381 Jírovi z Roztok dědičně důchod z menšího cla, vybíraného v Rakovnici z dobytka, železa apod. Tyto příjmy do té doby plynuly držitelům Křivoklátu. Král si vyhradil jen právo vybírat clo ze soli. Roku 1384

²³ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225 – 1419; Sbirka pramenů práva městského království českého*, vydává Jaromír ČELAKOVSKÝ, díl II., privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419, Praha 1895, s.181

²⁴ *Studie Rostislava Nového o nejstarších rakovnických městských knihách*, in: Rakovnický historický sborník 6/2005, , s. 121 - 122

byl Jíra z Roztok jmenován křivoklátským purkrabím. Po jeho smrti přešlo právo na vybírání cla na jeho syna Petra, a po něm na Albrechta z Kolovrat.

Roku 1407 potvrdil Václav IV. rakovnickému faráři důchody z Rakovníka a okolních vesnic, a rovněž povolil, aby farář dostával dříví a zvěřinu z královských lesů.²⁵

Ve 14. století se město začalo rozšiřovat za hradby. Koncem 14. a počátkem 15. století se dosud převážně německé město začalo počesťovat, což se projevilo například tím, že se stále více Čechů dostávalo do městské rady.²⁶

V době husitských válek byl Rakovník do bojů o Křivoklát. Ten byl v průběhu roku 1422 několikrát dobyt, a do Rakovníka se při útěku před dobyvateli Hanušem z Kolovrat a Alešem Holickým ze Šternberka uchýlil Žibřid z Chříče, bratr zajatého velitele husitské hradní posádky Absolona. Rakovník byl posléze katolickými pány obléhán a dobyt. Žibřid se se svými přívrženci ukryl v kostele, při jehož obraně vypukl požár, který se rozšířil do celého města a způsobil značné škody. Žibřidovi se podařilo uniknout do Žatecka.

Křivoklát zůstal v rukou vítězné katolické strany. 6. září 1422 jej Zikmund Lucemburský spolu s hradem Týřov zapsal do zástavy Aleši Holickému z Šternberka. Pro Rakovník to znamenalo opětovné pozbytí přímé závislosti na králi, a návrat do postavení poddaných zástavního držitele Křivoklátska. Aleš Holický byl blízkým přítelem Zikmunda, a na zemském sněmu roku 1423 byl zvolen jedním z hejtmanů, tvořících nejvyšší zemskou správu.²⁷

Působení Aleše Holického ze Šternberka ve funkci křivoklátského hejtmana, stejně jako jeho komplikované politické působení, ovlivňovalo náboženskou i politickou orientaci Rakovníka. V roce 1424 Aleš Holický z obavy před útokem Pražanů přestoupil ke kališnické straně, aby si pojistil držení hradů Křivoklátska a Týřova. S Pražany uzavřel smlouvu, v níž se zavázal zachovávat čtyři artikuly pražské, a pomáhat kališníkům proti jejich nepřátelům.²⁸ Také slíbil, že na svém panství nebude bránit přijímání pod obojí, a zprostil kněží na Křivoklátsku přísahy, kterou skládali při nástupu na novou faru, že nebudou vykonávat utrakvistické bohoslužby. Zároveň se Aleš Holický vyrovnal se Žibřidem a Absolonem z Chříče tím, že jim dal

²⁵ CIM II, s. 1070

²⁶ PAULOVÁ Olga, *Správa Rakovníka v 16. století*, s. 11

²⁷ LEVÝ František, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 12

²⁸ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník*, s. 62

150 kop grošů jako náhradu za škodu způsobenou při bojích o Křivoklát.²⁹ Aleš Holický, kterého plně zaměstnávaly veřejné poměry, ustanovil mezitím hejtmanem na Křivoklátě Bořivoje z Lochovic.³⁰ V listopadu 1424 Aleš Holický opět opustil kališnickou stranu, a vstoupil do služeb Zikmunda Lucemburského.³¹ Po Zikmundově nástupu na trůn roku 1436 zůstal Aleš Holický držitelem Křivokláta.³²

Husitství se na Rakovnicku neprojevalo tak výrazně jako v jiných oblastech země, ale jeho přímý ohlas se projevil ve změnách hlavně v rámci městské správy, a po materiální stránce přivedly husitské války Rakovník do krize, ze které se jen těžko dostával. Město bylo z větší části zničeno, hlavně obléháním a požárem roku 1422, a nebyl dostatek finančních prostředků na opravy zničených budov ani kostela. Pro případ dalšího vojenského ohrožení města byla zčásti opravena jen pobořená městská hradba. Také obchod a řemesla, která dříve pro město představovala významný zdroj příjmu, utrpěla husitskými válkami značné újmy.³³

Po nástupu Zikmunda Lucemburského na český trůn roku 1436 došlo k vyrovnání mezi ním a Alešem Holickým, kterému byl Křivoklát ponechán nadále v zástavě. Panovník vypsal zemskou berni, a Rakovník, který dosud platil jen pravidelný královský úrok 34 kop grošů ročně, byl nucen platit mnohem vyšší dávky. S tím také souviselo založení další městské knihy – rejstříků berně a úroků.³⁴

Po Zikmundově smrti zvolil zemský sněm 6 hejtmanů z kališnické i katolické strany, kteří měli spravovat zem až do zvolení nového krále. Hejtmanem pro Rakovnicko byl zvolen Aleš Holický. Hejtmanům se nepodařilo nastolit mír, protože se Zikmundovou smrtí se rozbroje v Čechách ještě rozšířily, a k náboženským rozporům přibýly ještě spory o nového panovníka.

Dosavadní držitel Křivokláta Aleš Holický byl novými problémy plně zaměstnán, a proto za své nepřítomnosti v Čechách svěřil správu Křivoklátska svému synu Petrovi.

Aleš i Petr Holičtí se snažili chránit obyvatelstvo kraje tím, že dali Rakovník a další místa na panství opevnit.³⁵ Rakovnický kostel byl částečně dobudován, byl však

²⁹ SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII*, Praha 1891, s. 23

³⁰ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník*, s. 64

³¹ SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 24

³² LEVÝ František, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 14

³³ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník*, s. 64

³⁴ *Studie Rostislava Nového*, s. 123

³⁵ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník*, s. 152

využíván spíše jako pevnost než pro církevní účely. Okolní příkopy byly rozšířeny, a kostelní hradby byly opraveny a zesíleny.³⁶

Roku 1453 byl Křivoklát opět připojen ke koruně. Aleš Holický, který měl hrad v zástavě 32 let, ho za náhradu vrátil Ladislavu Pohrobkovi.³⁷

Obyvatelé Rakovníka, zejména bohatí měšťané usilující o právní potvrzení svého vlivu, se pokoušeli získat nezávislost na Křivoklátě.³⁸ U **Ladislava Pohrobka** žádali potvrzení svobod, které získali od Jana Lucemburského. Toho dosáhli v Praze 7. června 1454, kdy získali od krále Ladislava majestát, který nejen potvrzoval dřívější privilegia, ale dále je rozšiřoval. Nově tak Rakovník získal právo mílové, které zakazovalo zakládání nových pivovarů a vaření piva na prodej v okolí jedné míle kolem města, a právo volné testace a dispozice s movitým i nemovitým majetkem, které znamenalo, že majetek osob zemřelých bez závěti dědili nejbližší příbuzní mužského i ženského pohlaví, usedlí ve městě. Měšťané nesměli kupovat ani prodávat úroky na domech bez svolení krále a křivoklátského purkrabího. Nadále mohli užívat dříví z křivoklátských lesů, ale směli ho pouze odnášet, nikoli odvážet. Listina dále upravovala poplatky z trestního práva a stanovila, že rakovnické soudnictví se má řídit právem Starého Města Pražského, ke kterému se také mohou odvolávat. Obec získala právo volit si každý rok rychtáře z měšťanů, ale tento rychtář měl podléhat královskému úředníku na Křivoklátě. Král rovněž povolil městu výroční trh na neděli Cantate (5. neděle velikonoční), a stanovil, že na obecní potřeby mají přispívat všichni obyvatelé podle svých majetkových možností jako měšťané. Z tohoto byli vyjmuti pouze obyvatelé žijící ve městě pouze z vlastních peněz.³⁹

Jiří z Poděbrad vydal pro Rakovník dvě listiny. První pochází z roku 1459 a obsahuje pouze potvrzení privilegií předešlých panovníků. Druhá listina byla vydána v roce 1466, a dává purkmistru, konšelům i obyvatelům města Rakovníka k užívání potok tekoucí od vrchu Haná, ovšem ryby v něm lovené měly být v případě potřeby odevzdány na Křivoklát. Dále je v listině obsaženo právo využít na obecní potřeby pokuty placené obyvateli, kteří z neopatrnosti zavinili požár.⁴⁰ Za pomoc v boji proti

³⁶ LEVÝ František, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 17

³⁷ SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze*, s. 26

³⁸ *Studie Rostislava Nového*, 124

³⁹ *Codex juris municipalis regni Bohemiae*, tomus III, privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1420 – 1526; Sbírká pramenů práva městského království českého, díl III., privilegia královských měst venkovských z let 1420 – 1526, vyd. Jaromír Čelakovský, Gustav Fridrich, Praha 1948, s. 286

⁴⁰ Tamtéž, s. 289

uherskému králi Matyášovi udělil Jiří z Poděbrad obyvatelům Rakovníka právo obehnat město hradbami, věžemi a branami, a užívat stejných práv, jaká měla ostatní královská města v Čechách.⁴¹

Obyvatelé Rakovníka podporovali Jiřího z Poděbrad značnými dávkami a holdy, které sice městu zajistily královu přízeň a výsady, nicméně zároveň ho natolik vyčerpaly, že práce na opevnění města neprobíhaly tak rychle, jak by bylo potřeba, a Rakovník se nemohl dostatečně bránit nepřátelským útokům. Z toho důvodu mu **Vladislav Jagellonský** roku 1473 pro zlepšení finanční situace udělil právo pořádání šestnáctidenního trhu po svatém Bartoloměji (24. srpna), a povolil jim vybírat cla v městských branách.⁴²

Svým chováním si Rakovníčtí získali náklonnost nejen křivoklátského hejtmana, ale i kancléře Albrechta Krakovského z Kolovrat. Díky tomu mohli pracovat i za stávajících rozvrácených veřejných poměrů na výstavbě města, jeho opevnění, úpravě rybníků a cest, po nichž dováželi různé suroviny a vyváželi výrobky. Rakovník nejvíce bohatl řemesly a obchodem, ačkoli měl tu nevýhodu, že nestál na žádné z hlavních obchodních cest.

Na cestách bylo vybíráno clo k jejich udržování. Příjem ze cla patřil panovníkovi, a ten je buď pronajímal, nebo daroval jednotlivcům na důkaz své přízně. Rakovníčtí usilovali o získání cla, vybíraného v Mutějovicích a Rakovnicce, která byla odváděna nejprve do křivoklátské pokladny, a poté je získal Albrecht Krakovský. Albrecht Krakovský postoupil rakovnickým obyvatelům clo vybírané v Rakovnicce za 300 kop grošů českých, a král Vladislav jim potvrdil tento postup novým majestátem.⁴³

Na rozdíl od okolních měst se Rakovník proti Vladislavovi nikdy nepostavil, například kvůli útiskům v přijímání podobojí nebo daňovému zatížení. Díky tomu mohlo město těžit z panovníkovy náklonnosti. 12. února 1482 mu byl v Praze potvrzen nový erb, který od té doby mohl Rakovník užívat na branách a pečetích. Při pečeti směla obec používat zelený vosk. Současně bylo městu přidáno právo pořádání šestnáctidenního trhu po svatém Martinu (11. listopadu). Z oddanosti králi měl Rakovník zřetelný prospěch. Ve dvorských kruzích byl městu přátelsky nakloněn Albert Libštejnský z Kolovrat, pozdější hofmistr královského dvora a nejvyšší kancléř (†1510). Přímluvčím Rakovnických u Vladislava byl také jeho oblíbenec Jiří Berka z Násilce,

⁴¹ *Studie Rostislava Nového*, s. 124

⁴² LEVÝ František, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 72

⁴³ RENNER Jan, *Rakovnicko a Rakovník*, s. 179 – 188; opis příslušné listiny se nachází ve fondu Archiv města Rakovník, inv. č. 785, kart. 29

nejprve hejtman, potom křivoklátský purkrabí. Díky němu se Rakovníčtí roku 1488 zbavili povinnosti půjčovat a dovážet ložní prádlo královské družině za pobytu panovníků na Křivoklátě. Aby se mohli lépe věnovat boji proti nepřítelům krále, byli také zproštěni povinnosti přispívat lidmi i povozy na královské hony.⁴⁴

V Rakovnicích se dále rozvíjela řemesla, hlavně pivovarnictví. Zdokonalovalo se také opevnění, které pro nevýhodnou polohu na jižní straně bylo velice nákladné.

Když vypuklo selské povstání v Uhrách a král požádal města o pomoc, Rakovníčtí vypravili více vojáků než povinných deset. Jako odměnu získali právo výkonu úplné hrdelní poprav a přijímání všech poplatků z ní plynoucích, které dříve musely být odevzdávány panovníkovi. Dále bylo rakovnickým povoleno těžit kámen ze skály u rybníka v Hlavačově⁴⁵ na budování městského opevnění a jiné stavby a opravy.

Následujícího roku 13. března zemřel král Vladislav po 45 letech vlády. Vladislavovým nástupcem na českém trůně se stal jeho desetiletý syn Ludvík (1516 – 1526), který již byl korunován českým králem. Za jeho nepřítomnosti v Čechách byla správa království vedena nejvyššími zemskými úředníky, v jejichž čele stál Zdeněk Lev z Rožmitálu jako nejvyšší komorník a správce královských důchodů. Zdeněk Lev z Rožmitálu také spravoval Křivoklát, a byl tudíž i vrchností Rakovníka.

Počátkem roku 1522 přijel **Ludvík Jagellonský** do Čech, a ihned svolal sněm, na němž byla za účelem splacení královských dluhů povolena nová berně. Z příjmů plynoucích z této berně byl mimo jiné vykoupen také Křivoklát, který král opět převzal do své správy. Kromě této berně přispěla královská města na vyplacení hradů hotovými penězi. Rakovníčtí poskytli panovníkovi 100 kop grošů, které si podle listiny ze 17. srpna 1522 mohli strhnout z platu, který odváděli panovníkovi na sv. Jiří a sv. Havla.⁴⁶

Král se vrátil do Uher, a když roku 1526 opět žádal pomoc z Čech při bojích s Turky, bylo vypraveno 10 mužů i z Rakovníka. Ve výpravě se však vyskytovaly stále nové překážky, takže se její větší část dostala do Uher až po králově smrti 29. srpna 1526. Rakovnická výprava se vrátila z Uher koncem roku 1526. Není známo, zda se účastnila také bitvy u Moháče.

⁴⁴ LEVÝ František, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 73

⁴⁵ Lokalita na území dnešního katastru obce Lužná. Zdroj: www.mapy.cz, 21. 11. 2013

⁴⁶ CIM III., s. 1213

3. Rozbor dochovaného materiálu

3.1. Městské knihy

3.1.1. Kniha památná, 1384–1482 (1523)

Vnější popis

Kniha památná z let 1384–1428 (1523) je nejstarší dochovanou rakovnickou městskou knihou. Ve fondu Archiv města Rakovník je uložena pod číslem 64, a její inventární číslo je 79. Jako její původní název je v inventáři uveden titul: „Staré gruntovní knihy města Rakovníka.“ Stará signatura knihy byla č. 1. V katalogu Rostislava Nového jsou základní informace o knize uvedeny pod pořadovým číslem 1034.

Kniha má rozměry 22 x 28, 5 cm. Má 143 folií, na nichž byla provedena moderní foliace. Stav dochování knihy je dobrý. Bylo restaurováno několik poškozených okrajů stránek. Polokožená vazba knihy byla restaurována v první polovině 20. století. Jedná o původní prkénkové desky potažené bílou kůží, natřenou na černo, a opatřené kovovými puklicemi, z nichž se dochovala jen jedna na zadní desce. Stránky knihy jsou papírové, a vyskytují se na nich filigrány v podobě rohu.

Jazyk, paleografický rozbor

Zápisy v knize byly psány latinsky a česky. Latina převažuje ve starších zápisech. Ve druhé polovině 15. století se začíná častěji objevovat čeština, která od počátku 15. století v knihách nabývá vrchu. Tento trend můžeme pozorovat ve všech sledovaných rakovnických městských knihách.

Do knihy byly v průběhu let 1384–1448 zapisovány záležitosti nesporného soudnictví, od poloviny 15. století do počátku 20. let 16. století byla potom kniha využívána pro zápisy soudnictví trestního. Rozdíl v době pořízení a charakteru zápisů je patrný nejen po stránce obsahové, ale i paleografické.

Ačkoliv je kniha poměrně paleograficky rozmanitá, nelze jednotlivé vždy ruce spolehlivě identifikovat. V žádné z rakovnických městských knih, zkoumaných v této práci, nejsou uvedena jména písařů, ani údaje o jejich životech, podle nichž by bylo možné stanovit například dobu jejich působení v úřadě, věk při nástupu či ukončení služby a přesný rozsah činnosti. Všechny tyto faktory mohly písaře ovlivňovat

a projevit se na vzhledu písma. Například písmo se měnilo nabýváním zručnosti, nebo naopak úbytkem sil ve stáří apod.

Není uveden ani počet písařů v městské kanceláři a rozdělení úkolů mezi nimi, ačkoli vzhledem k tomu, že se často objevují zápisy se stejnou datací, ale psané odlišnými rukama, je pravděpodobné, že v kanceláři působilo písařů několik.

Rozlišování písařských rukou je znesnadněno rovněž skutečností, že jeden písař mohl ovládat více stylů písma a podle potřeby je střídát, nebo naopak více písařů mohlo užívat stejné písmo, a rozdíly mezi jejich rukopisy pak nejsou tak výrazné.

Zápisy z let 1384–1428 se zabýval Rostislav Nový ve své studii o nejstarších rakovnických městských knihách, a určil v tomto období čtyři písaře. Všichni užívali gotickou kurzívu se značně individualizovaným duktem. První dva písaři se střídali tak, že písař A působil v letech 1384–1385 a potom opět 1390–1391; písař B psal v letech 1385–1390 a 1392 a 1401.⁴⁷ Písmo písaře A je zběžná, poměrně spojitá gotická kurzíva. Písmo písaře B je úhlednější a pravidelnější, liší se zejména výraznějším stínováním a ozdobnými vlasovými tahy. Písař C psal v letech 1402–1407. Jeho písmo je zběžnější gotická kurzíva. Písař D psal od roku 1407 (1408) do roku 1428⁴⁸ zběžnou poměrně spojitou gotickou kurzívou.

O roku 1428 počet jednotlivých písařských rukou poměrně narůstá. Rámcově lze rozlišit několik základních, které se většinou v knize objevují souběžně, takže zde evidentně vedle sebe působilo několik písařů. Písař E psal zápisy od 30. do počátku 70. let 15. století. Písmo je poměrně spojitá gotická kurzíva. Vzhledem k dlouhé době výskytu tohoto typu písma v knize není jisté, zda mírné odlišnosti v jednotlivých zápisech, například délka dříků nebo ozdobnost vlasových tahů, byly způsobeny časovým odstupem, vývojem písařských dovedností jedince a jinou podobou psacího náčiní, nebo zda se jedná o několik písařů napodobujících stejné písmo.

Zápis z roku 1431⁴⁹ se od předchozího písma liší okrouhlejšími a méně spojitými tvary písmen. Za předpokladu, že se nejedná o písaře E, ačkoliv ani to není vyloučeno, lze tuto ruku označit za písaře F, který ovšem do knihy zapsal pouze tento jeden vklad.

Písař G napsal roku 1444 pouze jeden zápis poměrně zběžnou gotickou kurzívou s nízkými dříky a lámanými tvary písmen.

⁴⁷ *Studie Rostislava Nového*, s. 124 - 125

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 14r

Písař H psal zápisy od 60. do 90. let 15. století. Jedná se o nepřiliš spojitou kurzívu, připomínající poněkud listinné písmo.

Od roku 1483 století do počátku 16. století se v knize objevuje pečlivá poměrně spojitá a okrouhlá kurzíva s mírným sklonem doprava. Pokud toto písmo používal celou dobu pouze jeden písař, bylo by ho možné označit jako písaře I.

Na konci 80. a v 90. letech 15. století působil písař J, který by pro velkou podobnost s předchozí písařskou rukou mohl být totožný s písařem I, ačkoli se liší kratšími dříky.

V prvních dvou desetiletích psal písař K, jehož písmo je poměrně spojitá kurzíva s krátkými dříky u minuskul, ale protáhlými a ozdobnými dříky u majuskul a minuskulního f, g, h, p, dlouhého s, y, z, apod.

Zápis písaře L pochází z roku 1515⁵⁰. Mohl by být shodný s písařem K; dlouhé ozdobné dříky u majuskul a uvedených minuskul jsou však zde ještě výraznější.

Velmi specifické a dobře odlišitelné písmo naopak použil písař M, který napsal několik zápisů trestního soudnictví. V zápisech není uvedena plná datace, ale v prvním z nich je zaznamenána zkratkou „*etc. XLIII*“. Pochází tedy pravděpodobně z roku 1543⁵¹, další zápisy pak buď rovněž z tohoto roku, popřípadě několika let následujících, protože se obsahově vztahují k téže záležitosti. Písmo je poměrně okrouhlá, nepřiliš spojitá kurzíva s výrazným sklonem doprava.

Pouze na jedné stránce se potom vyskytuje několik nedatovaných zápisů trestního soudnictví. Jsou psány okrouhlou spojitou kurzívou s výrazným sklonem doprava⁵². Tento styl může být označen za písaře N.

Početně v knize převažují zápisy nesporného soudnictví, psané rukama písařů A, B, C a D. Ačkoliv se v pozdější době v knize vyskytuje více rozdílů mezi jednotlivými zápisy, není jejich počet i přes značné časové rozpětí tak velký.

Pokud jde o délku úřadování písařů, neposkytují nejstarší rakovnické městské knihy příliš ucelenou představu. Písař A působil ve dvou obdobích vždy po jednom roce, písař B nejprve 5, a poté 9 let, písař C 5 let, a písař D 20 let. Doba působení dalších písařů se velmi liší, od jednotlivých zápisů až po období trvající téměř 60 let. Právě tyto nápadné rozdíly a zejména příliš dlouhé doby výskytu jedné ruky vzbuzují

⁵⁰ Tamtéž, fol. 37r

⁵¹ Tamtéž, fol. 53v

⁵² Tamtéž, fol. 22r

pochybnosti, zda se vůbec mohlo jednat o téhož jedince, nebo zda stejným typem písma psalo více písařů.

ruka	datace
A	1384–1385 1390–1391
B	1385–1390 1392–1401
C	1402–1407
D	1407/1408–1428, 1433?
E	1430, 1431, 1450?, 1458, 1465, 1466, 1468?, 1472
F	1431
G	1444
H	1463, 1465, 1495
I	1483, 1493, 1502
J	1489, 1495
K	1511–1521
L	1515
M	nedatováno, asi 1543?
N	ojedinělý zápis, bez data, asi 16. století

Vnitřní popis

Členění knihy

V období 1384-1448 byly do knihy zapisovány zápisy nesporného, a částečně i sporného soudnictví. Tato část knihy obsahuje zápisy majetkových transakcí, sirotčí zápisy, zápisy dluhů projednávaných před městským soudem, zápisy věna, různé smlouvy mezi obyvateli města, seznam svěcenců na kněžství,⁵³ odkazy, a zápisy sporného soudnictví.⁵⁴ Od roku 1448 do 20. let. 16. století sem pak byly zaznamenávány záležitosti trestního soudnictví, a kniha začala být označována jako „knihy černé.“⁵⁵ Ojedinele se vyskytují i zápisy mladší, pravděpodobně ze čtyřicátých let 16. století, připsané dodatečně na některé prázdné stránky. Početně však v knize převažují zápisy soudnictví nesporného.

Knihy byla rozdělena na oddíly podle písmen abecedy, jimiž jsou folia nadepsána. Právní pořízení pak byla do knihy zapisována podle počátečních písmen jmen jednajících osob, nicméně od této praxe bylo upuštěno roku 1428, a od tohoto roku bylo do knihy zapisováno chronologicky bez ohledu na dělení.⁵⁶

Obsah

Typy právních pořízení

Jak již bylo výše zmíněno, do knihy byly zapisovány záležitosti nesporného, sporného, a trestního soudnictví.

Z právních pořízení nesporného soudnictví sem byly zapisovány například dědické záležitosti. Jednalo se o záznamy závětí, nebo různých převodů majetku, který byl předmětem dědictví.⁵⁷ Objevují se zde i zápisy odkazů nebo darů pro záduší

⁵³ Tamtéž, fol. 16v. Zápis pochází z roku 1458.

⁵⁴ Tamtéž, fol. 2r, 13r, 17v

⁵⁵ Tamtéž, fol. 37r Toto označení je použito v zápisu z roku 1523.

⁵⁶ NOVÝ Rostislav, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526. Katalog (AUC - Phil. et his. 4)*, Praha 1963, s. 167

⁵⁷ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 3r, fol. 3v, fol. 4r.

Z roku 1463 pochází zápis, kdy Jan Luženský odkázal své manželce Anně sto kop grošů, které měla zdědit v případě, že by již nebyl naživu jeho syn Mikuláš. Platnost tohoto zápisu byla později na žádost vdovy zrušena přeškrtnutím a roku 1465 byl pořízen nový zápis, kterým se svého dědictví zřekla.

Jiný zápis kšaftu pochází z roku 1428, kdy Jindřich Poručil odkázal veškerý majetek své manželce a dětem pod podmínkou, že z něj budou uhrazeny všechny jeho dluhy.

rakovnického kostela.⁵⁸ Zápisy závětí jsou někdy poměrně komplikované, a stanovují i různé možnosti rozdělení majetku pro případ, že by stanovený dědic nebo dědička sami předčasně zemřeli. Zápis pak uvádí další možné dědice.⁵⁹ Ne všichni obyvatelé však před smrtí sepsali závěť. O to komplikovanější potom bylo vyřizování dědických záležitostí. V takovém případě se dědici obrátili o pomoc na městskou radu („*žádajíce nás za opatření*“). Rada nejprve navrhla dědicům domluvu („*i poddali jsme jim toho, aby oni mohli by se přátelsky smluviti, nežli by k právu přistoupili, kdež oni právo opustivše i přistoupili jsú k smlouvě přátelské*“), a poté poskytovala rady při realizaci této smlouvy. Zajímavé je, že městská rada mohla například nařídit, aby byl z dědictví nejprve učiněn dar na záduší, než bude majetek předán dědicům.⁶⁰

Dále byly do knihy zapisovány dluhy, které mezi sebou měli jednotliví měšťané. Jednalo se jednak o zápisy, v nichž byly stanoveny podmínky splacení dluhů, a jednak o zápisy, které byly naopak pořízeny jako doklad o splacení dlužné částky.⁶¹

Mezi další záležitosti zapisované do pamětní knihy patřily převody nemovitého majetku⁶² různé smlouvy mezi jednotlivými měšťany, upravující vlastnictví a správu majetku,⁶³ apod. V tomto ohledu se pamětní kniha obsahově do jisté míry překrývá s knihou trhovou z let 1455 – 1505.

Druhým typem zápisů jsou záležitosti trestního práva. Jedná se především o případy vězňů usvědčených ze zločinu, kterým byl trest prominut na základě přimluvy vlivných osob, například křivoklátského purkrabího.⁶⁴ V takovém případě museli

⁵⁸ Tamtéž, fol. 5r, fol. 90v, fol. 116r. Z roku 1502 pochází zápis daru měšťanky pro záduší, kde je stanovena podmínka, že darované panství a platy z něj plynoucí nemají být použity jinak než pro potřeby kostela – například na jeho opravu. Dále si dárkyně vymíní, že má být o každých suchých dnech čtena mše. O výběr peněz pro kostel a splnění uvedených podmínek se mají postarat purkmistr a konšelé.

⁵⁹ Tamtéž, fol. 81r. V zápisu z roku 1483 odkazuje Jan svůj statek po otci bratrovi a sestře. Pokud by oni zemřeli, má majetek zdědit jejich matka.

⁶⁰ Tamtéž, fol. 81v. Vklad z roku 1481: „*Nejprve s toho statku mají vydati na kostel náš rakovnický X[s]exagenas] míšeňských.*“

⁶¹ Tamtéž, fol. 4v. Zápis splacení dluhu pochází například z roku 1428.

⁶² Tamtéž, fol. 25r, fol. 26r, fol. 28r, fol. 31r. Smlouva o koupi pole z roku 1385.

⁶³ Tamtéž, fol. 29r. Například smlouva z roku 1466, která určuje, jakým způsobem má soused vést odtok vody ze svého pozemku.

⁶⁴ Tamtéž, fol. 121r. Zápis z roku 1521. („*i žádání jsme od urozeného vladyky pana Jana z Zelevic a podle něho ráčili se přimlouvati jiní urození dobří lidé pan Ambrož Chodur z Lokte pan Václav z Násilé...*“; fol. 125v Zápis z roku 1489. „*tu páni konšelé slitovavše se nade mnou i učinili se mnou svu milost*“

propuštění vězni přísahat, že se již nikdy nedopustí trestného činu,⁶⁵ protože v případě jejich opětovného dopadení by trest byl vykonán bez možnosti omilostnění.⁶⁶

Posledním typem zápisů byly výpovědi vězňů při mučení.⁶⁷ Není zde však žádný záznam o dalším průběhu soudního jednání s obžalovanými, ani o rozsudku, jaký nad nimi byl vyneseno.

V obou typech zápisů trestního soudnictví se jednalo převážně o případy krádeží nebo vandalismu.⁶⁸ Těžší zločiny v knize zaznamenány nejsou, ačkoli u některých případech propuštění vězně není podstata činu specifikována.

V knize jednoznačně převažují zápisy nesporného soudnictví, které byly učiněny ve prospěch jednotlivých měšťanů. Zápisy, které by se týkaly města jako celku, se v knize prakticky nevyskytují, a proto by se dalo říci, že se jedná o knihu převážně soukromoprávní.

Osoby zúčastněné na právním jednání a pořízení záznamu

Na právním jednání a pořízení zápisu se podílelo mnoho osob, které vystupovaly v různých funkcích. Jednalo se jednak o představitele městské správy, a jednak o obyvatele města. Jako představitelé městské správy vystupuje rychtář, městská rada tvořená purkmistrem a sborem konšelů, a obecní starší, a orgán zvaný „velká obec.“ Kniha při tom odráží měnící se postavení rychtáře a městské rady. V případě delších, subjektivně stylizovaných zápisů, jsou představitelé městské správy uváděni v intitulaci.

V intitulaci bývá jmenovitě uváděn rychtář, purkmistr a konšelé. Ne vždy jsou přitom tyto osoby obsaženy v jednom zápisu všechny. V jednotlivých zápisech se rovněž liší pořadí, v němž jsou představitelé městské správy zaznamenáni. V některých zápisech je na prvním místě uváděn rychtář který předsedal městskému soudu, u něhož byla projednávána právní pořízení a pořizovány zápisy. V latinsky psaných zápisech je

⁶⁵ Tamtéž. „...*takovým však zavázáním jestli že bych se téhož kdy dopustil buďto řečí nebo skutkem...*“

⁶⁶ Tamtéž. „...*pakli bych co proti svrchu psanému zápisu učinil tehdy se hrdla odsuzuji...*“ Další příklady např. na fol. 2r, fol. 14r, fol. 24r (Zápis z roku 1448, kdy jistý Vojtěch přišel odprosit lovčího křivoklátských lesů Jana Sveřepce, aby mu odpustil, čím se proti němu provinil, ale podstata provinění v zápise uvedena není. Dotyčný mu odpustil pod podmínkou stanovenou křivoklátským pánem a konšely, že už nikdy nebude pobývat na křivoklátském zboží. Pokud by tuto podmínku porušil, bude popraven.), fol. 32v, fol. 35r – fol. 37r, fol. 53v

⁶⁷ Tamtéž, fol. 7v, fol. 120r, fol. 142r

⁶⁸ Tamtéž, fol. 120v, fol. 142r

rychtář označován termínem „*iudex*“ (popřípadě „*judex*“), v českých zápisech je užíváno označení „*rychtář*“.⁶⁹

Se jménem rychtáře, uvedeném hned na začátku zápisu, se setkáváme prakticky po celé 14. století⁷⁰. Poněkud překvapivá je ovšem skutečnost, že rychtářovo jméno na prvním místě se občas vyskytuje ještě i po polovině 15. století⁷¹, kdy už víceméně kompetenci nad městským soudem převzala městská rada v čele s purkmistrem. Na základě toho je tedy možné se domnívat, že kompetence městské rady a rychtáře nebyly po husitských válkách nějakou dobu zcela vyjasněny, než nakonec městská rada nabyla vrchu. Je ovšem otázkou, nakolik může být pořadí jmen v zápise ukazatelem skutečného poměru moci ve správě, tj. zda písař skutečně striktně dodržoval při psaní hierarchii představitelů městské správy.

Od konce 14. století se stále častěji setkáváme se jménem rychtáře uvedeným v intitulaci až za jménem purkmistra.⁷² Pokud zápisy z pohusitské doby uvádějí jméno rychtáře, pak většinou až na konci intitulace za jmény konšelů.⁷³

Ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století rychtářovo jméno ze zápisů mizí úplně. Intitulace začínají nejčastěji jménem purkmistra, a poté jsou vyjmenování přísežní konšelé.⁷⁴ Takto formulované intitulace se vyskytují hlavně v latinsky psaných zápisech nesporného soudnictví.⁷⁵

⁶⁹ Tamtéž, např. fol. 17v – „*My Mikeš Koželuhov rychtář, Jan Tuleha, purkmistr, Havel Kazek, Vaněk Uhrzywehoc, Karel Řezník, Jan Ujec, Mikuláš Ovsík, Jan Zvíkovský, Martin Ženíšek, Jan Čížek, Mikuláš Constanie a Pavlík Řezník konšelé přísežní města rakovnického.*“ V latinsky psaných zápisech tato intitulace zní například „*Nos Nicolaus Frencl Judex ...*“ fol. 69v, zápis z roku 1385.

⁷⁰ Tamtéž, fol. 19r, fol. 48r. Roku 1384 a 1385 je uváděn Mikuláš Chrástský. Na fol. 24r v zápise z roku 1399 je uvedeno jen rychtářovo křestní jméno Petr (*Petrus Judex*).

⁷¹ Tamtéž, fol. 7v, k roku 1430 je uváděn rychtář jen křestním jménem Petr; fol. 17v, roku 1441 je uveden na prvním místě rychtář Mikeš Koželuh; fol. 5r, v zápise z roku 1458 je na prvním místě uveden rychtář Bárta Soukeník; fol. 3v, v 60. letech 15. století je uváděn na začátku tentýž rychtář.

⁷² Tamtéž, fol. 25r. V zápise z roku 1397 je rychtář Mikuláš Prknář uveden až za purkmistrem Petrem z Mutějovic. Formulace pak zní například „*Sub magistro civium Petro de Mutyeiowicz Judice Nicolao Perknarzi*“.

⁷³ Tamtéž, fol. 7r. Například v zápise z 30. let 15. století je za konšely uváděn rychtář Václav Nosal; fol. 96r, za purkmistrem a konšel je rychtář uveden i v zápise z roku 1409.

⁷⁴ Tamtéž, fol. 4r. Zápisy z 20. let 15. století; fol. 3r a 3v, zápisy z 60. let 15. století.

⁷⁵ Tamtéž, fol. 62r. Zápisy z roku 1385. „*Nos Hanussius Patek magister civium Isaias Johannes Pohan Johannes Villanus Jacobus de Singulo Walentinus Biris Johannes Ffranczowecz Henricus Zaruba Johannes Vgczo Gallus Sutor Jurati Consules Ciuitatis Raconiczensis*“⁷⁵, nebo „*Nos Martinus Sutor pro tempore magister civium...*“

Výjimečně jsou v intitulaci uvedeni pouze konšelé, přičemž chybí zmínka o rychtáři i purkmistrovi. V případě, kdy jsou uvedeni pouze konšelé, nejsou uvedena jejich jména a intitulace má formu „*Nos Jurati cives*“.⁷⁶

V česky psaných zápisech sporného soudnictví, které se týkají většinou propuštění vězně, jsou v intitulaci uvedeni purkmistr a konšelé, ale ne jmenovitě. Intitulace zápisů bez uvedení jmen mohou mít například tuto podobu: „*My purkmistr a konšelé přisežní*“⁷⁷, nebo „*My purkmistr a rada města Rakovníka*“.⁷⁸

Zápisy výpovědí vězňů byly pořizovány nejen před městskými radními, ale někdy u nich byli přítomni i zmocněnci křivoklátského hejtmana.⁷⁹ Z toho vyplývá určité omezení samostatnosti Rakovníka, který byl do určité míry podřízen Křivoklátu.

Kromě představitelů městské správy se na jednání a pořizování zápisů podíleli obyvatelé města, kteří přicházeli své záležitosti řešit před městský soud, později před městskou radu. Jsou uváděni většinou jmenovitě. Dále se v některých zápisech vyskytují svědci, uvedení ve svědečné řadě. V roli svědků někdy také vystupují rychtář, purkmistr a konšelé, ale může se jednat i o další osoby, například křivoklátského purkrabího nebo obyvatele města v určitém vztahu k jednajícím stranám.

V případech záznamů trestního soudnictví jsou bez dalších podrobností uváděna jména vyslychaných osob nebo propuštěných vězňů.

Iniciativa pořizování vkladů

Narozdíl od povinnosti oznámení soukromých právních ujednání mezi jednotlivými obyvateli před městskou institucí nebyl zápis do městské knihy povinný a záleželo na jednotlivcích, zda si ho nechají pořídít. O vklad žádali městskou radu například lidé, kteří odkazovali majetek, kteří splatili dluh a chtěli pojištění toho, že po nich nebude později znovu vymáhán,⁸⁰ nebo kteří mezi sebou učinili nějakou smlouvu trvalejší platnosti, a chtěli zaznamenat její podrobnosti například kvůli svým potomkům.

⁷⁶ Tamtéž, fol. 125v. Zápis, uvádějící pouze konšely, pochází z roku 1385.

⁷⁷ Tamtéž, fol. 23v. Zápis z roku 1465.

⁷⁸ Tamtéž, fol. 34r. Zápisy z roku 1493.
fol. 35v. 1489. Zápis z roku 1489.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 120r. Zápis z roku 1511 – „*Klímeš z Sadku člověk pana Dešnického jsa tázán dobrovolně před urozenými vladykami ot pana hejtmana hradeckého jeho milosti k tomu vyslanými a před purkmistrem a konšely rakovnickými toto jest seznal...*“

⁸⁰ Tamtéž, fol. 4v

V případě záznamů trestního soudnictví dával rozkaz ke vkladu například křivoklátský purkrabí, který v některých případech spory soudil. Například v zápisu z roku 1465 je výslovně uvedeno: „*Tento zápis stal se jest s rozkázání pana purkrabí.*“⁸¹

Zatím poněkud nejasná zůstává otázka, zda je nějaká souvislost mezi délkou, podrobností, formálností a jazykem zápisu, a majetkovým a společenským postavením člověka, který si zápis nechal poříditi. Vzhledem k tomu, že za zápisy se platilo, dalo by se říci, že delší a patrně dražší zápisy si nechávali pořizovat bohatší měšťané. Není však jasné, jestli o vzhledu a jazyce zápisu mohli skutečně rozhodovat měšťané, nebo zda záleželo na městské radě či samotném písaři, jak bude zápis vypadat.

Místo pořízení záznamu

Pro studium městské správy je velmi důležité to, že v úvodu popisu bývá zaznamenáno, v jaké městské instituci jednání a pořízení záznamu probíhalo. V případě sledovaného období v Rakovníce se jednalo o dvě hlavní instituce, a to městský soud a městskou radu.

V nejstarší rakovnické městské knize se objevují jak zápisy pořízené před městským soudem, tak před radou, přičemž převažují zápisy pořízené před městským soudem. Městský soud bývá v zápisech označován několika způsoby. Časté je označení s odkazem na čtyři lavice u soudu („... *kterak opatrný Bartušek stoje před čtyřmi lavicemi v soudu ohrazenými,*“ nebo latinsky „*ante quatorum scamna Judicialia...*“, popřípadě „*quator scamna Judicio.*“)⁸² Městský soud je také v latinských zápisech označován přímo jako plný soud („*in judicio pleno*“),⁸³ nebo mocný soud („*in judicio vigoroso*“).⁸⁴

Městskému soudu předsedal rychtář (*judex*). Rakovnické městské knihy poměrně dobře reflektují vývoj postavení rychtáře v rámci městské správy. V starších zápisech bývá jeho jméno uváděno vždy na prvním místě jakožto nejdůležitějšího představitele města před purkmistrem a přísaznými konšely.⁸⁵ V prvním desetiletí 15. století se formulace zápisů postupně mění a rychtář začíná být uváděn až za purkmistrem, i když

⁸¹ Tamtéž, fol. 23v

⁸² Tamtéž, fol. 67r. Zápis z roku 1411.

⁸³ Tamtéž, fol. 104r

⁸⁴ Tamtéž, fol. 62r. Zápis z roku 1386.

⁸⁵ Tamtéž, fol. 115v. „*Nos Nicolaus dictus Czetlerz ... Judex Raconicensis*”

v této době to ještě není pravidlem.⁸⁶ Od dvacátých let 15. století je purkmistr uváděn na prvním místě pravidelně, a jméno rychtáře ze zápisů postupně úplně mizí. V tomto smyslu se poté rovněž stírá rozdíl mezi městským soudem a městskou radou, protože rada po husitských válkách v podstatě převzala kompetenci nad soudem.

To, že byl zápis pořízen před městskou radou, poznáváme z dispozic zápisů, kde bývá uvedeno „*předstoupil před plnou radu*“, nebo latinsky „*in consilio pleno*“. Zde bývají uvedeni purkmistr a přísežní konšelé, ale ne rychtář.

Doba pořízení záznamu, datace

Pokud jde o dobu pořízení zápisu, je nutné položit si několik otázek. Jedná se především o to, zda byl zápis pořízen současně s právním jednáním, nebo zda byl pořízen dodatečně s určitou časovou prodlevou. O tom mohou napovídat určité skutečnosti ve formulaci a celkové podobě zápisů. Například zaznamenávání celých jmen jednajících osob by mohlo naznačovat, že zápis byl pořízen současně s jednáním, naopak používání zkratk jmen mohl hrát roli delší časový odstup. Rovněž zběžnost písma, která by svědčila o rychlém psaní, by mohla znamenat, že zápis byl pořízen přímo při jednání. Nicméně závěry získané na základě sledování těchto jevů nejsou plně průkazné například proto, že nemůžeme potvrdit ani vyloučit existenci aktového materiálu, který mohl písaři sloužit pro zaznamenání poznámek v průběhu jednání, na jejichž základě posléze zápis přepsal do knihy. Ačkoli tyto otázky nemůžeme zodpovědět, je nutné uvědomit si možnou existenci různých faktorů, které zhotovení zápisu ovlivňovaly.

V souvislosti s dobou pořízení zápisu je třeba soustředit se na dataci, na základě které můžeme také získat informace o tom, kdy byl zápis pořízen, ačkoli i zde může hrát roli rozdíl mezi dobou jednání a dobou pořízení zápisu. Pokud totiž tento rozdíl existoval, nemáme jistotu, ke kterému z termínů se zaznamenaná datace vztahuje. V rámci formálního rozboru je rovněž je nutno věnovat pozornost tomu, jakým způsobem byla datace zaznamenávána a jak se její zaznamenávání s časem vyvíjelo.

S dobou pořízení zápisu souvisí i otázka pořadí, v jakém byly zápisy do knihy zaznamenány, zda je toto pořadí chronologické, nebo se řídí nějakým jiným pravidlem.

⁸⁶ Tamtéž, fol. 96r. V zápise z roku 1409 jsou uvedena na prvním místě jména purkmistra a konšelů, až po nich jméno rychtáře. V zápise z roku 1411 (fol. 67r) je však na prvním místě uvedeno opět jméno rychtáře.

V zápisech nesporného soudnictví pořízení, která byla do knih zapisována, nabývala právní platnosti ohlášením před městskou institucí. Zápisy ze starší doby jsou velmi podrobné, popisují všechny okolnosti jednání, obsahují celá jména vkladatelů, a byly pořizovány v termínech, kdy zasedal městský soud⁸⁷, což by nasvědčovalo tomu, že zápis byl pořízen buď současně s právním pořízením, nebo bezprostředně po něm. Bezprostředně při jednání byly také pravděpodobně zapisovány vklady v případě komplikovanějších otázek, kdy jednající strany žádaly radu o pomoc při řešení například majtkových záležitostí v případě člověka, který zemřel bez závěti.⁸⁸

Není bezpečně prokazatelné, zda si písař nejprve zaznamenával podrobnosti jednání na koncept, ze kterého by později opsal údaje do knihy, nicméně vedení konceptů v městské kanceláři je v této době velmi pravděpodobné. Pro bezprostřední pořízení zápisu by mohlo svědčit i to, že pod jednotlivými zápisy bylo většinou vynecháno místo na dodatečné opravy, doplnění či zrušení vkladu, které se skutečně poměrně často objevují. Od konce 80. let 14. století však zápisy začínají být mnohem kratší a získávají povahu spíše aktových záznamů.⁸⁹ Přestože jsou stále uváděna celá jména vkladatelů, podstata jednání je zaznamenána stručně a uvádí například jen druh nemovitosti, která byla předmětem prodeje či koupě.⁹⁰ Je proto možné se domnívat, že tyto pozdější zápisy byly pořizovány dodatečně po ukončeném jednání a mají vysvědčující charakter.

V případě zápisů trestního práva je situace poněkud odlišná. Vzhledem k podrobnému zaznamenávání jmen všech zúčastněných, okolností pořízení zápisu a doslovným citacím výpovědí (ačkoli jejich autentičnost není ověřitelná), je pravděpodobné, že písař zápis pořizoval rovnou při jednání.

Datace je obsažena ve většině zápisů, ačkoli ne ve všech, a vyskytuje se v zápisech na různých místech. Někdy je nadepsána nad zápisem,⁹¹ jindy jí zápis začíná⁹² nebo končí.⁹³ Objevují se i případy, kdy je datace uvedena mezi intitulací

⁸⁷ Studie Rostislava Nového o nejstarších rakovnických městských knihách, in: Rakovnický historický sborník 6/2005, s. 125

⁸⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 81v

⁸⁹ Studie Rostislava Nového, s. 125

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), např. fol. 34v, 45r, 35v

⁹² Tamtéž, fol. 25v, fol. 26r, fol. 29r

⁹³ Tamtéž, fol. 31r, fol. 46v, fol. 63v

a promulgací.⁹⁴ Některé zápisy datací neobsahují vůbec, nebo je zaznamenána formou odkazu na datací předchozího zápisu, formulovanou výrazem „*anno ut supra*.“⁹⁵ Všechny uvedené způsoby psaní datace se v knize vyskytují průběžně a není zde v tomto směru patrný chronologický vývoj. Ten do jisté míry můžeme pozorovat ve způsobu, jak byl zaznamenáván samotný letopočet. Pravděpodobně nejčastější způsob je psaní římských číslic. Vyskytuje se v knize pravidelně od 80. let 14. století do 90. let 15. století.⁹⁶ Římské číslice byly někdy kombinovány se slovním vypsáním latinských číslovek. Ty byly vkládány na začátek datace,⁹⁷ doprostřed,⁹⁸ nebo na konec.⁹⁹ V některých datacích bylo slovním vypsáním číslovek nahrazeno i více římských číslic, například první a poslední,¹⁰⁰ nebo poslední a předposlední.¹⁰¹ Tento způsob byl používán hlavně v 80. a 90. letech 14. století. Méně často se objevuje i slovní vypsání latinských číslovek pro celý letopočet. Příklady tohoto typu pocházejí například z 80. let 14. století, ale i z prvního desetiletí 15. století.¹⁰² V některých případech, zejména od poloviny 15. století, nebyl letopočet vypisován celý, ale počáteční číslice, označující většinou století, byly nahrazeny zkratkou *etc.*,¹⁰³ což může do jisté míry snížit spolehlivost určení datace. Na přelomu 15. a 16. století se začínají stále častěji psát místo římských číslic arabské. Nejprve jsou oba typy kombinovány,¹⁰⁴ ale po roce 1510 se již plně ujalo užívání číslic arabských.¹⁰⁵ Dalším typem datace, která v knize objevuje, ačkoli méně jen výjimečně, je datace napsaná slovně česky, která se objevuje na počátku 16. století.¹⁰⁶

⁹⁴ Tamtéž, fol. 46v Zápis z roku 1390.

⁹⁵ Tamtéž, fol. 34v Zápis z roku 1493.

⁹⁶ Tamtéž, fol. 31r. Například datace 1385 je zapsána MCCCLXXXV; fol. 35v, jedna z posledních datací psaných římskými číslicemi pochází z roku 1493, a je zapsána MCCCCXCIII.

⁹⁷ Tamtéž, fol. 48v. Letopočet 1385 byl zapsán jako „Milessimo CCCLXXXV“

⁹⁸ Tamtéž, fol. 31r. Datace 1386 byla zapsána formou „MCCC octuaginta VI“

⁹⁹ Tamtéž. Datace dalšího zápisu z roku 1385 byla zapsána formou „MCCCLXXX quinto.“

¹⁰⁰ Tamtéž, fol. 48r „Millesimo CCCLXXX quinto“

¹⁰¹ Tamtéž, fol. 31r „MCCC octuagesimo sexto“

¹⁰² Tamtéž, fol. 53r 1385 *Millessimo Trecentesimo Octuagessimo quinto*; fol. 43v, 1402, *Millessimo quadrigentesimo secundo*

¹⁰³ Tamtéž, fol. 35v. Letopočet 1495 byl zapsán formou „etc. LXXXXV“; fol. 36r, letopočet 1495 byl zapsán jako „etc. LXXXXV“.

¹⁰⁴ Tamtéž, fol. 36v. Datace 1499 byla zapsána kombinací římských a arabských číslic: „MCCCC99“.

¹⁰⁵ Tamtéž, fol. 37r. Arabskými číslicemi jsou napsány například letopočty 1511, 1515 a 1518, a na fol. 121r letopočet 1521.

¹⁰⁶ Tamtéž, fol. 116r. V zápise z roku 1502 je datace vypsána slovně česky „Léta od narození Syna božího Tisícího pětistého druhého“

Kromě letopočtu byly někdy zápisy datovány i denním datem podle svátků, které byly uvedeny latinsky. Tohoto datování bylo užíváno průběžně v celé knize.¹⁰⁷ Zajímavé je, že datování podle svátku se někdy objevuje i v zápisech, ve kterých letopočet jako takový uveden není.¹⁰⁸ Od poloviny 15. století pak i do těchto formulací začíná pronikat čeština.

Určování doby pořízení zápisu podle jejich chronologického pořadí je v případě nejstarší rakovnické knihy poněkud zkomplikováno jejím naprosto specifickým vedením. Kniha totiž byla původně rozdělena do oddílů podle písmen abecedy, a vklad pak byl zaznamenán do oddílu nadepsaného písmenem, jímž začínalo křestní jméno vkladatele. Tím došlo k porušení chronologického pořadí. Například zápis na začátku knihy pod písmenem A pochází z roku 1387¹⁰⁹, zatímco nejstarší zápis – z roku 1384 – je uveden až pod písmenem C.¹¹⁰ Od tohoto způsobu zapisování bylo později upuštěno, a nové vklady byly zapisovány na dosud volné stránky, které se však často nacházely mezi staršími zápisy, takže dochází k prolínání zápisů jak po chronologické, tak po obsahové stránce.¹¹¹ Přejít mezi jednotlivými typy zápisů se dá poměrně snadno určit podle typu písma.

Některé stránky obsahují oba typy zápisů, na některých jsou pouze starší či pouze mladší zápisy, některé stránky naopak zůstaly prázdné.¹¹²

Formální schéma zápisů

Formální schéma jednotlivých zápisů se v této knize poměrně liší. U záležitostí nesporného soudnictví se objevují jak velmi dlouhé a formálně vyspělé zápisy, tak krátké záznamy aktové povahy, přičemž oba typy se vyskytují průběžně a není zde patrný chronologický vývoj. Spíše možná hrála roli závažnost jednání či společenské

¹⁰⁷ Tamtéž, např. fol. 62r. „...*feria tertia ante Thome apostoli anno domini MCCCLXXXVI*“

¹⁰⁸ fol. 63r. „*tertia feria ante festum sancti Johannis*“

¹⁰⁹ Tamtéž, fol. 2r

¹¹⁰ Tamtéž, fol. 19r

¹¹¹ Tamtéž, např. fol. 53v. První dva zápisy pocházejí z let 1390 a 1392. Jedná se o záležitosti nesporného soudnictví – koupě nemovitostí. Zápisy mají podobu stručných aktových záznamů a uvádějí jen místo konání, datum, jména jednajících osob a stručný popis věci. Jména jednajících osob začínají na G, bylo tedy použito rozdělení knihy na jednotlivé oddíly podle písmen.

Zbytek stránky zůstal dlouhou dobu prázdný, a až roku 1443 sem byl pořízen další zápis. Tentokrát se už jedná o dlouhý a podrobný zápis trestního soudnictví, konkrétně o jeden z velmi častých případů přísahy provinilce, který dostal milost.

¹¹² Zenklová Kateřina, *Správa města Rakovníka v pozdním středověku*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta UK, Katedra PVH a archivního studia, 2011

a majetkové postavení vkladatele. Celkově by se dalo říci, že převažují zápisy delší a středně dlouhé. Zápisy trestního soudnictví bývají vesměs poměrně podrobné.

Zápisy jsou formulovány trojím způsobem, a to subjektivně z pohledu konšelské rady, objektivně, a výjimečně – například u přísah vězňů – i subjektivně z pohledu vkladatele¹¹³. Subjektivně jsou většinou formulovány dlouhé a podrobné zápisy, které obsahují i formální znaky listiny.

Na začátku zápisu bývá **intitulace**, uvádějící purkmistra a konšely, popř. rychtáře, jak je uvedeno výše. Má většinou ustálenou podobu, ačkoli se může v jednotlivých zápisech mírně lišit. Některé zápisy jí přímo začínají, jindy jí předchází datace, viz níže.

Výjimku tvoří zápisy, které jsou formulovány subjektivně z pohledu vkladatele. Jedná se zejména o zápisy přísah propuštěných vězňů z druhé poloviny 15. století, ale ojediněle se tato formulace vyskytuje již ve 14. století v zápisech nesporného soudnictví. Latinsky zní například „*Ego Dyclinus*,”¹¹⁴ nebo česky „*Já Vojtěch*.”¹¹⁵

Mnoho zápisů v knize je však stylizováno objektivně, a intitulaci postrádá.

Po intitulaci následuje **promulgace**, která oznamuje rozhodnutí uvést obsah zápisu ve všeobecnou známost. Objevuje se v subjektivně formulovaných zápisech prakticky ve všech obdobích. V českých zápisech většinou zní „*známo činíme tímto zápisem*,”¹¹⁶ „*vyznáváme tímto zápisem*,”¹¹⁷ popřípadě „*vyznáváme tímto zápisem obecně přede všemi kdož jej uzří čísti nebo čtoucí slyšeti budou*.”¹¹⁸ V latině zní promulgace obvykle „*notum facimus*,” „*recognoscimus*,”¹¹⁹ nebo „*notum esse volumus*.”¹²⁰ Některé zápisy, které nemají intitulaci, promulgací začínají¹²¹, nebo promulgace následuje hned po dataci.¹²²

Popis vlastního právního pořízení s **dispozicí** je nejdůležitější částí zápisu. Uvádějí se v něm jména všech osob, jichž se jednání týkalo, někdy i s uvedením jejich

¹¹³ Tamtéž, fol. 24r, fol. 125v. Příklad subjektivně formulovaného zápisu z pohledu propuštěného vězně z roku 1489: „*Já Jan řečený Cetlér vyznávám tímto zápisem obecně všem konšelům i obci města rakovnického že když sem byl u vězení konšelském pro své neřádné činy za kteréž hodně jsem měl trpěti...*“

¹¹⁴ Tamtéž, fol. 31r. Tímto způsobem byl formulován zápis nesporného soudnictví z roku 1385, který byl však zrušen přeškrtnáním.

¹¹⁵ Tamtéž, fol. 24r. Zápis přísahy propuštěného vězně z roku 1465.

¹¹⁶ Tamtéž, fol. 23v

¹¹⁷ Tamtéž, fol. 7r

¹¹⁸ Tamtéž, fol. 5r

¹¹⁹ Tamtéž, fol. 125v

¹²⁰ Tamtéž, fol. 104r. Zápis z roku 1396.

¹²¹ Tamtéž, fol. 63r. Promulgací začíná například zápis z roku 1390.

¹²² Tamtéž, fol. 62r. Promulgace po dataci je uvedena například v zápisu z roku 1386.

rodinných poměrů, zaměstnání nebo místa bydliště. Dále bývají v zápisech specifikovány podmínky a okolnosti projednávaného právního pořízení. Popis začíná například formulací „*stala se jest smlouva*“ nebo jménem vkladatele.¹²³

Zápisy trestního práva obsahují navíc ještě **sankci**, a to v případech, kdy byl provinilci prominut trest. Sankce zde stanovovala podmínky jeho propuštění. Jednalo se většinou o hrozbu obnovení trestu, pokud by se ještě někdy dopustil trestného činu, popřípadě činnosti, která mu byla z nějakého důvodu zakázána.¹²⁴

V zápisech je někdy uvedena i **svědečná řada**. Svědky právního pořízení bývají rychtář, purkmistr a konšelé, poručníci v případě sirotčích záležitostí, nebo jiné osoby přítomné jednání, někdy dokonce i křivoklátský purkrabí, a to jak v záležitostech trestního soudnictví, tak soudnictví nesporného. Svědečná formule zněla například „*Cuius rei testes sunt A. tunc iudex ..., B. pro tunc magister civium C. jurati.*“¹²⁵ V převážné většině zápisů svědečné formule uvedeny nejsou, a ani konšelé nebývají výslovně označováni jako svědci (*testes*), ale už sama skutečnost, že jednající strany přišly před radu oznámit svou záležitost, vypovídá o tom, že radní při těchto jednáních jako svědci skutečně vystupovali. Někdy bývá v zápise uvedeno, před kterými osobami konkrétně se pořízení konalo.¹²⁶ I tato formulace by se dala označit za svědečnou řadu, protože uvedené osoby působili ve funkci svědků uzavření smlouvy. Ohlášení věci stranami bývá uvedeno například termínem „*dobrovolně vyznali se.*“¹²⁷

Zápisy obsahují většinou i **dataci**, která je uváděna v zápisech na různých místech, je zaznamenávána různými způsoby, jak je popsáno výše.

V zápisech, které nemají intitulaci, může být součástí datace i zmínka o tom, za úřadování kterého rychtáře, purkmistra a konšelů, byl zápis pořízen. V latinských zápisech bývá uvedeno *Sub*, popřípadě *sub officium N. N. Judice* nebo *magistro civium*,“ v českých většinou *za purkmistrství pana N. N.*¹²⁸, protože v česky

¹²³ Tamtéž, fol. 21v. „...*Nicolaus d[ic]tus Czetler vendidit vna[m] s[exagenam] gr...*“

¹²⁴ Tamtéž, fol. 53v. „...*že by kdy v kterém místě tři mil od města postižen byl tehdy aby hned bez milosti vzat byl...*“

¹²⁵ Tamtéž, fol. 26r. Zápis z roku 1404.

¹²⁶ Tamtéž, fol. 29r. Zápis z roku 1466. „*Ta smlouva stala se jest před urozeným panem Přechem z Trnové v ty časy purkrabí na Hrádku, úředniku na Dobříši, a před Frenclm řezníkem v ty časy purkmistrem, Gebhartem Mikulášem, Václavem ševcem Vaňkem Schybalem, Ambrožem Odů, Vaňkem Štrbů Tomášem Lovčovic Pavlíkem řezníkem Hanušem Ševcem Janem Kytlicí Tomášem Krní a Lynšem téhož léta konšely.*“

¹²⁷ Tamtéž, fol. 3v

¹²⁸ Tamtéž, například fol. 54v. „*Stalo se tohoto zápisu učinění v středu před svatým Vondřejem léta božího etc. XLIII za purkmistrství pana Jana Kočičky.*“

psaných zápisech z druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století se již rychtář nevyskytuje.

Krátké zápisy aktové povahy neobsahují listinné formule, jen nejdůležitější informace o provedeném právním pořízení. Jedná se především o místo konání, jímž byl většinou městský soud, jména zúčastněných osob, podstatu jednání a dataci. Rychtář, purkmistr ani konšelé zde uvedeni nejsou.

Pokud bylo pořízeno více podobných vkladů ve stejné době, bývají někdy uvozeny slovem „*item*“, po němž následuje jméno vkladatele a stručný popis pořízení.¹²⁹ To se týká i zápisů výpovědí vězňů, kdy nejprve bylo nadepsáno jméno vyslychaného a „*při svém trápení toto jest vyznal*“. Poté následuje seznam provinění, k nimž se dotyčný přiznal, a každá položka je rovněž uvedena slovem „*item*“.¹³⁰

Zápisy v nejstarší rakovnické městské knize můžeme rozdělit na několik různých typů podle jejich počátečních formulací. Nejdelsí a nejpodrobnější zápisy jsou formulovány subjektivně a začínají intitulací rychtáře, purkmistra a konšelů. Velmi časté jsou zápisy začínající datací, po které potom může, ale nemusí následovat intitulace a další části. Středně rozvinuté zápisy začínají promulgací a na ní navazujícím popisem právního pořízení. Některé zápisy jsou stylizovány objektivně a začínají rovnou popisem právního pořízení. Většina krátkých zápisů aktové povahy, které jsou psány převážně latinsky, začíná určením místa konání – městského soudu (latinsky *judicium*). Existují i zápisy, které začínají uvedením, kdo byl v době pořízení zápisu rychtářem.¹³¹ Kromě toho se objevují i zápisy, které na prvním místě uvádějí jméno člověka, kterého se zápis týkal. Po něm následuje rovnou popis pořízení. Výjimečně je pak zápis stylizován subjektivně z pohledu vkladatele. Ten potom začíná slovem „*ego*“ s příslušným jménem, krátkou promulgací v podobě slova „*recognosco*“, a pokračuje vlastním popisem pořízení.¹³²

Změny a doplňky v zápisech

V nejstarší rakovnické městské knize se setkáváme poměrně často s tím, že zápis byl z nejrůznějších důvodů přeškrtnán, a tím byla zrušena jeho platnost, nebo byl k platnému zápisu připsán nějaký doplněk či oprava. Důvody k přeškrtnání zápisů mohly

¹²⁹ Tamtéž, fol. 54v. Zápisy z roku 1386.

¹³⁰ Tamtéž, fol. 120r. Zápisy z roku 1511.

¹³¹ Tamtéž, fol. 28r. „*Sub Johanne Ugecz Judice*“

¹³² Tamtéž, fol. 31r. Zde se jedná o právní pořízení finančního rázu.

být různé. Někdy se tak stalo na žádost osob, kterých se jednání týkalo, a které chtěly později smlouvu zrušit.¹³³

Jindy se jednalo o splnění podmínek smlouvy, například splacení dluhu.

Zápis mohl být škrtnut také v případě, že v jednání, kterého se týkal, došlo k dalšímu vývoji, a byl proto učiněn zápis nový. Toto se vyskytuje zejména v případech trestního soudnictví, kdy například první zápis zaznamenává, že byl uvězněn pachatel trestného činu. Tento zápis byl později škrtnut, a místo něj zaznamenán až výsledek případu, kdy byl vězeň podmíněčně propuštěn.¹³⁴

Objevují s však také škrty v zápisech z toho důvodu, že písař chybně napsal slovo nebo větu, a opravu potom nadepsal nad zápis nebo na okraj listu. Pod každým zápisem bylo vynecháno místo pro případné doplňky, tzv. juxty,¹³⁵ které někdy pořízeny byly, ale většinou zůstalo místo prázdné a nový zápis byl učiněn až s odstupem několika desítek let.¹³⁶

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

Ze zápisů v městských knihách se dají do jisté míry určit úkoly a kompetence městské rady. Patřily mezi ně jak záležitosti sporného, tak nesporného soudnictví. Smlouvy, které mezi sebou uzavřeli jednotliví měšťané, ať už se jednalo o koupě či prodeje nemovitostí, splacení dluhů či odkazování majetku, musely být řádně ohlášeny před městskou radou, aby nabyly právní platnosti. Kromě toho rada řešila například spory o dědictví v případě, že někdo zemřel bez závěti.

Rada také měla značné kompetence v trestním soudnictví, kdy prováděla výslechy vězňů, jimž byli přítomni většinou všichni konšelé, a rovněž mohla udělit vězni milost, pokud učinil přísahu, že trestný čin nebude opakovat. Konšelé také stanovovali podmínky tohoto propuštění, i když někdy spolu s křivoklátským pánem. O propuštění

¹³³ Tamtéž, fol. 3r

¹³⁴ Tamtéž, fol. 54r a 54v. Zde se jedná o případ krádeže („měšec uřezal“). Zloděj byl propuštěn pod podmínkou, že se nebude zdržovat v okolí tří mil od Rakovníka. Zápis je datován pouze zkratkou „etc. XLIII“. Přichází tedy v úvahu buď letopočet 1443, nebo 1543. Jiné zápisy z těchto let pro srovnání v knize nejsou. Nejbližší možnost srovnání nabízí zápis z roku 1444, který je výrazně odlišný jak po obsahové, tak paleografické stránce. Paleograficky i obsahově jsou tomuto zápisu bližší zápisy ze začátku 16. století, proto se zdá pravděpodobnější druhá varianta, že zápis pochází z roku 1543 i přes to, že takto pozdní vklad tvoří v knize ojedinělou výjimku, protože jinak se zde neobjevují zápisy mladší než z roku 1523.

¹³⁵ HOFFMANN František, *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, in: Sborník archivních prací, ročník 57, 2007, s. 522

¹³⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 24r

vězně rozhodoval křivoklátský hejtman, který k tomu měl pravomoc od krále, ale je možné, že na tomto rozhodnutí mohla mít podíl i rada.¹³⁷ V zápisech tohoto typu se pravidelně objevuje formulace, že dotyčný člověk se dopustil přečinu „*proti panu purkmistru i konšelům i vsi obci naší*.“¹³⁸ Evidentně neznámá, že by dotyčný skutečně ublížil konkrétně těmto lidem, ale vzhledem k tomu, že byli představiteli města, jakýkoli zločin spáchaný v rámci města byl chápán jako urážka jejich autority, nebo alespoň na tomto principu byla formulována věta standardně užívaná v zápisech tohoto typu.¹³⁹

¹³⁷ Tamtéž, fol. 35v

¹³⁸ Tamtéž, fol. 37r

¹³⁹ ZENKLOVÁ Kateřina, Bakalářská práce

3.1.2. Kniha památná, 1505–1813

Vnější popis

Kniha památná z let 1505–1813 je uložena v SOkA Rakovník ve fondu Archiv města Rakovník pod číslem 65 a inventárním číslem 80. Její původní signatura byla 136.

Rozměry knihy jsou 20 x 30, 5 cm. Původní foliace byla provedena na foliích 1 – 166, a nová foliace na foliích 117 – 190. Chybějí však folia 8, 53, 54, a 55.

Kniha je velmi dobře zachována. Na prvních třech stránkách, které byly do knihy dodatečně vevázány archivářem Janem Rennerem roku 1949 je podán stručný popis obsahu knihy a záznam o jejím restaurování.

Vazba knihy je polokožená a pochází z poloviny 20. století.

Jako jediná z dochovaných rakovnických městských knih do roku 1526 tato kniha není zaznamenána v katalogu Rostislava Nového.

Jazyk, paleografický rozbor

Kniha je psána česky, latinsky a německy a střídá se v ní více písařských rukou. Ve sledovaném období, tj. v letech 1505–1526,¹⁴⁰ byly zápisy do knihy pořizovány pouze česky, a latina se objevuje výjimečně v datacích. V tomto období zde lze identifikovat písmo pouze jednoho písaře. Jedná se o pozdní gotickou kurzívu, která se vyznačuje výrazným sklonem doprava. Písmo je poměrně zběžné, spojitě a okrouhlé. Svým vzhledem připomíná novověké písmo, nicméně tvary jednotlivých písmen jsou ještě gotické. Písmo se vyznačuje výrazně protaženými dolními dříky u písmen p, s, y, a z, které často přesahují na následující řádek, stejně jako smyčky u písmene g. Horní dříky všech písmen jsou naopak poměrně krátké. Výška majuskul nepřesahuje výšku horních dříků minuskulních písmen k, l, a b.

Nadpisy jsou psány nepříliš pravidelnou bastardou, která má vertikální sklon. Vyznačuje se vyššími majuskulami, a dlouhými dříky protaženými nad i pod základní linku.

Je pravděpodobné, že ačkoli jsou nadpisy a texty psány odlišnými styly písma, byly psány jedním písařem.

¹⁴⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 80, kniha č. 65, Kniha památná 1505–1813, fol. 1r – 13v

Se stejným typem písma se setkáváme i v protokolech právních pří, kam tento písař zapisoval v letech 1521–1526. Z důvodu celkové chronologické posloupnosti písařských rukou v rakovnických městských knihách v tomto období jsem tohoto písaře označila Q1.

ruka	datace
Q1	1505–1526

Vnitřní popis

Členění knihy

V knize jsou obsaženy dva typy zápisů, a dalo by se tedy říci, že kniha je zčásti knihou černou a zčásti knihou památnou. Celkově je kniha označena jako památná, a do této kategorie je také zařazena v rámci fondu, nicméně ve sledovaném období, tj. do roku 1526, byly do této knihy zapisovány pouze zápisy trestního soudnictví.

Obsah

Typy právních pořízení

Ve sledovaném období byly do knihy zapisovány zápisy trestního soudnictví, konkrétně výpovědi vězňů na mučení, a kniha tedy plnila funkci knihy černé.¹⁴¹ Jako podstata trestných činů byly uváděny loupeže, vraždy, i obvinění z čarodějnictví.

Všechny tyto zápisy mají jednotné schéma. Odlišný je pouze první zápis, a to jak typem, tak provedením. V tomto případě se nejedná o zápis výpovědi na mučení, ale o podrobný záznam pře dvou stran v trestní záležitosti, konkrétně obvinění z krádeže.¹⁴²

Vzhledem k tomu, že zápisy druhého typu začaly být do knihy zapisovány až později, a pro účely této práce bereme v úvahu pouze zápisy trestního soudnictví, dalo by se říci, že v době, kdy kniha sloužila jako kniha černá, byla knihou veřejnoprávní, a zápisy v ní byly učiněny v zájmu města jako celku.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Kromě prvního zápisu není zcela zřejmé, které osoby se na pořizování záznamů podílely, a to z toho důvodu, že v zápisech nejsou zmiňovány. Přesto můžeme usuzovat, že při pořizování zápisu byly přítomny jednak městské orgány (členové městské rady,

¹⁴¹ Tamtéž, fol. 3r – 19r

¹⁴² Tamtéž, fol. 3r – 4v

tj. purkmistr, konšelé, popř. rychtář, písař), a jednak obyvatelé města (v prvním případě žalující a žalovaná strana; v ostatních případech lidé obvinění z trestných činů.)

Výjimku tvoří první zápis, kde jsou jakožto městské orgány jmenovitě zmíněni purkmistr a jeden z přísežných konšelů, kteří žádali o právní ponaučení radu Starého Města Pražského. Z obyvatel města jsou v tomto zápise jmenovitě zmíněny žalující a žalovaná strana.

V zápisech výpovědí na útrpném právu členové městské rady zmíněni nejsou, a jmenovitě jsou zde uváděni pouze vyslychaní vězni.

Rovněž není zcela jasné, na čí žádost byl zápis pořízen, protože ani to není v zápisech uvedeno. Podle charakteru zápisů se však patrně jedná o záznamy vedené pro potřeby městské rady.

Místo pořízení záznamu

V záznamech není uváděno ani místo pořízení záznamu. Vzhledem ke zmínce o purkmistrovi a konšelích v prvním zápise je možné usuzovat, že zápis byl pořízen před městskou radou. I u záznamů výpovědí vězňů je pravděpodobné, že byly pořizovány před městskou radou, ačkoli to není přímo uvedeno.

Doba pořízení záznamu, datace

Datace je v zápisech zaznamenávána několika způsoby a není obsažena ve všech zápisech. V případě, že je uvedena, vyskytuje se na začátku zápisu. Převážně se jedná o uvedení letopočtu římskými číslicemi, přičemž někdy je místo prvních číslic označujících století uvedena pouze zkratka „etc.“, a číslicemi je pak vypsáno pouze desetiletí. Římské číslice bývají zaznamenávány kombinací majuskulních a minuskulních znaků abecedy. Poměrně často se objevuje zaznamenání čísla „500“ v podobě V^C. Objevuje se i zápis datace arabskými číslicemi.¹⁴³ Pokud je uvedeno i denní datum, je zaznamenáno podle svátků křesťanského kalendáře.

První zápis patrně nebyl pořízen přímo při jednání, ale s časovou prodlevou až po ukončení jednání, které evidentně trvalo dlouhou dobu a probíhalo v několika fázích. Pro tuto variantu by svědčila poněkud zvláštní formulace zápisu ve druhé osobě, začínající adresou „Páni milí, račte vaše milost věděti...“. Z tohoto důvodu zápis působí jako jakési shrnutí celého jednání pořízené za účelem informace nadřízeného orgánu. Je

¹⁴³ Tamtéž, fol.6v, rok 1522

rovněž možné, že jako podklad pro sepsání tohoto zápisu sloužil spisový materiál pořízený v průběhu jednání. Tyto materiály nejsou sice dochovány, ale podle podrobnosti popisu jednání a užívání celých jmen všech zúčastněných stran není pravděpodobné, že by byl zápis pořízen po paměti.

Jiná je situace u zápisů výpovědí na mučení. V tomto případě je pravděpodobné, že zápisy byly pořizovány rovnou při výslechu. Tomu nasvědčuje zběžnost písma, absence formulí a omezení se jen na popis událostí, kolísavost stylizace mezi objektivní a subjektivní, a zaznamenávání aktuálních událostí, ke kterým v průběhu výslechu došlo, jako smrt vyslýchaného.¹⁴⁴

Ačkoli nejsou všechny zápisy datovány, lze v případě sledované části knihy počítat s chronologickým řazením zápisů. Zápisy s datací tomu nasvědčují, stejně jako charakter zápisů, jemuž chronologické řazení zápisů podle aktuálních případů logicky vyhovovalo nejlépe.

Formální schéma zápisů

První zápis je nadepsán „*Pře Řeřabova z Kletečného léta božího MV^CV*“.

Zápis je stylizován ve druhé osobě a začíná adresou „Páni milý“. Dále následuje promulgace „račte vaše milost věděti“ a samotný popis jednání.

V případě záznamů útrpného práva jsou první věty nebo jejich části zvýrazněny jako nadpisy.

Zápisy jsou některé stylizovány objektivně, jiné subjektivně. V některých zápisech se dokonce vyskytují obě možnosti, například když je začátek stylizován objektivně, a poté písař přejde na stylizaci subjektivní.¹⁴⁵

Nevyskytují se zde žádné formule ani uvedení jiných osob kromě obžalovaného, případně spolupachatelů a obětí, které ve výpovědi uvedl. V zápisech je zaznamenán pouze popis výpovědi, a jejich délka a podrobnost je různá. U delších výpovědí jsou jednotlivé odstavce označovány zkratkou pro „item.“

¹⁴⁴ Tamtéž, fol. 9r. „A což tuto vyznal na tom jest i umřel“; fol. 9v „Což jest tu vyznal na tom jest umřel že jinak není“; fol. 14v. „Což tuto vyznala jsem na tom umírám.“ Stejná formulace je uvedena i na konci zápisu na fol. 18r.

¹⁴⁵ Tamtéž, fol. 7r. „...vyznal že jsú nebožtíka Perku Soukeníka zabili ... a že jsme mu voči vytlačili...“

Změny a doplňky v zápisech

Se škrtnutím v zápisech se zde setkáváme pouze příležitostně v případě opravení chyby. V prvním zápise se na jednom místě vyskytuje věta oddělená nahoře a dole vodorovnými, místy přerušovanými čarami, a na začátku a na konci znakem připomínajícím matematický symbol rovná se. Proč byla tato věta tímto způsobem označena, není jasné.

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

První zápis poskytuje poměrně zajímavý náhled do fungování správy města v oblasti sporného soudnictví. Jedná se o podrobný zápis sporu dvou stran, konkrétně obvinění z krádeže. Žalující předstoupil před purkmistra a konšely, z nichž je zmíněn jeden přísežný, a žádal o naučení v právní záležitosti a uvěznění žalovaného. Rakovnická městská rada se v této záležitosti obrátila na městskou radu Starého Města Pražského, jakožto na vyšší instanci s žádostí o radu. Rada Starého Města Pražského s Rakovníkem v této věci dále korespondovala, a dotazovala se na další podrobnosti ohledně případu a zúčastněných stran. Po vyjasnění všech podrobností poslala Rakovníku návrh postupu při jednání se stranami, a stanovení, kdo má hradit jaké poplatky za soudní řízení. Na konci zápisu je konstatováno, že obě strany se podle tohoto naučení zařídily, a přijaly ortel. Zápis je formulován jako oznámení „*milým pánům*“, což naznačuje, že byl pořízen jako informativní shrnutí celého případu.

Na základě tohoto zápisu můžeme sledovat, že sporné soudnictví bylo řešeno před městskou radou, tvořenou sborem konšelů za předsednictví purkmistra. Důležitým údajem je to, že v Rakovníku bylo běžnou praxí konzultovat soudní záležitosti s vyšší instancí, jíž byla městská rada Starého Města Pražského.¹⁴⁶

V zápisech útrpného práva se setkáváme se třemi typy výpovědí, a to dobrovolné přiznání,¹⁴⁷ přiznání na mučení, a výpověď po mučení.¹⁴⁸ V jednom případě se objevují dokonce dvě výpovědi téhož člověka, jedna dobrovolná, a jedna na mučení.¹⁴⁹ Jako

¹⁴⁶ Tato skutečnost je zmiňována i v dalších městských knihách.

¹⁴⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 80, kniha č. 65, Kniha památná 1505–1813, např. fol. 4v. „Vyznání Rzehorze Krztalta jinak Gindrzicha Zhorzegssijho metesska dobrovolně vyznal“

¹⁴⁸ Tamtéž, např. fol. 18v. „Téhož léta etc. lj v pondělí před svatým Vítem vyznal mlynář na trápení a po trápení“

¹⁴⁹ Tamtéž, fol. 11v. Dva nadpisy: „Ruos dobrovolně toto vyznal“ a „Toto při trápení“.

podstaty trestných činů bývají uváděny vesměs krádeže, vraždy, nebo i obvinění z čarodějnictví.

Kniha obsahuje 31 zápisů útrpného práva, ale vzhledem k jejich stručnosti a absenci formulí v nich nenacházíme konkrétní zmínky o městské správě, ačkoli můžeme alespoň částečně pozorovat, jakým způsobem byli vězni vyslýcháni.

3.1.3. Kniha trhová, 1455–1505

Vnější popis

Trhová kniha, která byla vedena v letech 1455 – 1505, je uložena ve fondu Archiv města Rakovník pod číslem 326, a inventárním číslem 341. Dobový název knihy byl „Knihy gruntovní dlouhé druhé,“ jak je uvedeno na původních pergamenových deskách, které jsou dnes vevázány do knihy a tvoří její první stránku. Stará signatura knihy byla č. 4, a v Katalogu Rostislava Nového má pořadové číslo 1036. Rozměry knihy jsou 17 x 45 cm. Kniha má 100 folií, na nichž byla provedena nová foliace. Stav dochování knihy je dobrý, pouze mechanicky poškozené okraje stránek byly restaurovány. Vazba knihy je polokožená, a pochází z první poloviny 20. století, přičemž vevnitř jsou zachovány původní pergamenové desky.

Jazyk, paleografický rozbor

Do trhové knihy bylo zapisováno česky a latinsky, němčina se zde nevyskytuje vůbec. Po jazykové stránce je tato trhová kniha zajímavá v tom, že zde můžeme do určité míry pozorovat vcelku neobvyklé jazykové dělení zápisů, které byly odlišné i obsahově.

V knize převažuje latina, která byla pravděpodobně jazykem vnitřního úřadování kanceláře. Latinsky jsou psány hlavně stručnější záznamy vysvědčujícího charakteru, které se omezují na jméno vkladatele, případně dalších osob, které se účastnily dané transakce, podstatu právního pořízení a zmínku, že se jednání konalo před městským soudem. Po obsahové stránce se jedná především o koupě a prodeje nemovitostí.

Česky jsou zejména v době před rokem 1496 psány jen zápisy delší, formálně složitější, a s odlišným obsahem. Týkají se například dědických záležitostí, složitějších otázek nesporného soudnictví,¹⁵⁰ nebo zápisů významných osob, například členů městské správy nebo křivoklátského purkrabího.¹⁵¹

Ačkoli se tento způsob jazykového dělení zápisů objevuje v trhové knize poměrně často, rozhodně není pravidlem. I některé latinské zápisy jsou poměrně složité a mají formální znaky listiny, nebo obsahují více podrobností o transakci.

Po jazykové stránce nastává změna ve vedení knihy roku 1494, kdy dochází ke kombinování latinských slov s českými i v rámci jednoho zápisu, když byl například

¹⁵⁰ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505, fol.12v

¹⁵¹ Tamtéž, fol. 5r

psán česky, a pouze slovo *emit* (koupil), bylo napsáno latinsky.¹⁵² U některých zápisů se zdá, že je písař začal psát česky, ale poté česká slova škrtnl a nahradil je latinskými.¹⁵³

V letech 1495 – 1496 začíná čeština převažovat ve všech vkladech. Od roku 1496 již byly vklady zapisovány pouze česky.¹⁵⁴

Trhová kniha, vedená v letech 1455–1505 je ze zkoumaných rakovnických městských knih po paleografické stránce nejrozmanitější. V tomto relativně krátkém časovém úseku lze rozlišit 18 – 23 písařských rukou, ačkoli rozdíly mezi nimi jsou mnohdy jen malé a není možno s jistotou určit, zda byly skutečně způsobeny změnou písaře.

Písař O psal od počátku vedení knihy v roce 1455 do roku 1457. Vzhledem k nedůslednému spojování všech písmen lze písmo označit za bastardu.

Písmo písaře P se objevuje vcelku ojedinele v zápisech z roku 1457. Je zběžně působící, okrouhlá a poměrně spojitá gotická kurzíva s mírným sklonem doprava a výrazně dlouhými smyčkami.

Z roku 1457 pochází i písmo písaře Q, který by mohl být totožný s písařem A1, ale jeho písmo je ozdobnější.

Písař R působil v letech 1457–1461. Psal zběžnou poměrně spojitou okrouhlou gotickou kurzívou s nízkými dříky.

V letech 1460–1491 psal do trhové knihy písař S, který by ale pro velkou podobnost mohl být totožný s písařem identifikovaným pro 60.–90. léta 15. století i v pamětní knize, a označeným písmenem H.

Písař T psal v letech 1464–1472. Jeho písmo se do značné míry podobá písaři R, ale má nižší dříky.

V letech 1468–1476 působil písař U, který psal velmi zběžnou okrouhlou gotickou kurzívou s výrazně dlouhými smyčkami. Tomuto písmu se do značné míry podobá písmo písaře V, které se rovněž objevuje v 60. letech 15. století, ale je okrouhlejší a s mírným sklonem doprava.

Na počátku 80. let 15. století se objevuje písmo písaře W, který psal zběžnou poměrně spojitou okrouhlou gotickou kurzívou s nízkými dříky.

Ve sejně době působil i písař X, jehož písmo je ale pečlivá spojitá gotická kurzíva připomínající listinné písmo.

¹⁵² Tamtéž, fol. 17r

¹⁵³ Tamtéž, fol. 79v. Zápis z roku 1487 začíná slovy: „*Pani Sestřenková kupil-*.“ Rozepsané slovo „*kupil-*“ bylo škrtnuto, a nahrazeno latinským „*emit-*.“ Celý zápis je dále psán latinsky.

¹⁵⁴ Tamtéž, fol. 94v – 98r

V polovině 80. let 15. století se objevují v trhové knize zápisy písaře Y, psané zběžně působící výrazně okrouhlou spojitou gotickou kurzívou se sklonem doprava.

Ve druhé polovině 80. let 15. století působil písař Z. Psal poměrně spojitou okrouhlou gotickou kurzívou s mírným sklonem doprava.

Na přelomu 80. a 90. let 15. století psal do trhové knihy písař, kterého lze ztotožnit s písařem J, jenž ve stejné době psal i do knihy pamětní.

Začátkem 90. let 15. století psal i písař A1, jehož písmo je zběžná poměrně spojitá okrouhlá gotická kurzíva s výraznými smyčkami. Od tohoto písaře se příliš neliší písmo písaře B1 ze stejné doby, které má mírně vyšší dříky, ale snad by mohlo být totožné s písmem A1.

V letech 1493–1505 se objevuje písmo písaře C1. Jedná se o poměrně spojitou lámanou gotickou kurzívu s mírným sklonem doprava, nízkými dříky u minuskul, ale s protáhlými dříky u dlouhého s a minuskulního p.

Od tohoto písma lze snad odlišit ještě písaře D1 z roku 1499, jehož písmo se od předchozího liší výraznými smyčkami, ačkoli tento rozdíl jiného písaře znamenat nemusí.

Z roku 1487 pochází ojedinělý zápis velmi nespojitým písmem, které je ale svými tvary označitelné spíše za kurzívu než za bastardu. Nepřipomíná rukopis zručného profesionálního písaře, a vzhledem k výskytu této ruky jen v jediném zápise snad mohlo jít o nějaký výjimečný zápis. Evidentně se nejednalo o stálého rakovnického písaře, proto jsem ho nezahrnula do celkového označování písařů rakovnické kanceláře.

ruka	období	pravidelnost výskytu v delším období
O	1455	
P	1457	
Q/O	1457	
R	1457, 1460, 1461	1457–1461
S/ H	1460, 1464, 1477, 1481, 1491	1460–1491
H/ S	1461	
T	1464, 1472	1464–1472
U	1468, 1472, 1476	1468–1476
V	1468	

W	1481	
X	1482	
Y	1485, 1486	
Z	1487, 1488	
J	1489, 1490	
A1	1490	
A1/B1	1491	
C1	1493, 1495, 1505	1493–1505
C1/D1	1499	
	1487	ojedinělý zápis, pravděpodobně ne stálý písař

Vnitřní popis

Členění knihy

Kniha obsahuje zápisy převodů nemovitostí obyvatel města a jeho okolí. Kniha je členěna po letech, a v rámci jednotlivých let ještě podle termínů zahájených soudů.¹⁵⁵

Časové vymezení vedení knihy

Kniha byla původně nazvána „Knihy gruntovní dlouhé druhé.“ Vzhledem k tomuto označení můžeme předpokládat existenci knihy, která této předcházela, ale ta se v rakovnickém archivu nezachovala. Rostislav Nový ve své *Studii o nejstarších rakovnických městských knihách* vyjadřuje domněnku, že chybějící kniha mohla být vedena od roku 1428 nebo 1429, a navazovat tak na nejstarší rakovnickou knihu pamětní, a končila pravděpodobně rokem 1454, čímž by tvořila chybějící článek mezi knihou pamětní a touto knihou trhovou.¹⁵⁶

Samotný počátek vedení knihy nelze určit s naprostou spolehlivostí, protože kniha je značně poškozena a chybí velké části počátečních folií, na nichž byla datace uvedena. Dataci lze poprvé identifikovat na fol. 2v, kde je však zaznamenána pouze formou zkratky „Anno etc. LV.“ Nepochybně se však jedná o letopočet 1455. Na následujícím foliu je již letopočet uveden celý, a to 1456.¹⁵⁷ Letopočet 1455 tedy nyní považujeme za

¹⁵⁵ Stručná informace o vnější podobě knihy a jejím obsahu v Katalogu Rostislava Nového.

¹⁵⁶ Studie Rostislava Nového, s. 127 (Rostislav Nový bere v úvahu jen ty zápisy v nejstarší knize, které se týkaly nesporného soudnictví.)

¹⁵⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505, fol. 3r. „Anno domini MCCCCLVI“

počátek vedení knihy, ačkoli není jisté, zda na chybějících částech počátečních folií nebyl uveden letopočet ještě starší.

Pokud jde o konec vedení knihy, je situace poměrně jasná, protože poslední úsek zápisů je nadepsán *Annis domini Millesimo Quingesimo Quinto*.¹⁵⁸ To znamená, že kniha končí rokem 1505.

Obsah

Typy právních pořízení

Trhová kniha byla knihou nesporného soudnictví, do které byly zapisovány převážně převody nemovitého majetku mezi obyvateli města, a záležitosti s tím související. Zápisy tohoto druhu lze v rámci trhové knihy rozdělit do několika typů, a to zápisy koupí a prodejů nemovitostí, zápisy dluhů mezi jednotlivými osobami, přepsání majetku manželky na manžela, výměny nemovitostí, dědické záležitosti, zplnoletnění, a složitější záležitosti konzultované se Starým Městem Pražským.

Nejčastější jsou zápisy koupí a prodejů nemovitostí. Jedná se například o domy (*domus*), chalupy (*casa*),¹⁵⁹ nebo pole (*ager*),¹⁶⁰ ale i dědiny nebo louky, přičemž byly prodávány buď celé nemovitosti, nebo jen jejich části. Objevují se například zápisy prodejů několika jiter z pole, nebo poloviny domu.¹⁶¹

Jako jednající strany zde vystupují buď jednotliví obyvatelé města, nebo může být kupující či prodávající stranou městská rada.

V případech, kdy se jednalo o transakce mezi jednotlivými obyvateli, byl zápis učiněn pravděpodobně z podnětu člověka kupujícího danou nemovitost, což lze odvodit podle formulace zápisu, kdy je uváděno nejprve jméno kupujícího a upřesnění, jakou nemovitost koupil (*emit*), a teprve poté jméno prodávajícího, podrobnosti o transakci, a všechny podmínky smluv mezi jednajícími stranami. Například pokud byla nemovitost prodávána na splátky, je v zápise uvedena výše těchto splátek a termíny, v nichž je měl kupující prodávajícímu splácet. Rovněž bývají uvedeny podmínky užívání nemovitosti a práva a povinnosti, které z koupě plynou jak novému majiteli, tak

¹⁵⁸ Tamtéž, fol. 119r

¹⁵⁹ Tamtéž, fol. 2r, fol. 8r

¹⁶⁰ Tamtéž, fol. 8r

¹⁶¹ Tamtéž, fol. 112r – 114v, fol. 118v

jeho sousedům.¹⁶² V případě transakcí, které se týkaly například cest nebo polí, které využíval větší počet lidí, bývaly podmínky užívání stanoveny velmi podrobně.¹⁶³

Existuje i mnoho případů, kdy jednou ze stran účastnících se transakce byla městská rada. Ta buď poskytovala pozemky určené ke stavbě,¹⁶⁴ nebo naopak sama pozemky kupovala.¹⁶⁵ Městská rada rovněž prováděla různé směny s obyvateli, a to zejména když se jednalo o cesty, které od nich buď kupovala, nebo vyměňovala za různé pozemky. V zápisech, kdy rada získávala od obyvatel cesty, například k Senomatům nebo okolo města, je většinou poznamenáno, že cesta má být „svobodná“, tj. volně přístupná.¹⁶⁶

Podobného rázu, ač poněkud jinak formulované, jsou zápisy, kdy městská rada dávala měšťanům povolení ke stavbě na volném pozemku („*pustku k stavení*“). Ze zápisů tohoto typu vyplývá, že k postavení domu musela dát svolení nejen městská rada a obec, ale i královský úředník, sídlící na Křivoklátě.¹⁶⁷

Vykytují se i zápisy dluhů mezi jednotlivými osobami, pořízené například jako doklad o jejich splacení. Nemuselo se při tom vždy jednat jen o finanční vyrovnání, ale dluh mohl být řešen i převodem nějaké nemovitosti na věřitele. Takové řešení někdy volili příslušníci jedné rodiny, kteří měli dluhy mezi sebou. Jeden vklad tak může obsahovat i více transakcí a převodů nemovitostí na různé osoby. Někdy byl převod nemovitosti doplněn ještě finančním dorovnáním dlužné částky.¹⁶⁸

Kniha obsahuje rovněž případy, kdy manželka po svatbě nechala přepsat na manžela svůj majetek, a rovněž mu dala právo s majetkem disponovat. V zápisech tohoto druhu se uvádí, že manželka manželovi „*dává všechno své právo a spravedlnost.*“

169

¹⁶² Tamtéž, fol. 117r. Například v zápise z roku 1503.

¹⁶³ Tamtéž, fol. 118v. Například v případě prodeje louky v roce 1505 byla s novými majiteli sepsána smlouva o tom, že soused může vozit přes jejich louku seno, pokud jim to předem ohlásí, aby majitelům nevznikla škoda.

¹⁶⁴ Tamtéž, fol. 68r. Z roku 1468 pochází zápis, kdy městská rada poskytla jistému Mikuláši Burdovi pozemek ke stavbě chalupy. Podobný zápis se nachází rovněž na fol. 71v.

¹⁶⁵ Tamtéž, fol. 74r. Roku 1484 městská rada koupila 3 jitra louky od Bláhy Stopy za 30 kop grošů míšeňských, které měla obec Stopovi dát ve dvou splátkách v průběhu dvou následujících let, přičemž první část na svátek sv. Havla.

¹⁶⁶ Tamtéž, fol. 112r. Dva příklady pocházejí z roku 1502, kdy poprvé konšel a purkmistr vyměnili cestu k Senomatům za pozemky, podruhé zaplatili za cestu kolem města.

¹⁶⁷ Tamtéž, fol. 67r. Roku 1481 povolila městská rada se svolením královského úředníka stavbu jistému Prokopu Pivovarníkovi i jeho dědicům.

¹⁶⁸ Tamtéž, fol. 111r. Zápis transakce z roku 1501, kdy Jan uhradil dluh, který měl vůči svým sestřím tím, že dal jejich manželům dědinu a zbytek dluhu doplatil. Od svých švagrů zase dostal dědinu a louky.

¹⁶⁹ Tamtéž, fol. 3v. Zápis převodu zděděného majetku z manželky na manžela z roku 1455;

Přepsání majetku na jinou osobu mohlo probíhat nejen mezi manželi, ale i mezi dalšími osobami, většinou v rámci jedné rodiny.¹⁷⁰

Zápisy, které se začínají více objevovat až na přelomu 15. a 16. století, se týkají různých výměn nemovitostí, například když měšťan vyměnil dvě chalupy za dům.¹⁷¹

Do knihy byly zapisovány i dědické záležitosti, a to především zápisy závětí. Dědici při tom mohly být jak děti, popřípadě jejich rodiny, tak ostatní rodinní příslušníci, například sourozenci.¹⁷² Dědické záležitosti zahrnovaly také další nakládání se zděděným majetkem, například prodej zděděného statku,¹⁷³ nebo naopak koupě krámu po zemřelém.¹⁷⁴ Prodej zděděného statku mohl probíhat i na splátky, přičemž je uvedena výše splátek a termíny splácení. Někdy nebyl statek prodán celý, ale jen jeho část. V takových případech jsou v zápise uvedeny podrobnosti o tom, co si původní majitel ponechá, a jaká práva a povinnosti má nový majitel.¹⁷⁵

Někdy se ale také jedná o jiné způsoby vyřizování dědictví, například když zděděné peníze předávali dědici poručníci.¹⁷⁶ V rámci dědických záležitostí jsou zajímavé smlouvy mezi dvěma měšťany o vlastnictví majetku v případě úmrtí jednoho nebo druhého. Obsahují různé podmínky vlastnictví, a součástí bývají i vydání, která mají být z dědictví uhrazena, než se ho dědic bude moci ujmout, například dar pro záduší.¹⁷⁷

V zápisech převodů majetku, ať už se jedná o koupě, odkazy, nebo jiné formy transakce, kdy nový majitel získal celou nemovitost, bývá na závěr často uvedena věta,

fol. 110v, zápis z roku 1500, kdy Markéta převedla majetek po své babičce na manžela;
fol. 110v – 11r, zápisy z roku 1501.

¹⁷⁰ Tamtéž, fol. 110v. Vklad z roku 1500 o převodu nemovitosti na bratra; fol. 116v, zápis převodu majetku mezi bratřenci z roku 1503.

¹⁷¹ Tamtéž, fol. 112r. Zápis z roku 1502.

¹⁷² Tamtéž, fol. 68r. Roku 1481 byl na žádost Václava Luňáčka pořízen zápis jeho závěti, ve které odkazoval dům, dědiny a další majetek svému bratru Váňovi; fol 69r, Jan z Lužné odkázal roku 1481 svůj majetek svému zeti, dceři a jejich dětem; fol. 118r, Zápis majetku, který zdědil zeť po tchýni roku 1503.

¹⁷³ Tamtéž, fol. 117r

¹⁷⁴ Tamtéž, fol. 110v. V zápise z roku 1500, je zaznamenáno, že Prušák koupil krám po zesnulém Kutiškovi od poručníků Ondřeje a Matěje. Zajímavé je, že se zde mluví o poručnících, a nikoli o dědicích.

¹⁷⁵ Tamtéž, fol. 117. V zápise z roku 1503 je například uvedeno, že si Jan ponechá 3 jitra dědiny ze statku po otci, zbytek prodává na splátky Václavovi.

¹⁷⁶ Tamtéž, fol. 110v. Zápis z roku 1500, kdy Vilém ze Slatanic a Václav Hradecký předali jistému Prušákovi 101 kop míšeňských, které jim pro něj svěřil jeho dědeček.

¹⁷⁷ Tamtéž, 115r. Příklad z roku 1500.

že dotyčný bude majetek vlastnit za stejných podmínek, jako jeho původní majitel („v mezích a právech jakož on sám držal“)¹⁷⁸

Dalším typem zápisů je udílení let. Jednalo se o případy, kdy před městskou radu předstoupil sirotek se žádostí o toto „udělení let“, aby se mohl ujmout svého dědictví, v čemž mu městská rada zpravidla vyhověla.¹⁷⁹

Poměrně časté jsou i zápisy smluv mezi měšťany, jejichž předmětem jsou nejrůznější záležitosti. Smlouvy se uzavíraly často o tom, kudy bude odváděna voda ze sladovny,¹⁸⁰ nebo o užívání mlýnské strouhy.¹⁸¹ Dalšími smlouvami lidé povolovali ostatním procházet přes svůj pozemek.¹⁸² Tato povolení byla někdy učiněna na žádost městské rady, která dotyčnému za jeho ochotu poskytovala i odměny („...za tu jeho povolnost přiřkli jsu mu což by bylo slušného obce jemu od dati.“)¹⁸³

Kromě toho se v knize vyskytují i právní pořízení poněkud složitějšího charakteru, kdy se městská rada musela dotazovat o radu právo Starého Města Pražského. Například v případě, že majitel nemovitosti opustil město a daná nemovitost proto po uplynutí určité lhůty, kdy se o ni majitel ani jeho příbuzní nepřihlásili, propadla králi.¹⁸⁴

Stejně jako pamětní kniha, obsahuje i kniha trhová výhradně zápisy pořízené v zájmu jednotlivých měšťanů a nikoli města jako celku, a jedná se proto o knihu soukromoprávní.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na právním jednání a pořízení zápisu se podílely jednak městské orgány, a jednak obyvatelé města.

Představitelé městské správy jsou zaznamenávání několika způsoby. Na začátku každého nového období je nadpis, který uvádí na prvním místě jméno úřadujícího purkmistra, například „*Sub officio Andree Carnifice magistro civium*,“¹⁸⁵ nebo „*Sub*

¹⁷⁸ Tamtéž, fol. 68r

¹⁷⁹ Tamtéž, fol. 96r. Zápisy z roku 1494; fol. 98r, případ z roku 1495.

¹⁸⁰ Tamtéž, fol. 39v a 40r. Ve smlouvě jsou stanoveny podmínky, kudy a jakými strouhami bude voda odváděna z Janovy sladovny na Mikulášův dvůr, a zajištění spolupráce obou sousedů při opravě případných poruch. Zápis pochází z roku 1468; fol. 120r. Smlouva z roku 1505 mezi sladovníkem a jeho sousedy.

¹⁸¹ Tamtéž, fol. 71r

¹⁸² Tamtéž, fol. 120v

¹⁸³ Tamtéž, fol. 120v. Smlouva z roku 1505.

¹⁸⁴ Tamtéž, fol. 12v. Příklad z roku 1458.

¹⁸⁵ Tamtéž, fol. 115r

*Petro Kvasnice magistro civium,*¹⁸⁶ a poté jméno rychtáře, například „*et Jacobo Doliatore iudice.*“¹⁸⁷ Tak jako v pamětní knize je i zde patrný ústup rychtářské moci tím, že v druhé polovině 15. století se rychtář v nadpisech začíná vyskytovat nepravidelně, až nakonec mizí úplně.

Delší zápisy obsahují intitulaci, kde je uvedena městská rada. Někdy jsou purkmistr a konšelé uvedeni jmenovitě, jinde jsou zmíněny pouze jejich funkce. Městská rada je v českých zápisech označována jako „*purkmistr a konšelé přísežní,*“¹⁸⁸ nebo „*purkmistr a rada města Rakovníka.*“¹⁸⁹ V latinských zápisech jsou purkmistr označován termínem „*magister civium,*“ a konšelé „*jurati consules.*“¹⁹⁰

Obyvatelé města bývají v textu zápisu uváděni jmenovitě jako jednající strany. Výjimečně se objevují zápisy, které jménem vkladatele začínají.¹⁹¹

Iniciativa pořizování vkladů

V případě zápisů, ve kterých se jednalo o zájmy jednotlivých měšťanů, lze předpokládat, že iniciativa k pořízení zápisu vzešla právě od nich. V některých zápisech je dokonce výslovně uvedeno, že například kšaft byl do knihy zapsán na žádost dotyčného měšťana.¹⁹²

Kromě toho se ale objevují případy, kdy rada sama vstupovala do jednání, například když kupovala pozemek,¹⁹³ nabízela ho k prodeji,¹⁹⁴ nebo uzavírala různé smlouvy s měšťany,¹⁹⁵ a potom evidentně iniciativa pořízení vkladu vzešla od městské rady.

¹⁸⁶ Tamtéž, fol. 9r

¹⁸⁷ Tamtéž, fol. 75r. Zápis z roku 1485.

¹⁸⁸ Tamtéž, fol. 39r

¹⁸⁹ Tamtéž, fol. 110v

¹⁹⁰ Tamtéž, fol. 40r, fol. 21v

¹⁹¹ Tamtéž, např. fol. 17r. „Já Anna někdy manželka Průšova.“

¹⁹² Tamtéž, fol. 68r

¹⁹³ Tamtéž, fol. 74r

¹⁹⁴ Tamtéž, fol. 10r

¹⁹⁵ Tamtéž, fol. 120v. Roku 1505 uzavírala městská rada s měšťany smlouvy o užívání různých cest.

Místo pořízení záznamu

Transakce mezi obyvateli nabývaly právní platnosti teprve ohlášením před městskou institucí, tedy městskou radou, která také musela danou transakci schválit. O této praxi svědčí častá formulace v úvodu zápisů, která zní „*oznámili před námi*“, tj. před městskou radou.¹⁹⁶ V zápisech bývá uvedeno, že člověk, který si nechával pořídit zápis, předstoupil „*do plné rady*“,¹⁹⁷ nebo ještě častěji před městský soud. Městský soud bývá většinou označován podle čtyř soudních lavic, před které jednající strany předstupovaly. V česky psaných zápisech se často vyskytuje, že dotyčný „*předstoupil před nás před čtyři lavice*“, nebo „*postavivše se před čtyřmi lavicemi*“.¹⁹⁸

V této době, tj. ve druhé polovině 15. století, však již v zásadě nebyl rozdíl mezi městským soudem a radou, protože po husitských válkách době převzala rada nad městským soudem kompetenci na úkor rychtáře, který dříve soudu předsedal, zatímco nyní zde působil jen jako jakýsi soudní poradce.¹⁹⁹

Městský soud jako místo konání právních pořízení je v knize uváděn několika způsoby. Vzhledem k tomu, že se konšelé střídali po měsíci ve funkci purkmistra, je vždy na začátku tohoto časového úseku v knize nadpis, který uvádí jak jméno nového purkmistra, tak to, že se níže zaznamenaná právní pořízení konala před městským soudem, konkrétně před soudem zahájeným (latinsky *judicium bannitum nebo bannitum et contestatum*²⁰⁰), přičemž jsou v nadpisech uváděny i termíny, kdy tento soud zasedal. Pod nadpisem následují samotné vklady. Na závěr každého z nich je uvedeno, o kolikátý zahájený soud v pořadí se jednalo. Například „*provolává první súd*“, v latinských zápisech potom „*proclamatio judicio primo*“.²⁰¹ Tato formulace souvisí patrně s formálním vedením těchto soudů, kdy bylo nejprve slavnostně oznámeno zahájení soudu.²⁰² Záležitost se ale většinou před tím, než vstoupila v platnost, musela provolat na několika soudech po sobě, aby mohli případní odpůrci přednést námitky proti provedení daného pořízení.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 67v

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 66r. Příklad z roku 1481.

¹⁹⁸ Tamtéž, fol. 11v

¹⁹⁹ Studie Rostislava Nového, s. 126

²⁰⁰ Tamtéž

²⁰¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505, např. fol. 11v, fol. 120v

²⁰² František Levý, Dějiny, s. 105

Doba pořizení záznamu, datace

V knize se vyskytuje několik typů zápisů jak po obsahové, tak po formální stránce. Vzhledem k odlišnosti těchto typů zápisů je možné, že se lišila i doba jejich pořizení ve vztahu k právnímu jednání.

Některé zápisy pravděpodobně nebyly pořizovány přímo při jednání, ale až potom, co transakce proběhla. Pro to by svědčila skutečnost, že většina těchto zápisů je spíše aktové povahy, a uvádí jen jméno vkladatele a stručně podstatu jednání. Stručné zápisy bývají vedeny latinsky. Kromě toho se v knize objevují také zápisy delší, které mají většinou odlišnou strukturu i obsah a bývají vedeny česky. Z toho je možné do určité míry usuzovat, že vnitřním jazykem úřadování byla latina, kterou písař zapisoval běžná jednání. Vzhledem ke stručnosti zápisů a jejich vysvětlujícím charakteru je možné, že nebyly pořizovány zároveň s jednáním, ale až dodatečně po něm. Je možné, že toto neplatí o delších a složitějších zápisech. Vzhledem k tomu, že obsahují více podrobností o průběhu jednání a okolnostech, které k němu vedly, mohly být pořizovány současně s jednáním. Je otázkou, zda mohlo hrát v tomto případě roli přání vkladatele. Vkladateli delších a formálně složitějších zápisů byli ve velké většině osoby významnější a vlivnější, například křivoklátský podpurkrabí²⁰³. Přes tyto indicie však určení doby zápisu nelze určit s úplnou jistotou.

Datace bývají, stejně jako v pamětní knize, psány různými způsoby. Nejčastější jsou římské číslice, které se objevují průběžně v celé knize. V případě římských číslic však bývají často porušována standardní pravidla pro jejich psaní. Například letopočet 1502 byl zaznamenán jako „*annorum VCII*“,“²⁰⁴ nebo letopočet 1505 jako „*VC quinto*.“²⁰⁵

Koncem 15. století začínají římské číslice nahrazovat číslice arabské. Nejprve jsou arabské číslice kombinovány s římskými (*Anno domini LX 8*²⁰⁶), na začátku 16. století již jsou psány většinou pouze arabské číslice.²⁰⁷ Zajímavé je, že ojedinele se datace psané arabskými číslicemi objevují i dříve, například v zápisu z roku 1483.²⁰⁸

²⁰³ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505, fol. 5r

²⁰⁴ Tamtéž, fol. 115r

²⁰⁵ Tamtéž, fol. 118v

²⁰⁶ Tamtéž, fol. 67r. Rok 1468.

²⁰⁷ Tamtéž, fol. 110v. Například letopočet 1501.

²⁰⁸ Tamtéž, fol. 71v

Poměrně často se objevuje i slovní vypsání číslovek latinsky, které se užívalo průběžně po celou dobu vedení knihy. Na rozdíl od nejstarší městské knihy se zde však téměř nevyskytuje vypsání číslovek česky.

Velmi často také dochází k různým kombinacím všech uvedených typů.

Datum často nebývá vypsáno celé, ale část číslic nebo číslovek je nahrazena zkratkou „*etc*“, popřípadě je pouze vynechána.²⁰⁹

Formální schéma zápisů

Vklady byly nazývány česky jako *zápis*, v latině pak nejčastěji termínem *subscriptio*.

Ačkoli se tato trhová kniha svým obsahem do jisté míry příliš neliší od nejstarší knihy pamětní, jednou z velmi výrazných odlišností je způsob jejího vedení. Velkým rozdílem je to, že do trhové knihy bylo zapisováno v chronologickém pořadí.

Jak již bylo výše zmíněno, je kniha členěna po letech, a v rámci jednotlivých let ještě podle termínů zasedání zahájeného soudu.²¹⁰ Na začátku každého období je nadpis, který uvádí na prvním místě jméno úřadujícího purkmistra, poté městský soud jako místo konání právního pořízení, a do poloviny 15. století jméno rychtáře. Nadpis obsahuje většinou i dataci, která se skládá z letopočtu, a v této době obvyklého datování podle křesťanského svátku, který byl nejbližší termínu konání zahájeného soudu. Často se soudy konaly na svatého Havla nebo Jiří, ale vyskytují se i jiné termíny, například svátek svatého Petra a Pavla.²¹¹ Nadpisy jsou nejen na začátku každého období, ale i u jednotlivých termínů zasedání zahájeného soudu. Hlavní nadpis je vždy podrobný, zatímco podnadpisy neuvádějí vždy všechny údaje. Například místo jména purkmistra bývá uvedeno „*sub eodem officio*“, datace bývá zaznamenána zkratkou, nebo odkazem na předešlou dataci „*annorum et die eodem ut supra*.“²¹²

Tyto nadpisy jsou vždy psány latinsky bez ohledu na jazyk zápisů, které následují pod nimi. Změna v psaní nadpisů nastává kolem roku 1484, kdy se datace začínají psát jako součást zápisů, buď na jejich začátek,²¹³ nebo na konec.²¹⁴

²⁰⁹ Zenklová Kateřina, *Správa města Rakovníka v pozdním středověku*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta UK, Katedra PVH a archivního studia, 2011

²¹⁰ Studie Rostislava Nového, s. 126

²¹¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505, fol. 11v

²¹² Tamtéž, fol. 110v. Například odkaz na rok 1500.

²¹³ Tamtéž, fol. 74r

²¹⁴ Tamtéž, fol. 98r

V trhové knize se vyskytuje několik typů zápisů, jejichž obsah a formální struktura se liší. Prvním typem jsou krátké zápisy, týkající se koupí a prodejů nemovitostí. Do roku 1496 jsou psány převážně latinsky a jejich forma je poměrně jednoduchá. Jsou formulovány většinou objektivně, tedy nemají intitulaci a začínají rovnou popisem právního pořízení. Na prvním místě bývá jméno vkladatele s případným uvedením, kdo byli jeho rodiče. Pak následuje podstata právního pořízení. Nejčastěji se jednalo o to, že dotyčný kupoval nějakou nemovitost, což je vyjádřeno slovem *emit*. Dále je uvedena suma v pražských nebo míšeňských groších, kterou měl kupující zaplatit, jméno prodávajícího s případným uvedením jeho rodičů, a podrobnosti související s pořízením, za jakých podmínek se nemovitost prodávala nebo jaké byly stanoveny výjimky z nově vzniklých povinností.²¹⁵ Většinou jsou v zápise zaznamenány i podrobnosti i o nemovitosti, která byla předmětem jednání, například specifikace jejího umístění.²¹⁶ Každý zápis končí uvedením, že byl pořízen u městského soudu.

Od roku 1496 v těchto zápisech začíná převažovat čeština. Jejich podoba zůstává v podstatě stejná jako u starších latinských, ale v závěru zápisu bývá uvedena i časová platnost transakce. Většinou se jednalo o dědičné zakoupení nemovitosti vyjádřené formulí „*koupil i zaplatil sobě i svým budoucím*.“²¹⁷ Zmínka o městském soudu už se zde neobjevuje tak často.

Dalším typem jsou zápisy delší, složitější, které většinou mají odlišný obsah a formální znaky. Jsou psány převážně česky, i když se objevují i v latině. Tyto delší zápisy obsahují většinou **intitulaci** „*My purkmistr a konšelé přísežní*“,²¹⁸ nebo „*My purkmistr a rada města Rakovníka*“,²¹⁹ přičemž někdy jsou purkmistr a konšelé uvedeni jmenovitě. V latinských zápisech zní intitulace většinou „*Nos magister civium et jurati consules*.“²²⁰

Po intitulaci následuje **promulgace** „*známo činíme tímto zápisem*“, nebo „*vyznáváme tímto zápisem, kterak*...“²²¹ Pokud je zápis psán latinsky, zní tato formule „*Notum facimus et testamus*.“

²¹⁵ Tamtéž, fol. 39v a 40r. Například pokud by majetek byl zničen požárem, vlastníkovu mohlo být uleveno v platových povinnostech.

²¹⁶ Tamtéž, fol. 80r

²¹⁷ Tamtéž, například fol. 118v. Zápis z roku 1505.

²¹⁸ Tamtéž, fol. 39r

²¹⁹ Tamtéž, fol. 110v

²²⁰ Tamtéž, fol. 40r, fol. 21v

²²¹ Tamtéž, fol. 110v

Dispozice, resp. popis samotné transakce začíná většinou uvedením, že se jednání konalo před městským soudem, který ale měla v této době, tj. v letech 1455 – 1505 již v kompetenci městská rada a nikoli rychtář, jak tomu bylo v předhusitské době. To vyplývá z formulace navazující na promulgaci, která zní „*že přistoupivše před nás do rady naší před čtyři lavice kdež se spravedlivost chudému i bohatému děje...*“,²²² nebo „*kterak předstoupili jsu před nás do soudu zahájeného ... a před námi jsu vyznali.*“²²³ V některých je tato věta stylizována poněkud jednodušeji „*předstoupili před nás*“, nebo „*oznamujice před námi.*“²²⁴ Tato formulace je dokladem toho, že transakce nabývala právní platnosti teprve ohlášením před městskou institucí. O důležitosti vkladu svědčí i výraz, že dotýčný provádí transakci „*mocí tohoto zápisu,*“²²⁵ nebo „*zápisem tímto toho jemu potvrzujem.*“²²⁶

V případě různých smluv mezi měšťany se vyskytuje se v zápisech vcelku ustálená věta „*O to oni jmenovaní N. N. mezi nimi přátelskou smlouvu učinili jsú,*“²²⁷ nebo „*stala se jest smlouva.*“²²⁸ Pokud se jedná o případ zplnoletnění nezletilého sirotka městskou radou, většinou za účelem převzetí dědictví, objevuje se v dispozici formulace „*žádali sú nás, abychom právem svým témuž N. N. léta dali.*“²²⁹ V zápisech týkajících se odkazů pak dispozice zní například takto: „*N. N. kšaftem dal jest a odkázal.*“²³⁰

Některé zápisy končí **datací**, pokud není uvedena již v nadpisu, jiné nemají zvláštní zakončení a končí se závěrem dispozice.

Jako v nejstarší pamětní knize, i zde se vyskytují zápisy stylizované jak objektivně, tak subjektivně. Objektivně stylizované jsou vesměs krátké zápisy koupí a prodejů, které začínají rovnou popisem právního pořízení. Mohou začínat přímo jménem vkladatele, nebo více formálně oznámením, že byla uzavřena určitá smlouva.²³¹ Tyto zápisy bývají stylizovány ve třetí osobě.

Subjektivně stylizované zápisy začínají uvedením purkmistra a konšelské rady, případně i jejich vyjmenováním. Bývají stylizovány v první osobě z pohledu purkmistra

²²² Tamtéž

²²³ Tamtéž, fol. 120v

²²⁴ Tamtéž, 118v

²²⁵ Tamtéž, fol. 110v. Tato formulace se objevuje například v zápisech převodu majetku z manželky na manžela.

²²⁶ Tamtéž, fol. 68r

²²⁷ Tamtéž, fol. 39v a 40r

²²⁸ Tamtéž, fol. 71r

²²⁹ Tamtéž, fol. 98r

²³⁰ Tamtéž, fol. 68r

²³¹ Tamtéž, fol. 39v a 40r

a rady. Objevují se však i subjektivně stylizované zápisy, které začínají jménem vkladatele. Počáteční formule má pak podobu „*N. N. postavivše se před námi v plné mocné a právem osazené radě naší,*“²³² nebo „*oznámili před námi.*“²³³ V menší míře se v knize vyskytují subjektivně formulované zápisy, stylizované v první osobě z pohledu jednající osoby. Intitulační formule těchto zápisů zní například „*Já Anna někdy manželka Průšova,*“ a pokračuje rovnou popisem právního pořízení, například „*prodala jsem mlýn.*“²³⁴

Celkově lze říci, že objektivně i subjektivně formulované zápisy se vyskytují průběžně v celé knize a početně jsou oba typy poměrně vyrovnané.

Změny a doplňky v zápisech

Škrtnutých zápisů nebo jejich částí se v trhové knize objevuje poměrně dost. Častá jsou slova vepsaná nad škrtnuté výrazy, případně po okrajích stránek. Narozdíl od nejstarší pamětní knihy se však v tomto případě zdá, že se v převážné většině případů jednalo spíše o opravy písařových chyb, než o změnu právních poměrů, která by vzešla od lidí, jichž se zápis týkal. Některé zápisy jsou označeny kritickými značkami v podobě kresby ruky s nataženým ukazovákem. Není však již možné určit, na co tyto značky v konkrétních zápisech upozorňují.

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

Podle zápisů v trhové knize lze alespoň částečně sledovat kompetence a úkoly městské rady v letech 1455 – 1505. Jak již bylo konstatováno, měla rada nyní mnohem větší pravomoci než v předhusitské době, a to zejména ve vztahu k městskému rychtáři, jehož význam a kompetence byly značně omezeny, jak je patrné ze zápisů, kde bývá uváděn až za purkmistrem, popřípadě vůbec ne. Rovněž důležité jsou formulace v zápisech, z nichž vyplývá, že rada v čele s purkmistrem nyní předsedala městskému soudu, zatímco rychtář zde působil již jen jako jakýsi poradce.

Rada tedy schvalovala a potvrzovala smlouvy mezi měšťany, hlavně převody nemovitého majetku, což bylo podmínkou pro to, aby nabyly právní platnosti. Před

²³² Tamtéž, fol. 70r

²³³ Tamtéž, fol. 67v

²³⁴ Tamtéž, fol. 17r

radou se ohlašovaly i záležitosti dluhů a jejich splácení.²³⁵ Rada rovněž zápisem do městských knih potvrzovala odkazy majetku.²³⁶

Dalším důležitým úkolem městské rady bylo to, že prodávala měšťanům pozemky a dávala povolení ke stavbě domů nebo chalup,²³⁷ i když v tomto případě bylo třeba svolení i obce a královského úředníka na Křivoklátě. Pokud jde o otázku vztahu městské obce a rady, je zajímavý zápis z roku 1483, ve kterém se jedná o udělení pozemků určených ke stavbě jistému měšťanovi. V intitulaci písař nejprve uvedl pouze „*My purkmistr a rada města Rakovníka*“, a rovnou začal psát počáteční slovo promulgace „*známo*“, to ale v zápětí škrtl, a k intitulaci ještě doplnil „*i všecka obec*“, a potom teprve pokračoval promulgací „*známo činíme tímto zápisem*.“²³⁸ Otázkou je, zda tato písařova chyba byla způsobena pouze jaksi zautomatizovaným zvykem psaní ustálených formulací, protože v naprosté většině případů zapisovaných do této knihy obec nefigurovala, nebo zda se jedná o náznak nějakých sporů o moc a snahy městské rady vymanit se z podřízenosti obci v určitých otázkách.

Významnou pravomocí městské rady bylo udílení let dětem zemřelých měšťanů. Takových zápisů se v knize objevuje poměrně hodně, zejména po roce 1495.

Městská rada rovněž dohlížela například na městské cesty. Mohla přimět vlastníky, aby cestu přes svůj pozemek zpřístupnili („*propustili*“),²³⁹ a někdy i sama uzavírala s měšťany smlouvy a cesty od nich kupovala.²⁴⁰

V některých případech byla městská rada vázána na souhlas obce, jak je patrné z věty „*od pána purkmistra a konšelův s povolením vsí obce*“, která se vyskytuje v případě výměny vlastnictví nemovitostí.²⁴¹

Přes značnou samostatnost se rakovnické soudnictví řídilo soudnictvím Starého Města Pražského, kterého se také rakovničtí dotazovali o radu, nastal-li nějaký složitější případ.²⁴²

²³⁵ Tamtéž, fol. 110v

²³⁶ Tamtéž, fol. 68r. „...*Nás jest k tomu žádal knihami městskými abychom jemu toho potvrdili pro ztracení kšaftu a my jsme to učinili k žádosti jeho a zápisem tímto toho jemu potvrzujem*...“ V tomto případě vyvstává otázka, zda formulace „pro ztracení kšaftu“ znamená, že dotčený si nechal zápis poříditi pouze pro teoretický případ, že by se závěť ztratila, nebo protože již ke ztrátě došlo.

²³⁷ Tamtéž, fol. 68r. Zápis Mikuláše Burdy, kterému rada poskytla pozemek („*místo*“) k postavení chalupy. V zápise je specifikována poloha pozemku „*vedle rybníka z jedné strany a Čertovy chalupy druhé strany*“, i částka, kterou měl platit.

²³⁸ Tamtéž, fol. 71v

²³⁹ Tamtéž, fol. 120v. Případ z roku 1505.

²⁴⁰ Tamtéž, fol. 112r. Případ z roku 1502.

²⁴¹ Tamtéž, fol. 112r

3.1.4. Kniha trhová, 1512–1564

Vnější popis

Trhová kniha z let 1512–1564 je ve fondu Archiv města Rakovník uložena pod číslem 327 a inventárním číslem 342. Stará signatura knihy byla PK 2, a v Katalogu Rostislava Nového má pořadové číslo 1039. Původní název knihy byl „*Knihy gruntovní červené*“, jak je uvedeno na přideštit. Rozměry knihy jsou 22 x 32 cm. Kniha má 371 folií, ale foliace nebyla provedena. Stav dochování knihy je dobrý. Vazba knihy byla restaurována v 19. století. Přední deska byla ponechána původní kožená, zdobená slepotiskem, s kovovými rohy a zbytky kovových spon. Zadní deska je moderní. Hřbet knihy je plátěný.

Jazyk, paleografický rozbor

Kniha byla psána česky, pouze v nadpisech a datacích se v některých případech vyskytuje latina.

Ve sledovaném období můžeme v knize rozlišit dvě mírně odlišné ruce.

První ruka se v knize objevuje v letech 1512–1516.²⁴³ Jedná se o pečlivou, poměrně okrouhlou a nepříliš spojitou gotickou polokurzívu. Písmo je mírně nakloněno doprava, a vyznačuje se ozdobným kroucením dlouhých dříků a majuskul. V nadpisech je užito stejného písma, pouze jeho velikost a tloušťka jsou větší. Tato písařská ruka má velmi podobný vzhled jako ruka, jíž jsou psány zápisy v knize testamentů v letech 1511 – 1515.²⁴⁴ V rámci celkového označování písařů na základě chronologického pořadí jejich výskytu byla tato ruka označena jako R1.

Druhá ruka se objevuje v letech 1515 – 1526,²⁴⁵ přičemž na fol. 25r obsahujícím zápisy z roku 1516 se vyskytují zápisy psané oběma rukama. V případě druhé ruky se jedná o pečlivou gotickou polokurzívu. Písmo je poměrně okrouhlé a nepříliš spojité. Vyznačuje se poměrně protáhlými dlouhými dříky a vyššími majuskulami. Od první ruky se liší tím, že dlouhé dříky nejsou ozdobně zakřivené, a sklon písma je téměř kolmý se základní linkou. Nadpisy jsou psány pravidelnou bastardou. Písmo nadpisů je

²⁴² Tamtéž, fol. 12v

²⁴³ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564, fol. 1r – 21v, 25r

²⁴⁴ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 1r – 12r

²⁴⁵ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564, fol. 22r – 73r, fol. 297r – 299r

výrazně vyšší a tlustší než písmo textu. Ani v jednom případě není výrazné stínování. Tato písařská ruka se v letech 1515–1526 rovněž objevuje v knize testamentů,²⁴⁶ knize příjmů a výdajů,²⁴⁷ a rejstřících hlavních počtů,²⁴⁸ a může být ztotožněna s rukou K, která se v letech 1511–1521 vyskytuje rovněž v knize památné z let 1384–1482,²⁴⁹ a v opisu listiny Vladislava Jagellonského z roku 1501.²⁵⁰

ruka	datace
R1	1512–1516
K	1515–1526

Vnitřní popis

Členění knihy

Knihy je rozdělena na 2 části. První část je výrazně obsáhlejší, pochází z let 1512–1564, a zaujímá folia 3v–295v. Jejím obsahem jsou zápisy nesporného soudnictví, pořizované před zahájeným soudem. Jedná se zejména o převody nemovitostí. Obsah první části knihy je nastíněn v latinsky psaném nadpisu na fol. 7v: „*Tomus prior continens contractus aedium, agrorum, pratorum et id genus alia conventa civitatis Rakovník, qui liber nomen est novus ruber de fundamentis.*“

Druhá část knihy obsahuje zápisy sporného soudnictví z let 1513–1550, ve sledovaném období zejména odvolání pomluv a smírná narovnání. Začíná na fol. 297r, a končí na fol. 304r. Na fol. 296v je obdobně jako v první části knihy zaznamenán nadpis: „*Tomus secundus continens pacta et conventa gravissimarum litium seu discordiarum.*“

Zápisy byly do knihy zaznamenávány chronologicky podle termínů zahájených soudů. Knihy je dělena i na oddíly podle písmen abecedy. K jednotlivým písmenům jsou dále připisovány minuskulami psané římské číslice podle počtu folií v jednotlivých oddílech (např. fol. 3r je označeno „Ai,“ fol 4r „Aii“ atd.). Každému písmenu je vyhrazeno obvykle 30 folií.

²⁴⁶ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 1r – 12r

²⁴⁷ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 1r – 9r, 10r – 118r

²⁴⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532, fol. 1r – 29r

²⁴⁹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

²⁵⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

Fol. 305r–346v obsahují rejstřík, vedený převážně podle křestních jmen jednajících osob, ačkoli se zde vyskytují výjimky z tohoto systému, zejména u písmene „p,“ kam jsou osoby místo křestního jména často zařazeny podle titulu „pan/paní.“²⁵¹

Obsah

Typy právních pořízení

Kniha obsahuje dva typy právních pořízení. Do první části knihy byly zapisovány záležitosti nesporného soudnictví, a do druhé části záležitosti soudnictví sporného. Početně převažují záležitosti soudnictví nesporného. Oba typy zápisů byly učiněny ve prospěch jednotlivých měšťanů, a jedná se tudíž o knihu soukromoprávní povahy.

V knize se objevuje několik typů záležitostí nesporného soudnictví. Nejčastější jsou převody nemovitého majetku, konkrétně koupě a prodeje domů, chalup, luk, polí, chmelnic apod. Tyto zápisy jsou většinou stručné a mají ustálenou podobu. Nejprve jsou zaznamenána jména prodávajícího a kupujícího, popřípadě jména dalších osob, kterých se transakce týkala. Dále je popsána podstata právního pořízení, přičemž jsou ošetřeny všechny podmínky transakce, například rozpis termínů a výše splátek. Každý zápis je zakončen potvrzením, že kupující nemovitost řádně „*koupil a zaplatil.*“

Časté jsou rovněž zápisy převodů majetku mezi manžely, kdy manželka po svatbě nechala přepsat svůj majetek na manžela, popř. méně často manžel na manželku. Tyto zápisy bývají zpravidla delší než zápisy koupí a prodejů nemovitostí, a mají složitější strukturu. Obsahují jména manželů a podstatu právního pořízení, kterou tvoří jednak převod majetku, a jednak návrh dalších úprav majetkových poměrů v rámci rodiny pro případ smrti jednoho z manželů.

Dalším typem zápisů jsou převody majetku v rámci rodiny. Tyto zápisy rovněž obsahují podmínky, za kterých má být transakce provedena, a návrhy dalších variant rozdělení majetku pro případ porušení těchto podmínek,²⁵² nebo pro případ smrti některého z rodinných příslušníků. V závěru zápisu si původní majitel zpravidla vyhrazuje právo na změnu svého původního rozhodnutí.²⁵³

²⁵¹ Stručná informace o vnějších a vnitřních znacích knihy uvedena v Katalogu Rostislava Nového, s. 168

²⁵² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564, např. fol. 4r. Jan Huona dává půl statku svému zeti pod podmínkou, že mu dcera se zetěm budou pomáhat, a rovněž si vymínuje právo, aby i přes toto rozdělení zůstal na statku hospodářem („*aby mocným hospodářem byl do smrti*“).

²⁵³ Tamtéž. Vdova dává své sestřenici řeznický krám, který předtím sama koupila. Zápis obsahuje i opatření pro případ změn, které mohou nastat, např. kdyby sestřenice měla děti

Ojediněle se vyskytují i zápisy jiných záležitostí, např. smlouvy mezi měšťany, upravující držbu majetku a jeho užívání,²⁵⁴ uznání chalupy za dům,²⁵⁵ zápisy půjček a vyrovnání dluhů,²⁵⁶ svatební smlouva,²⁵⁷ odkaz k záduší,²⁵⁸ zápis majetku, který připadl městské radě poté, co jeho majitel zemřel bez závěti a o majetek se nikdo nepřihlásil,²⁵⁹ nebo naopak zápis majetku člověka, který zemřel bez závěti a o nějž se přihlásil jeho příbuzný.²⁶⁰

Druhá část knihy obsahuje zápisy sporného soudnictví. Ve sledovaném období se jedná především o odvolání pomluv a urovnání sporů prostřednictvím městské rady nebo královského hejtmana.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na právním jednání a pořízení záznamu se podílely jednak správní orgány, tj. městská rada a velká obec, rychtář, a královský hejtman, a jednak obyvatelé města. Často se v zápisech objevují příslušníci městské rady nikoli v rámci své funkce, ale jako soukromé osoby v roli prodávajících, kupujících, nebo jako rodinní příslušníci

a sama zemřela, mají krám zdědit její děti. V závěru je vyhrazeno právo provést v daném uspořádání změny („*proto sobě moc pozůstavila jestli že by jí Mandalena jmenovaná i s manželem svým neposluchala, aby měla moc to od nich odjeti a dáti komu by se jí líbilo*“).

²⁵⁴ Tamtéž, fol. 16r – Smlouva o svobodném přístupu Jana Hauzky ke studnici, která leží na pozemku Martina Hokynáře, přičemž o placení daně ze studnice se mají nadále dělit.

²⁵⁵ Tamtéž, fol. 3r – Status domu byl významnější než status chalupy, což se projevovalo mimo jiné i vyšší poplatků placených z domu. Zápis na fol. 3r obsahuje žádost o uznání chalupy za dům a zároveň žádost o dočasné prominutí poplatků placených z domu, dokud si majitel nesežene nádobí potřebné k vaření piva.

²⁵⁶ Tamtéž, např. fol. 43r; fol. 59v – Dluh je místo finančního vyrovnání splacen převodem chmelnice.

²⁵⁷ Tamtéž, fol. 58r

²⁵⁸ Tamtéž, fol. 41v, fol. 60r

²⁵⁹ Tamtéž, fol. 14r. „*My purkmistr a rada města Rakovníka známo činíme tímto zápisem, kterak předstoupivše před nás Markéta Markéta manželka nebožtíka Duchka Šindeláře oznámila, že jest nám připadl statek po nebožtíku manželu jejím duchkovi dům dědiny i všecken statek movitý i nemovitý mocně žádající toho, aby jí tímto zápisem vedle práva města našeho to utvrzeno bylo, kdež my nadepsaní purkmistr a konšelé vedle práva města našeho tímto zápisem to jí utvrzujem, poněvadž se jest žádný k tomu nehlásil.*“

²⁶⁰ Tamtéž, fol. 48v. „*My purkmistr a rada města Rakovníka známo činíme tímto zápisem, že jest předstoupil před nás Václav Bonus spolusoused náš, žádaje nás, abychom jej spravedlivě a podle práva a privilegií našich zachovali v tom, že Michálek Tkadlec spolusoused náš jeho přirozený přítel z dopuštění božského život svůj dokonal, zřízení a kšeftu žádného neučiniv, ztahuje se na ten statek po témž michálkovi nebožtíkovi podle práva a privilegií našich jakožto po přirozeném a nejbližším příteli s městem našim trpícím, kdež my to uznavše, že jest tak v pravdě a v skutku statek po nadepsaném Michálkovi tkadlci pozůstalý témuž Václavovi bonusovi ten statek z plného práva našeho jsme přiřkli, a tímto zápisem přiřkujeme jakožto chalup a což koli v ní jeho nebožtíka bylo i všecky dluhy ač by kteří vyhledání byli krom toho což týž nebožtík Michálek dal schovati k věrné ruce ješto o tom zvláštní byl rozkázání učinil, komu by to dáno býti mělo.*“

v zápisech převodů majetku. Stejně tak městská rada jako taková se v některých případech objevuje v roli kupujícího nebo prodávajícího.

Představitelé městské správy jsou uváděni několika způsoby. První způsob zaznamenávání příslušníků městské správy jsou nadpisy, pořizované při jednotlivých termínech zasedání zahájeného soudu. Tyto nadpisy jsou psány latinsky, a v ideálním případě uvádějí jméno úřadujícího purkmistra a rychtáře, informaci o tom, že se jedná o zahájený soud, a dataci, přičemž ne vždy jsou tyto údaje uvedeny všechny. Purkmistr je zde označován obvyklým latinským termínem „*magister civium*“, rychtář pak termínem „*judex*“.

Výjimečně je místo nadpisu jméno úřadujícího purkmistra zapojeno do úvodu textu („*za úřadu a purkmistrství pana Petra Psynovic*“).²⁶¹

Ve složitěji formulovaných zápisech jsou purkmistr a konšelé uváděni v intitulaci, a jsou označováni jako „*purkmistr a rada*“, „*purkmistr a rada města Rakovníka*“, nicméně jejich jména zpravidla uváděna nejsou. Kromě městské rady se v některých případech objevuje i zmínka o velké obci („*purkmistr a konšelé i všecka obec*“).²⁶²

Obyvatelé města, kteří do městských knih nechávali zapisovat svá právní pořízení, jsou zaznamenávání zpravidla jmény.

V zápisech sporného soudnictví jsou představitelé městské správy zaznamenávání stejným způsobem jako v zápisech soudnictví nesporného. Kromě toho se však v zápisech vyskytují i svědkové, uvedeni jmenovitě, křivoklátští hejtmani v roli rozhodčích („*ubrmani*“). Osoby představující žalující a žalovanou stranu jsou uváděni jmenovitě, a kromě toho jsou hromadně označovány jako „*strany*“.

V některých zápisech je přímo uvedeno, že byly pořizovány na žádost obyvatel města, kteří před městskou radou oznamovali právní pořízení a zároveň je nechávali zapisovat do městských knih.²⁶³

²⁶¹ Tamtéž, fol. 3r

²⁶² Tamtéž, fol. 4v. Jedná se o zápis, kdy purkmistr, konšelé a velká obec koupili rybník.

²⁶³ Tamtéž, fol. 14r. V zápisu, kde vdova Markéta oznamuje, že městské radě připadl majetek po jejím zesnulém manželovi, neboť se o dědictví nikdo nepřihlásil, je žádost vdovy o provedení zápisu zaznamenána takto: „...*mocně žádající toho, aby jí tímto zápisem vedle práva města našeho utvrzeno bylo...*“; fol. 43r, V zápisu odkazu masného krámu je žádost o potvrzení právního pořízení zápisem do městské knihy zaznamenána takto: „...*kteřáž to dobrovolně a s dobrým rozmyslem takto jest před námi oznamovala a to aby zápisem do knih městských utvrzeno žádala.*“; fol. 58r, V zápisu převodu majetku je zdůrazněna úloha městských knih při provádění těchto transakcí: „...*zápisem kněh našich městských zapsala dům svůj...*“

Místo pořízení záznamu

Právní jednání se konala před městskou radou, kde byly rovněž pořizovány zápisy do městských knih. Tato jednání se konala v termínech zasedání zahájeného soudu, jak je uváděno v nadpisech k jednotlivým termínům zasedání. Tyto nadpisy jsou psány latinsky a údaj o tom, že se konal zahájený soud, je zaznamenán výrazem: „*factum est iudicium bannitum ac contestatum.*“ Zahájené soudy se však v pohusitské době konaly zřídka. Na základě počtu nadpisů v tržební knize se zdá, že v Rakovnici byly v této době konány jednou až dvakrát do roka. Zahájenému soudu předsedal purkmistr a rychtář, přičemž purkmistr je v nadpisech uváděn na prvním místě. Kromě toho se v knize vyskytují menší nadpisy, které obsahují pouze dataci, popř. dataci a jméno purkmistra. Z toho vyplývá, že zápisy byly do knih pořizovány i mimo termíny zahájených soudů, nicméně zde nejsou uvedeny další údaje o tom, o jaký typ zasedání se jednalo.

V obou případech se jednání konalo před městskou radou. To je patrné jednak z nadpisů, kde je jméno purkmistra uváděno buď samostatně, nebo na prvním místě před rychtářem, a jednak ze samotných zápisů, kde bývá uvedeno, že jednající strany předstoupily před purkmistra a konšely.²⁶⁴

Doba pořízení záznamu, datace

V zápisech sporného i nesporného soudnictví je datace zaznamenávána v převážně nadpisech. V menší míře se datace vyskytuje jako součást samotných zápisů.

Nadpisy jsou dvojího typu. Jedná se o stručné nadpisy, které obsahují pouze dataci, a podrobné nadpisy, které kromě datace obsahují i informace o konání městského soudu a představitelích městské správy, kteří mu předsedali.

Vyskytuje se několik způsobů zápisu datace. Převažují datace psané latinsky, které se vyskytují zejména v nadpisech. Letopočet je zaznamenáván nejčastěji arabskými číslicemi, často je uvedeno i denní datum, vypsáno slovně pomocí odkazu na svátek křesťanského kalendáře. Pouze v jednom případě je letopočet vypsán slovně latinsky.²⁶⁵

Výjimečně se vyskytují i datace psané česky. V nadpisech jsou datace zaznamenány slovním vypsáním letopočtu,²⁶⁶ slovním vypsáním letopočtu i denního

²⁶⁴ Tamtéž. Tato skutečnost je patrná na základě časté formulace subjektivně stylizovaných zápisů: „*My purkmistr a konšelé známo činíme tímto zápisem, že předstoupil před nás...*“

²⁶⁵ Tamtéž, fol. 3v. „*Anno supra millesimo uingentos tredecimo*“

²⁶⁶ Tamtéž, fol. 3r. „*Léta od narození syna božího tisícého pětistého dvanáctého*“,

data označeného podle nejbližšího svátku křesťanského kalendáře,²⁶⁷ nebo kombinací letopočtu zaznamenaného římskými číslicemi a slovního vypsání denního data pomocí svátku.²⁶⁸ V jednom případě je česky psaný letopočet zaznamenan na konci zápisu. Denní datum je zapsáno slovně s odkazem na nejbližší svátek, a letopočet je vypsán slovně.²⁶⁹

Celkově v knize ve sledovaném období převažuje datace zapsaná arabskými číslicemi a denním datem uvedeným latinsky pomocí odkazu na svátek.

Právní pořizení se konala při zasedání zahájeného soudu i v dalších termínech, jejichž data jsou uvedena v nadpisech. Lze usuzovat, že zápisy do městské knihy byly pořizovány přímo při jednání a nikoli s časovým odstupem. Nasvědčuje tomu podrobnost zápisů a uvádění celých jmen jednajících stran a dalších zúčastněných osob.

Pořadí zápisů je v obou částech knihy chronologické.

Formální schéma zápisů

V knize se vyskytují zápisy několika typů, které se liší jak po obsahové, tak po formální stránce.

První část knihy obsahuje zápisy nesporného soudnictví, které lze rozdělit na dvě skupiny. Převažují zápisy koupí a prodejů nemovitostí, které jsou stylizované objektivně. Tyto zápisy jsou stručné a z formálních znaků obsahují pouze dispozici, kde je uvedena podstata právního pořizení a jména zúčastněných osob.

Druhým typem zápisů nesporného soudnictví jsou převody majetku mezi manžely nebo jinými rodinnými příslušníky, dědické záležitosti, smlouvy apod. Tyto zápisy jsou delší a podrobnější, jsou stylizovány subjektivně a mají složitější formální strukturu. Začínají vždy intitulací, která uvádí purkmistra a konšely, ale ne jmenovitě („*My purkmistr a rada města Rakovníka...*“). Po intitulaci následuje promulgace („*známo činíme tímto zápisem*“), na níž navazuje dispozice, která uvádí podstatu jednání. V některých případech je po dispozici uvedena i sankce, která obsahuje upozornění, že nikdo nemá bránit provedení podmínek stanovených v dané smlouvě.²⁷⁰ Datace se

²⁶⁷ Tamtéž, fol. 297r. „*Léta patnáctistého třináctého v úterý po Božím křtění*“

²⁶⁸ Tamtéž, fol. 298v. „*Léta etc. v^c xxiiii v pátek před Svatým Duchem*“

²⁶⁹ Tamtéž, fol. 25r. „*V úterý po svatém Vavřinci mučedníku Páně léta patnáctistého šestnáctého.*“

²⁷⁰ Tamtéž, např. fol. 5r, fol. 43r

vyskytuje zpravidla v nadpisech, jak je uvedeno výše. Výjimku tvoří jeden zápis 1516, kde je datace uvedena v závěru zápisu.²⁷¹

Druhá část knihy obsahuje zápisy sporného soudnictví. Jsou stylizovány převážně subjektivně, jeden zápis je stylizován objektivně. Zápisy jsou vesměs podrobné a obsahují formální znaky listiny. Subjektivně stylizované zápisy začínají intitulací, uvádějící purkmistra a konšely stejným způsobem jako v zápisech soudnictví nesporného. Po intitulaci následuje promulgace („*Známo činíme tímto zápisem všem vůbec nynějším i budoucím,*“).²⁷² Hlavní část zápisů tvoří dispozice, která popisuje podstatu právních pořízeních, v tomto případě sporů, uvádí jména sporných stran a stanovuje podrobnosti řešení sporu. V jednom případě je po dispozici uvedena i sankce kominací, která stanovuje pokutu za porušení podmínky rozhodnutí rady.²⁷³ V jednom zápisu se rovněž vyskytuje koroborace, uvádějící svědečnou řadu.²⁷⁴

Jak již bylo zmíněno výše, datace je uváděna převážně v nadpisech. Pouze jeden objektivně stylizovaný zápis datací začíná, a po něm následuje dispozice.²⁷⁵

Kromě datací jsou vklady psány česky, a označovány jako „*zápis,*“ jak bývá uvedeno v promulgaci.

Změny a doplňky v zápisech

V zápisech byly prováděny změny a doplňky z různých důvodů. Setkáváme se zde s přepisováním chybně napsaných slov, nicméně často se objevuje škrtání, přepisování a doplňování textu z důvodu změny právního poměru.

Zrušení platnosti zápisu bylo prováděno mřežováním. Někdy bylo i přímo poznamenáno, že byl zápis zrušen, popřípadě že byl nahrazen jiným zápisem.²⁷⁶

Doplňky byly prováděny v případě, že bylo potřeba zaznamenat změnu okolností vztahujících se k určitému případu, například potvrzení o splacení dluhů nebo předání dědictví sirotkům. Doplňky k zápisům jsou někdy navíc označovány kresbami rukou,

²⁷¹ Tamtéž, fol. 25r

²⁷² Tamtéž, fol. 297r

²⁷³ Tamtéž, fol. 297r. „...*protož jestli že by se kdo z nich svévolně a všetečně proti tomuto zápisu a té přátelské smlouvě vytrhl a jeho nezdržal, my takoveto trestati chceme pokutou takovou, kteráž na to přileží.*“

²⁷⁴ Tamtéž, fol. 298v

²⁷⁵ Tamtéž, fol. 298v

²⁷⁶ Tamtéž, fol. 3v. První zápis na stránce je mřežován, a pod ním je připsána poznámka: „*Tento zápis zrušen jest zápisem dolejším.*“

z nichž jedna je nakreslena u dodatku, a druhá ukazuje na příslušnou pasáž v původním zápisu.²⁷⁷

Zajímavý je z tohoto pohledu jeden ze zápisů sporného soudnictví, který byl sám o sobě zhotoven za účelem zrušení platnosti jiného zápisu, ačkoli zde bohužel není specifikováno, ve které knize a pod jakým datem byl uveden původní zápis.²⁷⁸

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

Trhová kniha sloužila pro zápisy smluv mezi obyvateli Rakovníka, a rovněž pro zápisy rozsudků sporných záležitostí, a měla tedy značný význam pro pojištění práv jednotlivých obyvatel obce. Je rovněž dokladem konání zahájených soudů, ale také toho, že tyto soudy ztrácely v pohusitské době význam a byly konány čím dál méně. Místo toho byly zápisy pořizovány i v jiných termínech, kdy zasedala městská rada.

Význam zápisů v městské knize je doložen v několika zápisech, kde je přímo uvedeno, že zápis sloužil jako potvrzení platnosti právního pořízení.²⁷⁹ To rovněž vyplývá i z promulgací subjektivně stylizovaných zápisů, které uvádějí, že zápisem v městské knize je určitá transakce uvedena ve známost.

Ze zápisů sporného soudnictví vyplývá, že městská rada měla pravomoc vydávat rozhodnutí ve sporných záležitostech. Tato rozhodnutí byla závazná a za jejich neuposlechnutí se trestalo.²⁸⁰ V jednom případě je i zmínka o tom, že za soudní řízení a zápis se platilo, a rovněž poznamenáno, zda byl poplatek řádně uhrazen.²⁸¹ Některé případy sporného soudnictví byly řešeny křivoklátským purkrabím.²⁸²

Z hlediska městské diplomatiky jsou velmi důležité zápisy, které uvádějí zmínky o vydávání listin a chirografů.

Chirografy byly často zhotovovány v případě dluhů, kdy dlužník i věřitel obdrželi jednu část. Kromě toho mohl být ještě zhotoven zápis do městské knihy, kde bylo

²⁷⁷ Tamtéž, fol. 14r. „*Item Jan těch XX s. gr., kterýž měl jest vydati těm sirotkům, vydal jest, a oni jeho z toho kvitují a prázdna činí.*“ Tento doplněk je připsán pod zápisem jinou písařskou rukou. Doplněk a pasáž v původním zápisu, která se vztahuje k majetku sirotků, jsou označeny kresbami rukou.

²⁷⁸ Tamtéž, fol. 298v. Jedná se o zrušení platnosti dřívějšího mylného rozhodnutí ve sporné záležitosti.

²⁷⁹ Tamtéž, fol. 58r. „...zápisem kněh našich městských zapsala dům svůj...“; fol. 63v: „...a mocí zápisu tohoto dáva...“

²⁸⁰ Tamtéž, fol. 297r

²⁸¹ Tamtéž, fol. 298r

²⁸² Tamtéž, fol. 298r. Konkrétně se jedná o soukromý spor rakovnického radního a šlechtice z roku 1516. Rozsudek byl vydán křivoklátským purkrabím. V zápise je uvedena i účast křivoklátského písaře na jednání.

poznámeno vydání chirografu. Chirografy jsou v knize označovány názvem „*cedule řezané*.“²⁸³

Několik zápisů pak obsahuje opisy dřívějších listin, vyhotovených pro předky rakovnických obyvatel, a slouží jako potvrzení jejich platnosti. Listiny jsou označovány jako „*list s pečeti přivěšenou*“,²⁸⁴ „*list na pergameně s přivěšením pečeti městské*“,²⁸⁵ nebo „*list na pergameně s přivěšenou pečeti města Rakovníka*.“²⁸⁶ V těchto případech slouží zápisy v městské knize i jako doklad toho, že městská kancelář vydávala listiny a používala městskou pečeť. V zápisech jsou uvedeny doslovné přepisy listin, které byly psány latinsky a obsahovaly intitulaci, promulgaci, dispozici a koroboraci. V intitulaci byli uvedeni jmenovitě rychtář, purkmistr a konšelé. V rámci dispozice byl uveden údaj o tom, že právní pořízení proběhlo na zasedání plné rady („*in forma pleni consilii*“). Samotné jádro listiny obsahovalo úpravy majetkovým poměrů rakovnických obyvatel.²⁸⁷ Listina dále obsahovala koroboraci, uvádějící přivěšení městské pečeti jako způsobu ověření, a končila datací. Rozdíl mezi vyhotovením listiny a potvrzením její platnosti v zápise mohl být i více než sto let.²⁸⁸

²⁸³ Tamtéž, fol. 4r. „...*tak jakož cedula řezané to šíře ukazují*...“

²⁸⁴ Tamtéž, fol. 37v

²⁸⁵ Tamtéž, fol. 54r

²⁸⁶ Tamtéž, fol. 66r

²⁸⁷ Tamtéž, fol. 54r. Jedná se o opis listiny, upravující držbu a péči o vodní kanál.

²⁸⁸ Tamtéž, fol. 54r. Zápis z roku 1523 obsahuje potvrzení listiny z roku 1399.

3.1.5. Kniha testamentů, 1511–1572

Vnější popis

Kniha testamentů z let 1511–1572 je uložena ve fondu Archiv města Rakovník pod číslem 352 a inventárním číslem 367. Její původní signatura byla PK – Rakovník č. 1, a v katalogu Rostislava Nového je uvedena pod číslem 1038. Její rozměry jsou 21 × 32, 5 cm. Stav dochování knihy je dobrý. Vazba knihy byla restaurována v 19. století, kdy byla jako její přední deska přenesena původní zadní deska tržové knihy z let 1512–1564.²⁸⁹ Jedná se o prkénkové desky potažené kůží. Zadní deska je moderní, lepenková. Hřbet knihy je plátěný. Kniha má 584 folií, nicméně foliace nebyla nikdy provedena.

Jazyk, paleografický rozbor

Kniha je psána převážně česky, latina se objevuje v úvodním zápisu²⁹⁰ a v datacích. Vyskytuje se zde několik písařských rukou. Ve sledovaném období lze rozeznat dva mírně odlišné rukopisy, ačkoli není zcela vyloučeno, že odlišnosti v rukopise byly dány časovým odstupem zápisů, a patřily stejnému písaři. Nicméně protože nemáme důkaz pro tuto domněnku, budeme vycházet z předpokladu, že se jedná o dvě písařské ruce.

První ruka se v knize objevuje v letech 1511–1515.²⁹¹ Jedná se o poměrně okrouhlou gotickou polokurzivu, mírně nakloněnou doprava. Vyznačuje se protáhlými a ozdobně zakroucenými dlouhými dříky a majuskulami. Stínování není příliš výrazné. Tato písařská ruka má velmi podobný vzhled jako ruka R1, jíž jsou psány zápisy v knize tržové v letech 1512–1516.²⁹² Mírným rozdílem oproti zápisům v knize tržové je poněkud výraznější sklon doprava a dojem rychlého psaní.

Druhá ruka se objevuje v zápisech z let 1515–1526. Jedná se o pravidelnou, částečně spojitou a poměrně okrouhlou gotickou polokurzivu. Sklon písma téměř kolmý se základní linkou. Minuskuly jsou drobné a nízké, dlouhé dříky u písmen f, s, p, y

²⁸⁹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Tržová kniha, 1512 – 1564

²⁹⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 2r. Úvodní zápis je psán latinsky, a vysvětluje účel, pro který byla kniha založena, a popisuje obsah knihy.

²⁹¹ fol. 1r – 12r

²⁹² SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Tržová kniha, 1512 – 1564, fol. 1r – 21v, 25r

a z jsou výrazně protáhlé. Nadpisy jsou psány pravidelnou, poměrně spojitou bastardou. Písmo nadpisů je výrazně vyšší, tlustší, a méně okrouhlé než písmo textu.

Tato písařská ruka může být ztotožněna s rukou K, která se v letech 1511–1521 objevuje i v první knize památné,²⁹³ v letech 1515–1526 v knize trhové,²⁹⁴ knize příjmů a výdajů,²⁹⁵ a rejstřících hlavních počtů,²⁹⁶ a v opisu listiny Vladislava Jagellonského z roku 1501.²⁹⁷

ruka	datace
R1?	1515–1513
K	1515–1526

Vnitřní popis

Členění knihy

Původní název knihy byl „*Liber testamentorum bullatus*“ jak je nadepsáno na fol. 1r. Pod tím je tužkou humanistickým písmem připsáno „Pocjnagj od roku 1511“.

Knihla obsahuje testamenty rakovnických měšťanů, zaznamenané jednotnou formou. Latinsky psaný úvod na fol. 2r popisuje účel, pro který byla kniha založena.

Knihla je dělena na oddíly podle písmen abecedy, přičemž každému písmenu je obvykle vyhrazeno 30 folií. S tímto dělením knihy koresponduje raně novověký rejstřík, pořízený patrně po ukončení vedení knihy.²⁹⁸ Není však zcela jasné, k jakému praktickému účelu dělení na písmena abecedy sloužilo, protože na rozdíl například od nejstarší knihy památné počáteční písmena jmen obyvatel, jejichž záležitosti byly do jednotlivých oddílů zaznamenávány, nadepsaným písmenům neodpovídají.

Knihla byla vedena v letech 1511–1572, nicméně pro účely mé práce se v další části budu zabývat zápisy pořízenými do roku 1526.

²⁹³ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Knihla památná 1384–1482 (1523)

²⁹⁴ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564, fol. fol. 22r – 73r; 297r – 299r

²⁹⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Knihla příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 1r – 9r, 10r – 118r

²⁹⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532, fol. 1r – 29r

²⁹⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

²⁹⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Knihla testamentů 1511–1572. Rejstřík se nachází na fol. 298v – 303r. Stručný popis členění knihy podán i v katalogu R. Nového, s. 168

Obsah knihy

Typy právních pořízeních

Do knihy byly zaznamenávány dědické záležitosti, konkrétně testamenty. V zápisech jsou vesměs označovány jako „kšaft“ nebo „poslední zřízení statku (statečku).“

Tyto zápisy byly pořizovány ve prospěch jednotlivých měšťanů, a kniha má tedy povahu převážně soukromoprávní.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Právního jednání a pořízení záznamu se účastnily jednak městské orgány a jednak obyvatelé města.

Z městských orgánů to byla městská rada, tj. purkmistr a konšelé. Ti jsou většinou jmenovitě uváděni v intitulaci zápisů. Jsou označováni jako „purkmistr“ a „konšelé přísězní města Rakovníka.“²⁹⁹

Členové městské rady vystupují i jako svědkové a poručníci³⁰⁰, někdy byl jedním z nich purkmistr.³⁰¹ Na základě ustálené formy zápisů lze sledovat, že při sepisování testamentu bylo vždy „podle práva města Rakovníka“ přítomno několik radních (většinou dva), a jeden nebo více zástupců obecních starších. Ti poté o sepsání testamentu učinili oznámení před městskou radou, a záznam do knihy. Konšelé, kteří byli přítomni při sepisování testamentu, bývají v zápisech označováni jako „*spoluradní naši*“, zástupce obecních starších pak bývá nejčastěji označován pouze jménem s poznámkou „z obce“, méně často pak „z obecních starších“. Výjimečně je místo obecního staršího jako svědek testamentu uveden rychtář.³⁰² Při tom je zajímavé, že například Vít Veliký, který byl roku 1520 uveden jako rychtář, se roku 1525 objevuje v roli svědka kšaftu jako „*spoluradní*“.³⁰³

V některých případech je radní v zápisu zaznamenán dvakrát – jednou v intitulaci, a poté znova jako svědek kšaftu s poznámkou „*výše jmenovaný*“.

²⁹⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, *Knihy testamentů 1511–1572*, např. fol. 2v. „*My Petr Psynovic, toho času purkmistr, urozený Martin Kornhauz, Duchek Kolatz, Blaha Kohaut, Silvester Sladovník, Václav Brzecztan, Mikuláš Ronuosek, Martin Sliwka, Mikuláš Bradacz, Vít Rakusovicz, Mikuláš Cziapek, Endres Řezník, konšelé přísězní města Rakovníka*“

³⁰⁰ Tamtéž, fol. 2v

³⁰¹ Tamtéž, např. fol. 28r. Rok 1520, purkmistr Petr Psina.

³⁰² Tamtéž, fol. 13r. Rok 1515, „*Bohuslav Trnka toho roku rychtář*“; fol. 27v – rok 1520, „*Vít Veliký toho roku rychtář*“

³⁰³ Tamtéž, fol. 38r. Rok 1525.

Z obyvatel města se na jednání podílely osoby, které sepisovaly poslední vůle. Ty byly označovány jménem, někdy i s uvedením jejich řemesla.³⁰⁴

V knize není zcela jasně uvedeno, na čí žádost byly záznamy do knihy zapisovány. Radní navštěvovali kšaftující, často nemocné a upoutané na lůžko v jejich domovech, kde působili jako svědkové kšaftů nebo poručníci nezletilých dědiců, kteří měli dohlížet na správné dodržení podmínek závěti. Není zřejmé, zda byly testamenty sepisovány i v listinné podobě, nicméně zápisy v knize měly patrně sloužit k pojištění dodržení podmínek závěti. V jednom případě je například výslovně uvedena žádost odkazujícího, aby bez souhlasu purkmistra a konšelů dědic majetek neprodával.³⁰⁵

V jednom případě je uvedeno, že zápis byl pořízen na žádost dcery odkazujícího.³⁰⁶

Místo pořízení záznamu

Místo pořízení záznamu není uvedeno vždy, ale ve většině případů se jedná o městskou radu, což můžeme usuzovat na základě časté formulace „*předstoupil před nás do plné rady naš*“³⁰⁷. Jak již bylo výše zmíněno, na rozdíl od jiných typů právních pořízení před radu nepředstupovali odkazující, ale radní, kteří o jednání podávali radě zprávu.

Přímo měšťané před radu předstupovali pouze v případech, kdy bylo ohledně odkazu nutno podniknout nějaké další kroky.³⁰⁸

³⁰⁴ Tamtéž, fol. 28r. „*Pavel tovaryš řemesla mlynářského*“. Tato závět je zajímavá v tom, že se jednalo o mladého člověka ještě bez vlastního majetku. Vlastnil pouze nářadí a nevelký finanční obnos, což odkázal své matce.

³⁰⁵ Tamtéž, fol. 2v. „*...předstoupili před nás Sivlestr Sladovník, Václav Brzecztan spoluradní naši, Václav Telecí z obce jednostraně seznali jsú, že jsú byli jsouc k tomu podle práva města našeho požádání a povolání, při poručenství a kšaftu nebožky Barbory Fífkovy, kterážto ležení v kázni boží zdravého, ješto rozumu i paměti užívajíc, před nahoře dotčenými statek svůj zřídila jest ... Toho mocné poručníky učinivši pana Martina Kornhauza a Vondráčka bratra svého, aby syn její Mates bez vůle pána purkmistra a pánu, tudíž i pánu poručníků vědomí nic z toho statku svévolně neprodával, a co že se těch xv s. dotýče, kteréž na kalich odkázala, to aby způsobil a zjednal bratru svému Ondřejovi poručila. Anno 1511*“

³⁰⁶ Tamtéž, fol. 31. „*... předstoupil před nás Jíra truhlář s Kateřinou manželkou svou i žádali nás, abychom Endresa řezníka vyslyšeli, a což by před námi seznal, to aby utvrzeno zápisem bylo kněh našich městských, i seznal jest týž Endres řezník takto, že otec nadespané Kateřiny maje se z tohoto světa bráti zřízení o statečku svém takto jest učinil před ním...*“

³⁰⁷ Tamtéž, fol. 3r

³⁰⁸ Tamtéž, fol. 21r

Doba pořízení záznamu, datace

Zápisy do knihy nebyly pořizovány přímo při sestavování závětí, ale při následném jednání v radě, kde konšelé radě přednesli podrobnosti o pořízení, jehož byli svědky. Toto se mohlo stát i s odstupem několika let, jak dokládá zápis z roku 1513.³⁰⁹

Pro to, že zápis nebyl pořízen s časovým odstupem od jednání v radě, svědčí podrobnost zápisů a užívání celých jmen všech zmíněných osob.

Není jasné, zda se datace, uváděná v zápisech, vztahuje k jednání o závěti nebo k pořízení zápisu v radě, nicméně pravděpodobnější je druhá možnost.

Datace není zaznamenána vždy. V případě, že zaznamenána je, nachází se buď pod textem, kde je uveden latinský výraz „Anno“ a letopočet arabskými čísly, nebo nahoře pod nadpisem. V některých případech je uvedeno denní datum podle svátků křesťanského kalendáře.

V případě, že bylo zaznamenáno více zápisů ve stejný den, je tato skutečnost zaznamenána latinským výrazem „*anno et die ut supra*.“

Bez ohledu na označování oddílů knihy písmeny abecedy byly zápisy do knihy pořizovány v chronologickém pořadí.

Formální schéma zápisů

Stylizace všech zápisů je subjektivní. Vklady jsou nazývány jako „zápis“, jak je uváděno v promulgaci („*vyznáváme tímto zápisem*“).

Všechny zápisy mají jednotnou skladbu, která je podobná skladbě listin. Začínají intitulací uvádějící jmenovitě purkmistra a konšely. Poté následuje promulgace: „*známo činíme tímto zápisem a svědčíme*“³¹⁰ nebo „*vyznáváme všichni jednomyslně*“³¹¹. Dále zápis pokračuje obsáhlou dispozicí, uvádějící samotný popis právního pořízení, tedy testamentu. Na závěr je někdy uvedena informace, že členové městské rady byli ustanoveni jako poručníci („*A toho všeho mocné poručníky učinil/a*“ nebo „*činím poručníky pana purkmistra a pány konšely*“).³¹² Celkově jsou zápisy poměrně dlouhé a podrobné a uvádějí všechny podmínky odkazu.

³⁰⁹ Tamtéž, fol. 6v. „*A tento kšaft ačkoli prve pod pečeti města našeho potvrzen jest léta patnáctistého devátého v pátek <potom> před květnou nedělí však potom léta tisícího pětistého třináctého v pátek po božím těle v tyto knihy vepsán jest.*“

³¹⁰ Tamtéž, fol. 3r

³¹¹ Tamtéž, např. fol. 29r

³¹² Tamtéž, fol. 16r. „*...činím poručníky pana purkmistra a pány konšely*“. Často je rovněž užívána formulace „*A toho všeho mocné poručníky učinil/a,*“ za níž následují jména příslušných radních.

Změny a doplňky v zápisech

V zápisech se vyskytuje několik způsobů označení změn, a rovněž důvody pro tyto změny byly různé.

Objevují se v podstatě tři typy změny v zápisech, a to opravy chyb, doplnění nových údajů v případě dalšího projednávání záležitosti, a zrušení platnosti zápisu po splnění určitých podmínek.

V případě nutnosti opravy chyby v zápise bylo příslušné slovo přeškrtnuto, a za něj napsána správná varianta.

Pokud došlo po sepsání poslední vůle k dalšímu jednání v záležitosti rozdělení majetku, byl tento doplněk připsán za zápis. Většinou se jednalo o případy, kdy byly vztahy v rodinách komplikovanější, a příbuzní chtěli provést změny v uspořádání majetku po smrti odkazujícího.³¹³

Zajímavým případem, kdy byl proveden doplněk k zápisu, je zápis z roku 1519, kdy městská rada dostala do správy peníze, který měl dostat po dosažení plnoletosti syn odkazujícího. Městská rada si však část těchto peněz půjčila, a zaplatila z nich část výdajů na stavbu brány. Pod zápis příslušného testamentu pak byl o této skutečnosti učiněn záznam nadepsaný „*paměť*“, který uváděl veškeré podrobnosti o půjčce včetně odkazu na záznam o tomto výdaji v „registrech outratních“,“³¹⁴ a rovněž podrobnosti o způsobu, jakým obec hodlá dluh splatit.³¹⁵

³¹³ Tamtéž, fol. 13r. Pod zápis připsán jinou rukou stručnější záznam začínající větou „*My etc. známo činíme tímto zápisem, že předstoupili před nás...*“ Jedná se o příbuzné, kteří přišli oznámit doplněk k předchozí závěti.

fol. 30v. Za zápisem je připsána poznámka: „*Item Kubín z Mutějovic <syn> otec (nadepsáno) nebožtíka Zufníka napad zápisem po synu svém, kterej jest měl, že se jeho wotycka a prázdná činí niní i na budoucí čas.*“

³¹⁴ Jedná se o Rejstřík hlavních počtů 1515–1532, inv. č. 1390, kde lze záznam o této transakci nalézt na fol. 10r.

³¹⁵ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 23r. Za zápisem je připsán menší nadpis „*Paměť*“. Poté následuje zápis: „*Pan purkmistr a páni konšelé vzali sou z peněz hotových po smrti Zaaka Bradáčovic, kterěz Janovi synu Bradáčovu náleží z rozkázání a poručení téhož Zaaka Bradáčovic lxxx s. miss., a obrátili je na obecné potřeby neb dali z nich ouředníkům, kteříž mistru Janovi Chocholovi kameníku peníze vydávají, když bránu novou vysokou dělal lxx ss. miss., Hradeckému a Jeremiášovi bakaláři a Jakub Bečvář nechal sobě x s. miss. za purkmistrství svého k zpracování ouřadu svého jakož v registrech outratních za ouřadu jeho zapsáno jest, a těch l xxx s. miss. obec má zase navrátiti Janovi Bradáčovu synu. Na ten dluh Janovi Bradáčovi dali úředníci spuštění rybníka velikého a lovením x s. m. Actum anno 1521*“

Posledním typem změny zápisu je zrušení jeho platnosti po splnění určitých podmínek, jak se patrně stalo v případě dědictví, jehož část byla předmětem sporu. Po záznamu testamentu byl připojen další zápis, popisující tento spor, projednávaný před městským soudem. Zápis je mřežován, a ačkoli to není jasně uvedeno, mohlo by to značit, že spor byl později vyřešen po nálezů městského soudu.³¹⁶

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

Dalo by se říci, že kniha testamentů sloužila patrně ke dvěma hlavním účelům. Byla vedena jednak k pojištění majetkových práv měšťanů, konkrétně dědiců, a jednak jako jakási pomůcka pro městské radní, kteří měli dohlížet na správu majetku dědiců ve smyslu správného dodržení podmínek testamentů. Městští radní rovněž měli na starosti péči o majetek sirotků před jejich dosažením plnoletosti, a řešení majetkových sporů mezi dědici. Spolehlivé vyřizování těchto úkolů by patrně nebylo možné bez písemného zaznamenání všech podrobností, k čemuž kniha testamentů sloužila.

Kromě toho v knize nalézáme zajímavé zmínky i o jiných oblastech městské diplomatiky. Jedná se o vyhotovování listin nebo aktového materiálu například v případě dluhů („*Všecky dluhy manželka jeho na ceduli sepsaný má.*“³¹⁷). Rovněž zde nacházíme zmínku o vyhotovení chirografu („*cedule řezaná*“), rovněž v případě dluhu.³¹⁸

Velmi zajímavá je rovněž zmínka o tom, že alespoň v některých případech byl kromě zápisu do knihy testament sepsán i v listinné podobě. Při té příležitosti je rovněž zmíněno, že pro potvrzení platnosti testamentu bylo užito městské pečeti.³¹⁹

³¹⁶ Tamtéž, fol. 38v. Rok 1526

³¹⁷ Tamtéž, fol. 3r

³¹⁸ Tamtéž, fol. 21r. „*Anno 1518. My purkmistr a rada města Rakovníka známo činíme tímto zápisem, že jest předstoupila před nás Dorota vdova příjmi hauzkowa spolusousedka naše oznamujíc před námi, že jest slyšela jsúci k tomu povolána a žádána od Markéty někdy rychtářky kněžveské, matere nebožky Barbory manželky Famfrlový, že jest táž Markéta poručila mocně všecko cokoli po smrti její zůstane Ludmile vnučče své dceři Famfrlové a ceduli řezanou, kterouž jí dali synové nebožtíka pana Jiřika někdy hejtmana na hrádku dala též Dorotě Hauzkové, aby jí dala Famfrlovi a on Famfr aby tou cedulí upomínal z toho dluhu ty bartry své svrchu psané Lidmile a toho dluhu na té ceduli řezané jest xiiii s. xx gr. na míšensko.*“

³¹⁹ Tamtéž, fol. 6v.

3.1.6. Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564

Vnější popis

Protokoly právních pří byly vedeny v letech 152 –1564. Pro účely mé práce se budu zabývat zápisy, pořizovanými do roku 1526.

Kniha je ve fondu Archiv města Rakovník uložena pod číslem 301, a inventárním číslem 316. její původní signatura byla 94, a v katalogu Rostislava Nového je zaznamenána pod pořadovým číslem 1042. Její rozměry jsou 19, 5 x 28, 5 cm. Má celkem 196 folií, na nichž byla provedena moderní foliace. Prvních 49 folií je značně narušeno mechanickým poškozením. Z důvodu poškození zejména okrajů stránek jsou velké části zápisů nečitelné. Kniha byla konzervována v 1. polovině 20. století. V této době byla rovněž provedena převazba knihy. Kniha byla opatřena polokoženou vazbou, která byla potažena původními pergamenovými deskami.

Jazyk, paleografický rozbor

Počáteční zápisy v knize, z nichž jsou však pro značné poškození bohužel čitelné jen zlomky, byly psány latinsky. Již od fol. 2r jsou zápisy psány v češtině, která tedy v knize převažuje.

Ve sledovaném období, tj. v letech 1521–1526 do knihy pravděpodobně zapisoval písař Q1, který zapisoval do knihy památné v letech 1505–1526,³²⁰ neboť písmo vykazuje stejné znaky. Jedná se o pozdní gotickou kurzívu se sklonem doprava. Písmo je poměrně zběžné, spojitě a okrouhlé. Svým vzhledem poněkud připomíná novověké písmo, nicméně tvary jednotlivých písmen jsou ještě gotické. Písmo se vyznačuje výrazně protaženými dolními dříky u písmen p, s, y, a z, které často přesahují na následující řádek, stejně jako smyčky u písmene g. Horní dříky všech písmen jsou naopak poměrně krátké. Výška majuskul nepřesahuje výšku horních dříků minuskulních písmen k, l, a b.

Nadpisy jsou psány nepříliš pravidelnou bastardou, která má sklon téměř kolmý se základní linkou. Narozdíl od zápisů v památné knize se v nadpisech příliš neliší výška majuskul a minuskul, a ani dlouhé dříky nejsou výrazněji protažené.

³²⁰ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 80, kniha č. 65, Kniha památná 1505–1813, fol. 1r–13v

ruka	datace
Q1	1521–1526

Vnitřní popis

Členění knihy

Kniha obsahuje rozhodnutí městské rady v záležitostech sporného soudnictví, které se týkají obyvatel města a jeho okolí. Na fol. 2 r – 6r jsou zaznamenány zápisy z let 1521-1526, na fol. 6v – 195v poté zápisy z let 1530 – 1564.³²¹

Obsah

Typy právních pořízení

Do knihy byly zapisovány případy sporného soudnictví. Týkaly se městských obyvatel, šlechticů, i zástupců městských orgánů jiných měst. Vyskytují se zde i zápisy dědických záležitostí v případě, že dědictví bylo předmětem sporu.

Zápisy byly do knihy pořizovány ve prospěch jednotlivých měšťanů, neboť obsahovaly výnosy městské rady v soukromých přích, a jedná se tedy o knihu převážně soukromoprávní povahy.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na právním jednání a pořízení zápisu se podílelo mnoho osob v různých funkcích. Byly to jednak městské orgány (městská rada) se soudní pravomocí, a jednak obyvatelé města, šlechtici a další osoby, které před městskou radou přednášely svoje spory.

Důležitým momentem Rakovnické městské správy v oblasti soudnictví bylo to, že vyšší právní instancí byla rada Starého Města Pražského, která v kontaktu s Rakovníkem působila ve dvou hlavních ohledech. Jednak poskytovala na požádání rakovnické městské radě naučení v komplikovanějších právních záležitostech, a jednak se k ní jakožto k vyšší instanci mohly strany odvolat proti rozhodnutí rakovnické městské rady.

Tato praxe je velmi názorně zachycena právě v Protokolech hlavních pří, kam byly ve sledovaném období zapisovány vesměs shrnutí případů odvolání k radě Starého Města Pražského. Zápisy tak obsahují nejen popis soudní pře a rozhodnutí rakovnické městské rady, ale následuje i vyjádření městské rady Starého Města Pražského.

³²¹NOVÝ Rostislav, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*, s. 169

Členové rakovnické městské rady jsou v zápisech označováni jako „*pan purkmistr a páni konšelé*.“ Vzhledem k tomu, že zápisy byly formulovány v genitivu jako informace pražské městské radě o případu a žádost o její radu, jsou radní Starého Města Pražského označováni adresně jako „*vaše milosti*.“

Osoby, které před městskou radu předstupovaly a přednášely své spory jednak v úloze žalujících, jednak žalovaných stran, bývají v zápisech označovány jmény, jako „*strany*“, nebo podle úlohy v dané při, například „*stavuňk*.“

Z formulace zápisů v knize není jasně patrné, na čí žádost byly zápisy pořizovány. Jedná se vesměs o zápisy, zachycující průběh celého jednání od začátku až do konečného rozhodnutí. Ačkoli o tom není přímý doklad, jeví se jako pravděpodobné, že jako podklad pro zápisy do knihy, představující shrnutí jednání probíhajícího delší dobu a na více místech sloužil spisový materiál, který patrně vznikl v průběhu jednání. Kniha byla patrně vedena jednak k pojištění práv osob zúčastněných na sporech, jednak částečně snad i pro evidenci jednání pro potřeby samotné městské rady.

Místo pořizení záznamu

Místo pořizení záznamu není v zápisech uvedeno, nicméně na základě celkového charakteru zápisů a uvádění purkmistra a konšelů je zřejmé, že zápisy byly pořizeny v městské radě.

Doba pořizení záznamu, datace

Otázka doby pořizení záznamů je poněkud komplikovaná, a to z toho důvodu, že zápisy shrnují celý průběh jednání, které probíhalo delší dobu v několika fázích. Datace bývá uvedena na konci každého zápisu. Je zaznamenávána latinsky s uvedením denního data podle svátků křesťanského kalendáře a letopočtem zapsaným římskými číslicemi, přičemž místo číslice označující století se někdy vyskytuje zkratka „*etc*.“ Datace se ovšem vesměs vyskytuje v té části zápisu, kde je zaznamenáno konečné rozhodnutí městské rady Starého Města Pražského. I jako místo vydání rozhodnutí je před letopočtem uváděna Praha. Za předpokladu, že text byl do knihy opsán v rakovnické městské radě ze spisového materiálu až po skončení celého jednání, zůstává otázkou, zda se datace vztahuje ke skutečnému pořizení zápisu do knihy, nebo zda byla opsána ze spisového materiálu spolu s rozhodnutím městské rady Starého Města Pražského. Celková formulace zápisu spíše nasvědčuje druhé možnosti, nicméně přímý doklad o tom není.

O tom, že byl zápis pořízen s časovou prodlevou po ukončení celého jednání, ale pro zaznamenání všech informací písaři sloužil jako podklad spisový materiál, svědčí i fakt, že zápisy jsou velmi podrobné a uvádějí celá jména všech zúčastněných osob.

Pořadí zápisů v knize je chronologické.

Formální schéma zápisů

Každý zápis má dvě části, jejichž formulace se liší. První byla sepsána městskou radou v Rakovníce a velmi podrobně popisuje průběh soudního jednání. Tato část je formulována v dativu a je adresována městské radě Starého Města Pražského jakožto informace o případu a žádost o jeho posouzení a vydání nového rozhodnutí. Druhá část zápisu poté obsahuje rozhodnutí rady Starého Města Pražského, a je stylizována subjektivně z pohledu této rady.

První část zápisů je vždy dlouhá a podrobná, a to patrně z toho důvodu, že jsou zde přepsány dokumenty, které byly zasílány do Prahy, o čemž svědčí i formulace ve druhé osobě, a ty logicky musely podávat velmi podrobnou informaci o případu, jestliže na jejich základě měla městská rada v Praze učinit rozsudek.

Druhá část zápisu, která obsahuje odpověď pražské městské rady už je stručnější, ale záleží na tom, jestli obsahovala pouze potvrzení rozsudku rakovnické městské rady, nebo vypracování rozsudku nového. V případě nového rozsudku je zápis obsáhlejší než v případě potvrzení rozsudku rakovnické městské rady.

Pokud jde o formální skladbu zápisů z hlediska užívání ustálených formulací, setkáváme se zde výjimečně se salutací („*Službu svou vašim milostem slovutné a mnohé vzácné moudrosti a opatrnosti...*“) a promulgací („*oznamujem vašim milostem*“). Ve většině případů však tyto formule v zápisech obsaženy nejsou, a jedná se jen o popis věci. Otázkou samozřejmě je, zda formule byly obsaženy v dokumentech, které byly v rámci jednání mezi úřady skutečně odesílány.

Celkově mají zápisy tuto podobu: Každý zápis je nadepsán jmény žalující a žalované strany, poté následují obě části textu, zakončené datací.

Změny a doplňky v zápisech

V žádném ze zápisů se neseťkáváme se škrtnáním ani jiným označením zrušení platnosti nebo změny v zápisu, ani se zde nevyskytují doplňky.

Úloha zápisů v knize pro správní život obce

Zápisy v Protokolech právních pří ve sledovaném období přináší různé zajímavé informace a doklady o správním fungování města i v souvislosti s celkovou správou země.

Nacházíme zde výše zmíněné doklady o tom, že město Rakovník bylo ve správním i diplomatickém kontaktu s radou Starého Města Pražského, která byla vyšší instancí v oblasti sporného soudnictví.

Rovněž zde nalézáme doklady o kontaktu Rakovníka s jinými městy, a to v případě, kdy se na rakovnickou městskou radu obrátila městská rada Žatce v záležitosti sporu se šlechticem. Městská rada Žatce zde vystupuje v roli žalované strany. Městská rada Rakovníka v této záležitosti vydala rozhodnutí ve prospěch šlechtice s odvoláním na Svatováclavskou smlouvu, a městská rada Starého města Pražského tento rozsudek potvrdila. V této souvislosti je zmíněn i královský podkomoří, do jehož kompetence města spadala, ale patrně nebylo zvykem, aby řešil menší spory, které mohly být vyřešeny na nižších instancích.³²²

Knihu lze také uvést do souvislosti s knihou příjmů a výdajů, kde jsou časté zmínky o cestách radních do Prahy ohledně ponaučení v právních záležitostech, případně o poslech s listy do Prahy. Je možné, dokonce velmi pravděpodobné, že Kniha příjmů a výdajů od roku 1515 obsahuje vyúčtování za cesty spojené s vyřizováním těchto konkrétních případů, ačkoli pro obecnou a zjednodušenou formulaci účetních záznamů („*páni při cestě do Prahy utratili...*“ apod.) není možné je přesně identifikovat.

³²² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 316, kniha č. 301, Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564, fol. 5v

3.1.7. Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489

Vnější popis

Kniha příjmů a výdajů obce z let 1474–1489 je uložena ve fondu Archiv města Rakovník pod číslem 641, a její inventární číslo je 1382. Původní název knihy byl Kniha příjmů a vydání, a její stará signatura byla č. 3. V katalogu Rostislava Nového je zaznamenána pod pořadovým číslem 1037. Rozměry knihy jsou 10,5 x 30 cm. Kniha se skládá z 209 folií, na nichž byla provedena nová foliace. Před folio 1 byly vlepeny 4 zlomky stránek, které jsou číslovány zvlášť. Stav dochování knihy je dobrý, došlo pouze k mechanickému poškození okrajů stránek, které byly restaurovány. Vazba knihy je polokožená a pochází z první poloviny 20. století.

Jazyk, paleografický rozbor

Nadpisy byly psány převážně latinsky. Některé byly formulované složitěji a obsahují formulace jako například „*Exceptio juris civilis per Procopi dicti Hnat ... magistri civium*”³²³, jiné jsou stručnější a začínají například pouze formulací „*Sub officio Bartolomei dicti Sedláček*”³²⁴. Datace bývají uváděny většinou římskými číslicemi. Někdy je vypsán letopočet celý³²⁵, jindy je vypsáno jen konkrétně jen desetiletí, místo století bývá zkratka *etc*³²⁶.

V samotných zápisech potom dochází v některých případech ke kombinování latiny s češtinou, někdy i v rámci jednoho zápisu.³²⁷ Obecně však převažuje latina.

Kniha příjmů a vydání byla vedena v rozmezí let 1474–1489. Lze zde rozlišit 11 písařských rukou, z nichž některé je možné ztotožnit s písaři, kteří psali zápisy i v trhové knize z let 1455–1505.³²⁸

První zápisy v knize v letech 1474–1475 jsou psány rukou, shodnou s rukou U trhové knihy.

³²³ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1382, kniha č. 641, Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489 fol. 180r

³²⁴ Tamtéž, fol. 180v

³²⁵ Tamtéž, např. fol. 51r Letopočet 1478 je zapsán *MCCCCLXXVIII*

³²⁶ Tamtéž, např. fol. 12r Letopočet 1475 je zaznamenán zkratkou *Anno[rum] etc. LXXV.*

³²⁷ Tamtéž, např. fol. 180v, 181r

³²⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505

Ruka písaře E1, který psal rovněž roku 1475, se objevuje v knize příjmů a vydání poprvé. Jedná se o zběžnou spojitou gotickou kurzívu s nízkými dříky a výraznými smyčkami.

Roku 1475 se objevuje ještě ruka F1, která by mohla patřit rovněž písaři U, ale liší se delšími dříky.

Ve druhé polovině 70. let 15. století psal písař G1. Jeho písmo je úhledná nepřiliš spojitá lámaná gotická kurzíva s nízkými dříky.

Na přelomu 70. a 80. let 15. století psal písař H1 zběžnou poměrně spojitou gotickou kurzívou s výraznými smyčkami.

Roku 1483 se objevuje ruka I1. Jedná se o poměrně spojitou okrouhlou gotickou kurzívu s nízkými dříky u minuskul, protáhlými dříky u minuskulního s a p, a výraznými smyčkami.

Roku 1483 psal do knihy i písař již identifikovaný v tržové knize jako W.

Roku 1484 se objevuje i ruka písaře J1. Jde o zběžnou poměrně spojitou kurzívu.

Kromě toho psal do knihy v polovině 80. let 15. století i písař Y, identifikovaný v tržové knize.

Roku 1487 psal písař K1 zběžnou poměrně spojitou kurzívou.

Posledním písařem, který psal do knihy příjmů a vydání písař, identifikovaný v tržové knize jako A1.

ruka	období
U	1474, 1475
E1	1475
F1/U	1475
G1	1477
H1	1479
I1	1483
W	1483
J1	1484
Y	1484
K1	1487
A1	1488–1489

Vnitřní popis

Členění knihy

Do knihy byly zapisovány příjmy a výdaje městské rady. Kniha byla vedena jednotlivými konšely po měsících. V rámci každého období jsou zápisy rozděleny do dvou rubrik. Nejprve jsou uvedeny příjmy, a po nich následuje zpravidla rubrika výdajů.³²⁹

Obsah

Typy právních pořízení

Jedná se o knihu finanční, která obsahuje zápisy peněz vybíraných od obyvatel města, a poté vydaných na obecní potřeby. Tyto zápisy byly učiněny ve prospěch města jako celku, a jedná se proto o knihu veřejnoprávní povahy.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na vybírání peněz a jejich další distribuci se podílely jednak městské orgány, a jednak obyvatelé města, od nichž byly peníze vybírány, nebo jimž byla z těchto peněz vyplácena mzda za různé práce pro město nebo městskou radu.

Výběr a distribuci peněz aktivně prováděli představitelé městské správy, konkrétně úřadující purkmistři. Jsou zaznamenáváni v nadpisech ke každému období jednak označením jejich úřadu, a jednak jmény. Nadpisy jsou psány latinsky, a purkmistr je označován běžným termínem „*magister civium*,“ ale objevuje se i méně obvyklá varianta „*mayster civium*,“ nebo „*in ordine consulum principatum*.“³³⁰

Ostatní osoby jsou zaznamenávány v rubrikách příjmů a výdajů, a to převážně jejich jmény nebo profesemi. Mezi výdaji se objevují i záznamy peněz, které dostával purkmistr, konšelé a obecní starší. Konšelé jsou nazýváni „*consules*,“ a obecní starší „*seniores*.“³³¹

³²⁹ Stručná informace o vnější a vnitřní podobě knihy je uvedena v katalogu R. Nového, s. 168

³³⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1382, kniha č. 641, Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489, fol. 114v

³³¹ Tamtéž, fol. 15r

Místo pořizení záznamu

Místo pořizení záznamu není v knize přesně uvedeno, ačkoli vzhledem k pravidelnému uvádění purkmistra a konšelů můžeme předpokládat, že se jedná o městskou radu.

Doba pořizení záznamu, datace

Datace byla psána několika způsoby, jako v ostatních rakovnických městských knihách. Byly užívány římské číslice, například „*MCCCCLXXVIII.*“³³² Někdy není letopočet vypsán celý, a pro část datace je užito zkratky *etc.*, například „*Anno etc. LXXXVIII.*“³³³ Datace bývá v některých nadpisech psána latinskými číslovkami, například „*Millesimo Quadringentesimo octuagesimo quinto.*“³³⁴ Letopočet 1483 je první, který je zapsán celý arabskými číslicemi.³³⁵ Do té doby byly arabské číslice používány jen jednotlivě v kombinaci s římskými číslicemi nebo číslovkami, jako například v nadpisu z roku 1481, kde je datace zapsána „*Millesimo Quadringentesimo 8mo primo.*“³³⁶ Od roku 1483 se však arabské číslice začínají objevovat častěji,³³⁷ ačkoli ne pravidelně. Na rozdíl například od pamětní knihy zde byla užívána pouze latina, a zápisy datací v češtině se zde nevyskytují.

Do knihy bylo zapisováno v chronologickém pořadí podle termínů vybírání peněz, což bylo několikrát do měsíce. Peníze byly v rámci jednoho měsíce vybírány v několika termínech. Tyto termíny byly označovány podle svátků křesťanského kalendáře, a do roku 1477 byly uváděny formou podnadsisů. Od roku 1477 byly svátky, které byly nejbližší termínu výběru, příležitostně připisovány k záznamům vybraných peněz, ale zdaleka se nevyskytují u všech zápisů. Vybíralo se jednak na svátek sv. Jiří a sv. Havla, ale i v mnoha dalších termínech, například sv. Žofie (15. 5.), sv. Petr a Pavel (2. 7.), před sv. Prokopem (4. 7.), po sv. Kyliánu (9. 7.), před sv. Bartolomějem (21. 8.) i po o sv. Bartoloměji (27. 8.), po sv. Jiljí (3. 9.), po sv. Matěji (24. 9.), po sv. Michalovi (1. 10),³³⁸ před svatým Havlem („*ante festum sancti Galli*“),³³⁹ o sv. Havlu („*festo*

³³² Tamtéž, fol. 51r

³³³ Tamtéž, fol. 180v

³³⁴ Tamtéž, fol. 138r

³³⁵ Tamtéž, fol. 112v

³³⁶ Tamtéž, fol. 91r

³³⁷ Tamtéž, fol. 182r. Například roku 1488.

³³⁸ Tamtéž, fol. 7r

³³⁹ Tamtéž, fol. 7v

Galli“, 16. 10.),³⁴⁰ po svátku Šimona a Judy (25. 10.),³⁴¹ po sv. Martinu (11. 11.), po sv. Alžbětě (19. 11.), po sv. Kateřině (25. 11.),³⁴² po sv. Ondřeji (30. 11.),³⁴³ na sv. Mikuláše (6. 12.), po sv. Mikuláši (15. 12.), před sv. Tomášem (29. 12.)³⁴⁴ aj. Je pravděpodobné, že zápisy do knihy byly pořizovány současně s výběrem peněz.

Formální schéma zápisů

Na začátku každého období, v němž se peníze vybíraly, je nadpis uvádějící jméno purkmistra, za jehož úřadování byly peníze vybírány, a dataci. Konšelé se ve funkci purkmistra střídali po měsíci, proto je po každé této změně uveden nový nadpis, který obsahuje jméno nového purkmistra. V Rakovnici bylo konšelů dvanáct. Vzhledem k tomu, že ne ve všech nadpisech jsou uváděna denní data, nedá se spolehlivě určit, kdy přesně změny konšelů probíhaly.

V nadpise na začátku každého nového roku je uvedeno jak jméno úřadujícího purkmistra, tak datace. V následujících nadpisech v rámci roku jsou vždy uvedena jména purkmistrů, ale datace již ne tak pravidelně. Někde je místo datace uvedena zkratka *ut supra*, nebo jen jméno purkmistra.

Nadpisy mohou mít několik podob. Jednodušší nadpisy uvádějí jen jméno a funkci purkmistr a dataci. Znějí například „*Sub officio Wenceslai Hradecky Anno dni MCCCCLXXVIII tunc magistro civium existente*,“³⁴⁵ nebo „*Sub officio Johnis Kytlice tunc magistro civium existente*,“³⁴⁶ pokud se jedná o nadpis v rámci roku, kde není uvedena datace. Když je datace uvedena zkratkou, má nadpis podobu například „*Sub officio domini Martini dicti Kornhauz tunc magistro civium existente anno ut supra*.“³⁴⁷ Ale i nadpis v rámci jednoho období může obsahovat plnou dataci, například „*Sub officio Wenceslai Linss tunc magistro civium existente. Anno domi Millesimo quartugentesimo octuagesimo primo feria ii ante Kathedram Sancti Petri*.“³⁴⁸

Některé nadpisy jsou formulované složitěji, a to bez ohledu na to, zda se jedná o první nadpis v novém roce nebo ne. Tyto nadpisy obsahují i informaci o tom, že výběr

³⁴⁰ Tamtéž, fol. 8r

³⁴¹ Tamtéž, fol. 8r

³⁴² Tamtéž, fol. 9r

³⁴³ Tamtéž, fol. 9v

³⁴⁴ Tamtéž, fol. 10r

³⁴⁵ Tamtéž, fol. 51r. Jedná se o první nadpis v roce 1478.

³⁴⁶ Tamtéž, fol. 52r

³⁴⁷ Tamtéž, fol. 185v

³⁴⁸ Tamtéž, fol. 92v

byl učiněn v souladu s právem města Rakovníka. Mají například tuto podobu: „*Exceptum Ius civile nostre civitatis Rakownik Sub officio Procopio Linss] tunc magistro civium existente Anno ut supra feria ii post octavam Epifanie etc.*“³⁴⁹

Nadpisy jsou vesměs formulovány objektivně.

Pod každým nadpisem následuje seznam osob, od kterých byly peníze vybírány, s uvedením vybraných částek. Tato rubrika většinou nemá nadpis, ale každý záznam začíná výrazem „*suscepit*“, tj. „vybral.“

Za rubrikou příjmů následuje rubrika výdajů. Ta je nadepsána většinou latinským termínem „*distributa*.“ V nadpisech je někdy specifikováno, že se jedná o výdaje z výše zaznamenaných vybraných peněz, a to opět stejně jako rejstříku výrazem „*distributa eiusdem*“. V této rubrice jsou uvedena jména osob, jimž bylo placeno a za co, a výši vyplacené částky. Pravidelně zde nacházíme záznamy o platech pro hradské úředníky,³⁵⁰ a počtách křivoklátskému hejtmanovi („*in honorificentia domino capitaneo*.“)³⁵¹ Objevují se i záznamy peněz, které dostával purkmistr, konšelé a obecní starší. Městská rada platila vždy faráři („*plebano ex officio*“), který dostával 1 kopu míšeňských grošů.³⁵² Další vydání pak tvořil například plat pro osoby vykonávající nejrůznější povolání, například pekaře (*Iohanni pistori a labore*),³⁵³ rybníkáře, nebo švadlenu.³⁵⁴ Příležitostně se objevuje i zmínka o platu pro písaře (*notario*), který zde ovšem není jmenován. Vzhledem k tomu, že tyto záznamy se objevují jen zřídka, ačkoli písař musel dostávat plat pravidelně, nabízí se otázka, zda se zde nejedná jen o nějaké příležitostné odměny, což ovšem v záznamu není upřesněno.³⁵⁵ Mnoho vydání se týká například péče o koně (*custodia equorum*), přičemž výdajů na tyto účely se v jedné rubrice distribut objevuje často i několik.³⁵⁶ U některých osob je zmínka o tom, že jim bylo placeno za pravidelnou práci, například kováři (*fabro*) 7 ½ groše.³⁵⁷ Rubriky výdajů bývají celkově obsáhlejší než rubriky příjmů.

³⁴⁹ Tamtéž, fol. 102r. V tomto případě se jedná o nadpis druhého purkmistra v roce 1482. První nadpis v tomto roce je psán stručnou formou, v níž je purkmistr uvozen výrazem „*sub officio*“.

³⁵⁰ Tamtéž, fol. 31r

³⁵¹ Tamtéž, fol. 62r

³⁵² Tamtéž, fol. např. 31r, 32v, 118v aj.

³⁵³ Tamtéž, fol. 181r

³⁵⁴ Tamtéž, fol. 189v. Tato povolání jsou výjimečně napsána česky.

³⁵⁵ Tamtéž, fol. 16r. V záznamu z roku 1475 je uvedeno, že písař dostal na sv. Jiří 1 kopu grošů.

³⁵⁶ Tamtéž, např. fol. 15r

³⁵⁷ Tamtéž, fol. 30r

Na rozdíl od rejstříků berně a úroku zde na konci každé rubriky nejsou uvedeny celkové sumy. Možná i proto, že takto vybrané peníze sloužily pro potřebu města a nebyly již předávány na vyšší místa, takže nebyla potřeba tak pečlivé evidence.

Na konci každého období bývají uvedeni purkmistr a konšelé, kteří odpovídali za výběr peněz.³⁵⁸

Změny a doplňky v zápisech

Se škrtním se v případě knihy příjmů a výdajů setkáváme pouze v případech opravy chyby. Zrušení platnosti zápisu přeškrtním se zde nevyskytuje.

Úloha zápisů pro správní život obce

Na základě zápisů v této účetní knize lze pozorovat, že rakovnická městská rada měla na starosti správu finančních záležitostí města, ale i to, že například najímala různé řemeslníky na opravy veřejných budov³⁵⁹ aj.

³⁵⁸ Tamtéž, např. fol. 181v

³⁵⁹ Tamtéž, fol. 31v

3.1.8. Kniha příjmů a výdajů obce, 1515–1530

Vnější popis

Kniha příjmů a výdajů obce byla vedena v letech 1515–1530. Ve fondu Archiv města Rakovník je uložena pod číslem 642 a inventárním číslem 1383. Její původní signatura byla 5, a v katalogu Rostislava Nového má pořadové číslo 1040. Rozměry knihy jsou 16 x 43 cm. Stav dochování knihy je dobrý, došlo pouze k drobnému mechanickému poškození okrajů stránek, které byly restaurovány doplněním chybějících částí papíru. Převazba knihy byla provedena v roce 1930, kdy byla kniha opatřena polokoženou vazbou. Na všech 163 foliích byla provedena nová foliace.

Jazyk, paleografický rozbor

Zápisy v knize jsou psány česky, latina se objevuje pouze v nadpisech.

Ve sledovaném období můžeme v knize rozlišit dvě písařské ruce, přičemž v průběhu celého období, tj. v letech 1515–1526, jsou zápisy psány jednou rukou, a druhá ruka se objevuje pouze na jednom místě, a to v několika zápisech z roku 1516.³⁶⁰

První písař psal pravidelnou, poměrně okrouhlou a nepřiliš spojitou gotickou polokurzívou. Její sklon je téměř kolmý se základní linkou. Minuskuly jsou poměrně drobné a nízké. Výrazně protáhlé jsou dlouhé dříky, zejména u písmen f, s, p, y, z. Tato písařská ruka může být ztotožněna s rukou K, která se v letech 1511–1521 objevuje v první knize památné,³⁶¹ v letech 1515–1526 v knize trhové,³⁶² knize testamentů,³⁶³ a rejstřících hlavních počtů,³⁶⁴ a opisu listiny Vladislava Jagellonského z roku 1501.³⁶⁵

³⁶⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 9v, 10r

³⁶¹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

³⁶² SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512–1564, fol. 22r – 73r; 297r – 299r

³⁶³ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 12v – 40v

³⁶⁴ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532, fol. 1r – 29r

³⁶⁵ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

Druhý písař psal zběžnou, poměrně spojitou gotickou polokurzívou výrazně nakloněnou doprava, která budí dojem rychlého psaní. Dlouhé dříky, zejména u písmen p, y, z, jsou výrazně protáhlé pod základní linku, a někdy přesahují na následující řádek. Tento písař může být ztotožněn s písařem N, jehož zápis se objevuje i v první knize památné.³⁶⁶

ruka	datace
K	1515–1526
N	1516

Vnitřní popis

Členění knihy

Knihy byla vedena jednotlivými konšely, kteří měli na starosti správu městských financí, a zaznamenává příjmy a výdaje městské rady za jednotlivé měsíce.³⁶⁷ Struktura knihy je obdobná jako u ostatních rakovnických finančních knih. Zápis začíná většinou nadpisem, který uvádí datum, informaci, že výběr provedli purkmistr a konšelé. Někdy je alespoň purkmistr uveden jmenovitě. V některých případech je v nadpise zmínka i o tom, že obnovu rady provedl křivoklátský hejtman, který rovněž bývá uveden jmenovitě. V pozdější době³⁶⁸ nadpisy často chybí, nebo jsou nadepsána pouze jména purkmistrů.

Po nadpisu následuje vždy nejprve rubrika příjmů, a poté výrazně obsáhlejší rubrika výdajů. Rubrika příjmů obsahuje většinou jméno a povolání osoby, od níž byly peníze vybrány, a vybranou částku. Obdobně rubrika výdajů obsahuje jméno nebo povolání osoby, účel platby, a výši vydané částky.

Obsah

Typy zápisů

Knihy sloužila jako kniha finanční, a byly do ní zapisovány příjmy a výdaje obce jako celku. Proto se jedná o knihu veřejnoprávní.

³⁶⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

³⁶⁷ Stručný popis členění knihy v katalogu Rostislava Nového, s. 168

³⁶⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, od fol. 30r. Rok 1518.

Osoby zúčastněné na správě financí a pořízení záznamu

Na výběru a další distribuci peněz, a tedy i pořizování záznamů, se podílelo více osob. Byly to jednak městské orgány, tj. purkmistr a konšelé, kteří vybírali peníze, a jednak lidé, kteří od města přijímali peníze za různé práce vykonané pro město.

Konšelé a purkmistr jsou zaznamenáváni v nadpisech. Z formulace nadpisů vyplývá, že vyúčtování příjmů a výdajů prováděl purkmistr na konci svého funkčního období za dohledu budoucího purkmistra a konšelů.³⁶⁹ V této souvislosti bývá v nadpisech zmínka i o obnově rady křivoklátským hejtmanem.³⁷⁰ Výjimečně se v nadpise objeví i konstatování, jestli je vyúčtování daného purkmistra v pořádku a jestli po sobě nezanechal dluhy. Tento údaj se v této knize vyskytuje pouze výjimečně, protože pro kontrolu finančního hospodaření jednotlivých konšelů byla vedena samostatná kniha, a to rejstřík hlavních počtů.³⁷¹

Kromě nadpisů je velmi často budoucí purkmistr zmíněn i v rubrice výdajů, kde bývá poslední položka věnována obnosu, který obdržel pro svůj budoucí úřad.

Purkmistr bývá v latinsky psaných nadpisech označován jako „*consulum primus*“,³⁷² „*magister civium*“³⁷³ nebo „*prothoconsul*“.³⁷⁴ Velmi často je ale uvedeno jen jméno a zmínka o tom, že přijal úřad („*officium suum suscepit*“), čímž se patrně rozumí úřad purkmistra. Pokud je nadpis psán česky, je užito slova „*purkmistr*“.

Konšelé jsou v latinských nadpisech označováni slovem „*consules*“.³⁷⁵ V česky psaných záznamech se nevyskytují.

Pokud je v latinském nadpise zmínka o křivoklátském hejtmanovi, je užito výrazu „*capitaneus*“.³⁷⁶ V českých zápisech je označován slovem „*hejtman*“.³⁷⁷ Zajímavé je označování hradu Křivoklát, který byl označován českým názvem „*Hrádek*“, ovšem v nadpisech se často objevuje i velmi nejednotná latinská podoba („*in castro*

³⁶⁹ Tamtéž, fol. 3r. „*Item Petr Psynovic udělal jest počet z příjmů a vydání za úřadu svého před Janem Řezníkem purkmístrem budoucím, Mikulášem Czapkem, Blahau Kohautem, a nezůstává obci nic ani obec jemu*.“ Toto je výjimečný příklad česky psaného nadpisu.

³⁷⁰ Tamtéž, např. fol. 2r – „*Noviter delecti consules per nobilem ac strenuum dominum Georgium Kfelerz ex Iasskow capitaneum in Hradek die divini Galli abbatis anno legis gratie 1515 quoru recepta tradita que in feritus sub notatur Petrus Rubin consulum primus hec accepit*“.

³⁷¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532

³⁷² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, např. fol. 2r

³⁷³ Tamtéž, např. fol. 12r

³⁷⁴ Tamtéž, fol. 20v

Burduglino/Burdiglino/Burdiuklino“), patrně vycházející z dřívější německé podoby názvu „Burglein/Burglin.“³⁷⁵

Kromě městských orgánů se v knize vyskytují lidé různých povolání nebo úředníci, kteří městu odevzdávali peníze, nebo je naopak za svou práci pro město dostávali. Rubriky výdajů bývají poměrně krátké a pravidelně se v nich vyskytují úředníci uvedení jménem, ale bez upřesnění funkce, takže není jasné, proč peníze od rady dostávali. Pravidelně se rovněž vyskytuje několik položek označených pouze „*od brannaych*“, což byli patrně úředníci, kteří měli na starost stavbu městské brány. Kromě toho měla městská rada příjmy z šenku, příležitostně se v rubrice příjmů vyskytuje i vyrovnání dluhů, například od bývalých purkmistrů.³⁷⁶

Rubrika výdajů bývá delší a škála lidí, jimž městská rada platila, je poměrně široká. Jako první je vždy uveden farář, který dostával pravidelný plat dvě kopy grošů i různé další příspěvky, kromě toho se objevují platby různým řemeslníkům, poslům, žákům, například za zpěv při příležitosti obnovy rady, pastýři, kováři, sluhovi apod.

Zajímavé je, že plat pro písaře je zaznamenán v průběhu sledovaného období v rubrice distribut pouze na dvou místech.³⁷⁷ Kromě toho se v rubrice distribut několikrát objevuje jakýsi „*Vít, písař rychtářův*“,³⁷⁸ nicméně jeho úloha není zcela jasná, a patrně se nejednalo o písaře, zapisujícího do této knihy.

Místo pořízení záznamu

Ačkoli to není přímo zmíněno, zápisy do knihy byly patrně pořizovány v městské radě, o čemž svědčí pravidelné zmínky o purkmistru a konšelích v nadpisech.

Doba pořízení záznamu, datace

Otázka doby pořízení zápisů a datace je poněkud komplikovaná, a to z důvodu formulace nadpisů některých záznamů. V jednom z prvních záznamů je v nadpise uvedeno, že purkmistr „*udělal jest počet z příjmů a vydání za úřadu svého*“.³⁷⁹ To by nasvědčovalo skutečnosti, že vyúčtování bylo provedeno na konci funkčního období purkmistra, a tedy i zápis do knihy byl pořízen v této době. Tomu odpovídá i časté

³⁷⁵ Dnešní německý název má podobu „Pürglitz.“ Nováček J. Adalbert, *Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreichs Böhmen*, II Band, Praha 1908, s. 168, 173, 336, 581, 618

³⁷⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 2r

³⁷⁷ Tamtéž, fol. 12r, 38r

³⁷⁸ Tamtéž, fol. 17v, 23v, 32v

³⁷⁹ Tamtéž, fol. 3r

zaznamenávání peněz pro budoucího purkmistra jako poslední položky v rubrice distribut.

Komplikovanější je ovšem formulace následujících nadpisů, které mají s drobnými variacemi vesměs tuto formu podobnou této: „*Johannes Carnifex accepit officium feria ii post Epiphaniam domini anno salutis 1516 cuius percepta hic vide.*“³⁸⁰ Některé nadpisy jsou podrobnější a uvádějí například i informaci o obnově rady křivoklátským hejtmanem nebo jména dalších konšelů, nicméně ve většině z nich je zmíněno jméno purkmistra a skutečnost, že přijal úřad. Objevuje se však také i poněkud odlišná formulace, a to tohoto typu: „*Vide tradita et suscepta Galli Mautwiczkonis tempore sui quod quidem suscepit feria die Floriani beati anno here christianum 1517.*“³⁸¹ Tato formulace by spíše nasvědčovala tomu, že se datace vztahuje k datu záznamu vyúčtování.

Zda se datace uvedená v nadpisu vztahuje k přijetí purkmistrova úřadu nebo k datu záznamu vyúčtování na konci jeho funkčního období, zůstává otázkou. Ovšem i přes možnost, že se datace v nadpisech vztahuje k datu nástupu purkmistra do úřadu, je pravděpodobné, že samotný záznam vyúčtování byl učiněn na konci jeho funkčního období. O tom svědčí skutečnost, že v rubrice příjmů bývají kromě osob, od nichž byly částky vybírány, uváděno i to, ve kterém týdnu purkmistrova úřadování byly peníze vybrány.³⁸²

Datace je zaznamenávána vesměs latinsky pomocí svátků křesťanského kalendáře. Letopočet je psán arabskými čísly, a může být zaznamenán přímo v nadpisu, ale většinou jen u prvního zápisu daného roku. V následujících zápisech, pořázených ve stejném roce, je pak zaznamenáno pouze denní datum, a letopočet je naznačen formou odkazu na předchozí dataci („*anno ut supra*“), nebo je vynechán úplně. Od roku 1515 bývá někdy letopočet arabskými čísly nadepsán na horním okraji stránky,³⁸³ ačkoli ne vždy.

Od fol. 30r (rok 1518) velmi často chybí nadpisy, ačkoli je pro ně vynecháno místo. Přicházíme tak o mnoho datací i údajů o purkmistrech.

Bez ohledu na některé nejasnosti v uvádění datací a chybějící datace je zřejmé, že zápisy byly do knihy pořizovány v chronologickém pořadí let, a v rámci let pak po měsících, jak se jednotliví konšelé střídali ve funkci purkmistra.

³⁸⁰ Tamtéž, fol. 3v

³⁸¹ Tamtéž, fol. 17r

³⁸² Tamtéž, např. fol. 2r. „*Ot brannaych třetí tejden xxii gr. iiiii d.*“

³⁸³ Tamtéž, od fol. 6r

Formální schéma zápisů

Formulace a skladba zápisů je specifická, vzhledem k tomu, že jde o finanční knihu. Její styl a struktura odpovídají ostatním zkoumaným rakovnickým finančním knihám.

Formulace nadpisů je objektivní, a dalo by se říci, že z diplomatických částí obsahují pouze dispozici a dataci. Dispozice začíná většinou jménem purkmistra, někdy i konšelů, a údajem o tom, že purkmistr přijal úřad, případně že obnovu rady provedl křivoklátský hejtman. Dále nadpis obsahuje sdělení, že pod ním následuje výčet příjmů a vydání („*suscepta et elargita hic vide*“³⁸⁴ apod.). Před nebo po tomto sdělení bývá uvedena datace.

Po nadpisu následuje vždy rubrika příjmů, a poté rubrika výdajů. Rubrika příjmů bývá nadepasána jako „*accepta*“, „*suscepta*“, „*recepta*“ nebo „*percepta*“. Rubrika výdajů je pak označována názvy „*distributa*“, „*elargita*“, „*tradita*“ a „*erogata*“. V pozdější době často chybí názvy rubrik, ačkoli pro ně bylo vynecháno místo.

V rubrice příjmů jsou pak stručně zaznamenávána jména, popřípadě povolání osob, kteří městské radě odevzdávali peníze, a vybrané částky. Údaje o příjmech jsou vždy zaznamenávány v genitivu („*z šenku*“, „*od úředníků*“, apod.)

V rubrice výdajů někdy nacházíme jména nebo povolání osob, kterým bylo placeno, popřípadě za jaký úkon, nebo pouze zmínky o věcech, které městská rada kupovala, například vosk nebo papír, a obnos, který byl zaplacen. Někdy se můžeme setkat i s podrobnějšími údaji o okolnostech výdaje, například cesty poslů s listinami nebo cesty členů městské rady do Prahy. Věty jsou formulovány v dativu („*hospodáři, který pánům půjčil*“,)³⁸⁵ nebo akuzativu („*za papír*“),³⁸⁶ a popisují pouze podstatu věci.

V pozdější době se můžeme v rámci jednotlivých rubrik setkat i s tím, že po levé straně stránky byly patrně pro usnadnění orientace v textu připsovány poznámky o obsahu rubriky. Například v místě, kde se vyskytovaly údaje o platbě pokrývači, byla na levou stranu stránky připsána poznámka „*pokrývač*“.³⁸⁷

³⁸⁴ Tamtéž, např. fol. 14v

³⁸⁵ Tamtéž, fol. 8r

³⁸⁶ Tamtéž, fol. 11r

³⁸⁷ Tamtéž, od fol. 106r, rok 1526

Změny a doplňky v zápisech

Se škrtnutím v zápisech se setkáváme nejčastěji v případě, kdy písař udělal chybu, proto slovo přeškrtnal a za něj nebo nad něj napsal správné.

Vyskytují se zde ale také případy, kdy byla přeškrtnutím zrušena platnost zápisu, a to zejména v případě zápisů dluhů, patrně po jejich splacení.³⁸⁸ Kromě toho se setkáváme i s přeškrtnutím částky v rubrice výdajů bez udání důvodu nebo opravy zápisu v případě, kdy „*rychtář s jinými sousedy doprovázeje vězně na hrad pražský byli věžňové královští utratili ii s.*“³⁸⁹ Vzhledem k tomu, že k zápisu nebyla připojena žádná oprava, šlo patrně z nějakého důvodu o zrušení jeho platnosti, ačkoli přesný důvod není jasný.

K některým zápisům byly připsány doplňky, které byly označeny nadpisem „*paměť*“. Jednalo se o záznam přijetí pokuty od jednoho z radních s poznámkou, že byl z těchto peněz darován příspěvek „*klatovským pohořalým*“, nicméně další podrobnosti uvedeny nejsou.³⁹⁰

Úloha zápisů v knize pro správní život obce

Na základě údajů zaznamenaných v této knize získáváme zajímavé informace o fungování města a jeho správy. Pokud jde o fungování a strukturu městské správy, vyskytují se zde doklady o tom, že v Rakovnici zasedalo v městské radě dvanáct konšelů, kteří se po vždy po měsíci střídali ve funkci purkmistra. Po uplynutí celého roku byla provedena obnova rady, již byl pověřen křivoklátský hejtman. Doklady o této praxi nacházíme jednak v nadpisech pro vyúčtování za jednotlivá období, a jednak v účtech samotných, kde nacházíme pravidelné výdaje za pohoštění pro hejtmana i konšely při příležitosti obnov rady. Objevuje se i plat pro hejtmana za obnovu rady.³⁹¹ Nastávající purkmistr pravidelně dostával určitý finanční obnos pro potřeby svého úřadu, což bylo zaznamenáváno v závěru rubriky výdajů. V případech, kdy chybí nadpisy pro jednotlivá období, je tato položka jedinou informací o tom, kdo v daném období zastával funkci purkmistra. O tom, že obnovy rady byly slavnostní událostí,

³⁸⁸ Tamtéž, fol. 1

³⁸⁹ Tamtéž, fol. 69v

³⁹⁰ Tamtéž, fol. 54v. „*Paměť: Mikuláš Bradáč pokuty položil xvi 1/2 s. iiiii gr. Pijal jest Jacub Bečvář i vydával;*“ „*Paměť: Od peněz Bradáčových, které položil pokuty x s. klatovským pohořalým dáno.*“

³⁹¹ Tamtéž, fol. 30r. „*Panu hejtmanovi od obnovení úřadu viiii s.*“ „*Hubkovi za potravu páně hejtmanovu při obnově úřadu iii s.*“

svědčí také záznamy o výdajích pro žáky, kteří při této příležitosti zpívali.³⁹² Pravidelně se rovněž vyskytují účty za jídlo a pití, které se spotřebovalo při příležitosti skládání úřadu staré rady, a poté při přijímání úřadu nové rady.

Příjmy získávala obec z několika zdrojů. V rubrice příjmů se pravidelně vyskytují příjmy z provozu šenku, a dále peníze přijímané od úředníků, uváděných pouze jmény, nicméně na základě porovnání s rejstříkem hlavních počtů, vedeným ve stejné době, se jednalo o úředníky, kteří měli na starosti správu příjmů z piva, rybníků, soli, pšenice, brány apod. Finance přijaté městskou radou pocházely někdy také z uhrazených dluhů jednotlivých radních, a výjimečně se vyskytují i peníze, které zbyly z doby úřadování předchozího purkmistra. Tyto finance byly předávány městské radě, která z nich hradila různé obecní výdaje, a rovněž výdaje pro městské radní, které měly ovšem někdy spíše soukromý charakter.³⁹³

Na základě údajů v rubrice výdajů lze do určité míry sledovat fungování městské rady a města jako takového. Jako první položka v rubrice výdajů se pravidelně vyskytuje plat pro faráře, který dostával dvě kopy grošů. Kromě toho se ve výdajích často objevují další příspěvky pro faráře, například na jídlo nebo koření, nebo na vybavení fary.³⁹⁴

Mezi další běžné výdaje patří platy různé řemeslníky, například kameníky. V této souvislosti se v této knize i dalších rakovnických finančních knihách té doby dobře odráží stavba městské brány, která byla významnou událostí v životě města.³⁹⁵ Náklady na její stavbu se knihách odrážejí v mnoha záznamech o platech pro osoby, pracující s kamenem, ať už v souvislosti s jeho těžbou nebo stavbou samotné brány, a rovněž se zde vyskytuje mnoho účtů za materiál jako takový, zejména kámen a vápno.

Kromě toho městská rada platila dalším osobám, pracujícím pro obec, například kováři nebo zámečníku. Další platy pak obec platila například pastýři nebo rasovi „*od vyčištění nečistot po městě.*“³⁹⁶

³⁹² Tamtéž, např. fol. 2r. „*Žákům, když zpívali na nové pány konšely vi gr.*“

³⁹³ Tamtéž, fol. 64v. „*Sobě vzal jsem za kožich iiii s., který mi ukraden byl Praze, když jsem pro obecní potřebu vyslán byl.*“

³⁹⁴ Tamtéž, fol. 14r. „*Za ubrusy na faru a za ručník xlv gr.*“

³⁹⁵ Jedná se patrně o Vysokou bránu, jejíž stavba probíhala v letech 1519–1522. Stavbu vedl pražský stavitel Jan Chochola a parlér (tj. vedoucí stavební hutě) kameník mistr Vít. Ochoz byl ozdoben pásem znaků městských cechů, který je dnes umístěn v lapidáriu u městského muzea. Zdroj: Cechner Antonín, *Soupis památek uměleckých a historických v Království Českém*, ročník 39. Politický okres rakovnický, II. díl, Praha 1913

³⁹⁶ Tamtéž, fol. 8v

Největší část v rubrice výdajů ovšem zaujímají účty za stravu („*potravu*“) pro městskou radu. Nejčastěji se jedná o účty za pivo, víno, ryby a maso, které konšelé spotřebovali ke snídani a obědu, když zasedali v radě. V souvislosti s konzumací ryb se velmi často objevují platy radním, kteří byli přítomni při výlovu rybníků.

Na základě zmínek o výdajích pro žáky a „*rektora*“, kteří zpívali při obnovách rady a dodávali městské radě minuce, můžeme usuzovat, že v této době v Rakovnici fungovala škola.³⁹⁷

Ze správního a diplomatického hlediska jsou důležité velmi časté platy pro posly, kteří byli vysíláni s listinami do jiných měst a na Křivoklát, a rovněž výdaje městských radních, kteří často jezdili do Prahy vyřizovat různé záležitosti odvolání k městskému soudu Starého Města Pražského, k zemskému soudu,³⁹⁸ nebo v záležitosti jednání o vydání majestátu pro město Rakovník.³⁹⁹ Poměrně často se objevuje i vyúčtování výdajů cest přímo členů městské rady na Křivoklát, a dary pro křivoklátského hejtmana.⁴⁰⁰

V této souvislosti jsou rovněž důležité položky, uvádějící účty za papír a červený pečtní vosk, což svědčí o aktivní diplomatické činnosti města. Překvapivě málo se v rubrice výdajů objevuje plat pro písaře, jak již bylo zmíněno výše.

Kromě těchto poměrně pravidelných výdajů se občas v knize vyskytnou i méně obvyklé položky, jako například, úhrada dluhů, které občas měla městská rada vůči jednotlivým radním,⁴⁰¹ vánoční příspěvky pro chudé ve špitálu,⁴⁰² nebo dary pro hejtmana, aby snížil počet vyžadovaných žoldněřů, kteří měli jít do války proti Turkům.⁴⁰³ Zajímavý je výdaj „*Mistru Vítovi od dělání erbů iiii s. peněz posledních*“,

³⁹⁷ Tamtéž, fol. 24v. „*Žáku, který minuci přinesl ii gr.*“

³⁹⁸ Tamtéž, fol. 7. „*Pánům když jezdili do Prahy k soudu zemskému a ku panu kancléři vo potřebné věci vobecné ii s.*“

³⁹⁹ Tamtéž, fol. 29r – rok 1518. „*Páni jezdíc do Prahy k obeslání pánů hejtmanů o majestát nový utratili i tam i doma x ½ s. viii gr. i d. byli při té jízdě i páni starší.*“

⁴⁰⁰ Tamtéž, fol. 23v. „*Páni jezdíc na Hrádek ku panu hejtmanu vo Víta písařovic utratili i tam i doma ½ s. vi gr. ii d., a při též jíždě za pocztu témuž panu hejtmanovi za štíky xiii gr. a za víno xvj gr. i ½ d.*“ Zmínka o hejtmanově písaři Vítu se v rubrice výdajů objevuje několikrát, nicméně bez dalších údajů o této osobě a její úloze v rakovnické městské správě.

⁴⁰¹ Tamtéž, fol. 26r. „*Vankovi Kornhauzovi na jeho dluh kdež mu páni byli zůstali při svatém Havle na díl jeho ii s.*“

⁴⁰² Tamtéž, fol. 34r. „*Chudým do špitálu štědrého večera iiii gr. za ryby.*“

⁴⁰³ Tamtéž, fol. 61r. Zápis z roku 1521: „*Panu hejtmanovi pocty, když ho žádali, aby umenšil žoldněřů na turka v s., jezdíc páni s touž poctou utratili i tam i doma xlvi gr.*“

ačkoli podrobnosti o vytváření erbů pro město Rakovník zde uvedeny nejsou, ačkoli se může jednat o erby, které byly původně vyobrazeny na městské bráně.⁴⁰⁴

Zajímavá je rovněž skutečnost, že v Rakovníce bylo v této době vedeno souběžně více finančních knih, které byly děleny podle typu zaznamenávané agendy. Tato agenda se nicméně částečně prolínala, proto v této finanční knize často nacházíme odkazy na dnes již nedochovaný rejstřík berní.⁴⁰⁵ S berní agendou souvisí i záznam o tom, že purkmistr Petr Psina nosil na Křivoklát „*sumu královskou*,“ čímž je patrně míněn královský úrok.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Tamtéž, fol. 96r

⁴⁰⁵ Tamtéž, např. fol. 26v. „*Jeremias Baccalarius officium suscepit feria ii ante Georgii beati cuius percepta partim hic partim in bernarum libro vide similiter et tradita.*“

⁴⁰⁶ Tamtéž, fol. 32r. „*Petrovi Psynovic ... na Hrádek když sumu královskou nosil xx gr.*“

3.1.9. Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499

Vnější popis

Rejstřík berně a královského úroku je ve fondu Archiv města Rakovník uložen pod číslem 720, a její inventární číslo je 1461. Stará signatura knihy byla č. 2, a v katalogu Rostislava Nového má pořadové číslo 1035. Rozměry knihy jsou 15 x 43 cm. Kniha je tvořena 226 folii, na nichž byla provedena nová foliace. Stav dochování knihy je dobrý, došlo jen k mírnému mechanickému poškození okrajů stránek. Tyto stránky byly restaurovány. Vazba knihy je polokožená, a pochází z roku 1931. Do knihy byly vevázány původní pergamenové desky.⁴⁰⁷

Jazyk, paleografický rozbor

Zápisy jsou psány vesměs latinsky, kromě českých jmen, která neměla latinskou obdobu.

Rejstříky berně a úroku byly vedeny v letech 1436–1449. Lze zde rozlišit 3 – 5 písařů, z nichž jednoho je možné ztotožnit s písařem E, který psal do první pamětní knihy.

Do knihy bylo zapisováno tím způsobem, že nejprve byl pořízen seznam osob, od nichž měly být vybírány poplatky, a poté, patrně až při samotném výběru, dopisovány skutečné vybrané částky. Za tímto seznamem je uváděna ještě evidence výdajů (*distributa*) z vybraných peněz.

Seznam osob bývá psán jinou písařskou rukou než vybrané částky a distributa. Z toho lze usuzovat, že knihu vedli dva písaři, kteří měli úkoly takto rozděleny, ačkoli dělení není důsledně vždy dodržováno a v některých případech je celý zápis psán jednou rukou.

Zda byli v Rakovníce zvláštní písaři pro vedení knih finančních, a zvláštní pro vedení ostatních městských knih, nemůžeme na základě zkoumaných knih spolehlivě posoudit, protože rejstříky berně a úroku se časově překrývají pouze s pamětní knihou, přičemž písař E, který psal do pamětní knihy v letech 1430–1472, psal v letech 1436–1449 i do rejstříků berně a úroku. Do ostatních knih začalo být zapisováno s poměrně velkým časovým odstupem od ukončení rejstříků berně a úroku, a shoda písařských rukou se zde nevyskytuje. Obecně ale není existence speciálních písařů pro finanční

⁴⁰⁷ Stručnou informaci o vnější a vnitřní podobě knihy uvádí Rostislav Nový v katalogu městských knih, s. 167

knihy v Rakovníce prokazatelná, protože 4 písaři, kteří psali do knihy příjmů a vydání, psali současně i do knihy trhové.

Prakticky po celou dobu vedení rejstříků berně a úroku (1436–1449) se zde objevuje písařská ruka L1. Tento písař psal pečlivou lámanou bastardou, a jeho rukou jsou pravidelně psány seznamy poplatníků. Jen výjimečně, například roku 1438⁴⁰⁸ a 1443⁴⁰⁹, připisoval i distributa nebo vybrané částky.

Písař E psal rovněž po celou dobu vedení knihy zběžnou poměrně spojitou gotickou kurzívou, a to zejména vybrané částky, výdaje, a rovněž evidenci vybíraného censu. Výjimečně, například roku 1438⁴¹⁰ napsal i seznam osob, nebo alespoň jeho část.

Roku 1449 se objevuje ruka M1, která sice připomíná písaře E, ale písmo se liší delšími dříky zejména u dlouhého s, minuskulního f, p, apod.

V letech 1448–1449 psal písař N1 pečlivou nepříliš spojitou poměrně okrouhlou bastardou. Tato ruka je v některých zápisech těžko odlišitelná od písaře L1.

Roku 1449 se objevuje ještě ruka P1, která je pravděpodobně totožná s písařem N1, ačkoli se liší kratšími dříky.

Rejstřík berně a úroku obsahuje informace o finančním hodnocení písařovy práce. V rubrice distribut je mezi ostatními údaji pravidelně uváděn i plat pro písaře, který je označován několika způsoby, takže lze usuzovat, že se v některých případech jedná o různé druhy odměn. Písař je označován zpravidla jako *notarius*. Za práci při výběru berně nebo úroku dostával stejný plat jako ostatní výběřčí. V takovém případě je v rejstříku uvedeno pouhé *notario* nebo *notario pro labore*, a příslušná částka. Tato částka kolísala bez patrného sestupného nebo vzestupného vývoje nebo pravidelnosti, a nejčastěji činila 3, 6 nebo 12 grošů, výjimečně také 2, 4 ½ groše nebo i 20 grošů.

Kromě toho dostával písař zvláštní plat, označován (*notario*) *super sotulares*, a činil nejčastěji 2, někdy i 3 groše.

Kromě toho dostávali písaři plat, označovaný latinsky jako *mercede*, česky *mzda*⁴¹¹. V rejstříku se neobjevuje příliš často, ale jedná se o vyšší částky než u předchozích odměn, a to 25 – 26 grošů nebo 1 kopa.

⁴⁰⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 45r, fol. 47v

⁴⁰⁹ Tamtéž, fol. 221r

⁴¹⁰ Tamtéž, fol. 40v

⁴¹¹ Tamtéž, fol. 220v

Písaři dostávali i plat zvaný latinsky *delentiales* (*delentionalium*, *in delentionalibus*), někde je uveden český ekvivalent *zámazné*.⁴¹² Tento plat byl nejčastěji 4 kopy grošů, ale v letech 1436–1437 byl i nižší – 1 kopa nebo 20 grošů.

Výjimečně se objevuje rovněž tzv. spropitné⁴¹³ – *bibales*, a to ve výši 6 grošů⁴¹⁴.

Poněkud nejasná je ovšem otázka počtu písařů. V rubrice distribut je pravidelně uváděn písař jeden, ačkoli počet písařských rukou se zdá vyšší.

Někdy je v rubrice výdajů písař uveden několikrát, ale v takových případech je většinou rozlišeno, že se jedná například o plat za práci při výběru peněz, a mzdu. Není jasné, zda oba platy dostal jeden písař, nebo dva různí.

Pouze několikrát je zápis formulován tak, že lze uvažovat o odlišení dvou různých písařů. V zápisech z let 1442, 1444, 1447 a 1448⁴¹⁵ je uveden plat ve výši 3 a 6 grošů pro písaře označeného pouze *notarius*, a poté je mezi dalším výdaji uvedeno „*Notario Caponi in delentionalibus*“⁴¹⁶ nebo „*Wenczeslao Caponi notario delentionalium alias zamaznyeho*“⁴¹⁷. Tento plat činí pokaždé 4 kopy grošů.

Ačkoli je v tomto výjimečném případě uvedeno i písařovo jméno, jeho přiřazení ke konkrétní písařské ruce by vzhledem k většímu množství současně se objevujících rukou nebylo spolehlivé, proto ponechávám označení písařů pouze písmeny.

ruka	období
L1	1436, 1438, 1441, 1443, 1449
L1/N1	1439
E	1436, 1438, 1440, 1449
E/ M1	1449
N1	1448, 1449
N1/L1	1449
N1/P1	1449

Vnitřní popis

⁴¹² Tamtéž, fol. 127v, fol. 186r

⁴¹³ Hoffmann, Středověké město, s. 419

⁴¹⁴ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 55v

⁴¹⁵ Tamtéž, fol. 96r, fol. 127v, fol. 169v, fol. 186r

⁴¹⁶ Tamtéž, fol. 96r

⁴¹⁷ Tamtéž, fol. 186r

Členění knihy

Knihy obsahuje několik původně samostatných rejstříků z let 1436–1449, které byly dodatečně svázané do jedné knihy. Je nejstarší dochovanou rakovnickou účetní knihou. Byly do ní zapisovány dávky, které bylo město povinno platit panovníkovi. Jednalo se o zvláštní plat zvaný *královský úrok* (zvaný také *census*, *šos*, nebo *pomocné*), který byl stanoven již v privilegii Jana Lucemburského z roku 1319.⁴¹⁸ Pravděpodobně roku 1436 začal být kromě této dávky vybírán ještě další poplatek, a to berně.⁴¹⁹

Kromě toho byly do knihy zapisovány i výdaje, které městská rada platila z vybraných peněz.

Zápisy v knize jsou řazeny chronologicky podle termínů výběru berně a královského úroku, které se konaly několikrát do roka. V rámci těchto termínů jsou vytvořeny dvě rubriky, a to pro příjmy a pro výdaje. Rubrika příjmů je dále členěna podle pořadí výběru peněz, a to nejprve na jednotlivé části města (náměstí, Bezděkov, Lubeňská ulice, Svatojilská ulice, Lišanská ulice a Hrnčířská ulice), poté řemesla a mlýny.

Po příjmech následuje rubrika výdajů z berně nebo úroku. Na závěr každé rubriky bývají uvedeny celkové sumy.

Obsah

Typy právních pořízení

Rejstřík berně a královského úroku je knihou účetní, kam byly zapisovány záznamy evidence daní a dávek částečně odváděných králi, a částečně využitých na obecní potřeby. Tyto transakce a tudíž i záznamy byly učiněny ve prospěch města jako celku. Jedná se proto o knihu veřejnoprávní povahy.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na výběru dávek a jejich další distribuci se podíleli jednak představitelé městské správy jakožto výběřčí, a jednak obyvatelé, od nichž byly dávky vybírány, a jimž byl

⁴¹⁸ Codex iuris municipalis II., s 181 „...*Onus siquidem annui census pertetui ipsi ciuitati ac ciuibus intercluso censu iudici ciuitatis eiusdem taxatum relatu repperimus, vt predictur, vsque ad summam triginta et quatuor marcarum grossorum denariorum pro marca qualibet computandis, cuius summe medietatem in die beati Vrbaní pape, reliquam vero partem in die beati Galli annis isngulis nobis, aut cui deputatum duxerimus, dicti ciues soluere tenebuntur...*“

⁴¹⁹ Studie Rostislava Nového, s. 128

z vybraných peněz dáván plat za různé úkony vykonané v zájmu města nebo městské rady.

Výběrem berně byli křivoklátským hejtmanem pověřeni dva výběřčí. Jedním z nich byl purkmistr, označován jako „*magister civium*,“ druhý byl volen z rakovnických konšelů, a byl označován jako „*communis*.“ Jmenovitě bývají uváděni v nadpisech pro každé období.

Osoby, od nichž byly vybírány dávky, jsou uváděny v rubrice příjmů většinou jejich jmény nebo řemesly.

V rubrice výdajů jsou uvedeny osoby, jimž byla z vybraných peněz vyplacena mzda za různé úkony. V první řadě se platilo za práci berníkům, kterými byli purkmistr a jeden z konšelů. Mezi další pravidelné výdaje patřila například mzda pro písaře („*notario in mercede sua*“), ale jeho jméno bohužel uváděno není. Písař většinou dostával zvlášť svůj obvyklý plat, který činil 1 kopu grošů, a poté ještě za záznam výběru berní a censu („*notario pro labore*“) jako berníci 6 grošů.⁴²⁰

Mezi výdaji je dále uváděn plat pro křivoklátské úředníky, zvaný *delentiales*.⁴²¹ (Český ekvivalent *výmazné* se v této knize, vedené pouze latinsky, nevyskytuje.) Městská rada z vybraných peněz hradila rovněž různé dluhy („*super debito*“), jsou zde uvedeny i částky, které dostávali za práci purkmistr („*Cunssoni magistro civium VI gr.*“) a konšelé („*consules*.“)⁴²² Radní dále platili například kováři za okování koní („*Mathie fabro pro Sufferratione Equorum*“ 3 groše⁴²³), nebo lazebníkovi („*balneatori pro balneo*“ 3 groše⁴²⁴). Velice častá jsou v průběhu celé doby vedení knihy vydání za pivo („*pro cervisia*“).

Vydání bývají uvedena dvěma způsoby. V některých jsou zmíněni jen příjemci peněz, a to buď jmenovitě, nebo podle jejich povolání, s případným uvedením, za co peníze dostali. Poměrně časté jsou ale také zápisy, ve kterých jsou uvedena i jména lidí, kteří peníze vydávali.⁴²⁵

⁴²⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 24v

⁴²¹ Termín *delentiales* používá ve své studii Rostislav Nový. V rejstřících berně a úroku se objevuje i v podobě *delentionalium*. fol. 30r

⁴²² SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 40r

⁴²³ Tamtéž, fol. 35r

⁴²⁴ Tamtéž, fol. 33r

⁴²⁵ Tamtéž, fol. 37v

Místo pořízení záznamu

Místo pořízení záznamu v knize uvedeno není. Vzhledem k uvádění purkmistra a konšelů je patrné, že výběr prováděla městská rada, je ovšem možné, že výběr byl prováděn přímo v domech jednotlivých obyvatel, nikoli v budově rady.

Doba pořízení záznamu, datace

V případě této knihy je otázkou, zda byl nejprve předepsán seznam obyvatel města, a potom k němu dodatečně dopisovány vybírané částky, nebo zda bylo obojí zapisováno současně. Jedním z ukazatelů v tomto směru by mohl být typ písma, který se u jmen a u částek se poměrně liší. Zatímco jména jsou převážně psána pečlivě a úhledně, vybírané částky jsou většinou psány písmem mnohem zběžnějším a pravděpodobně i rychleji. Podle toho by bylo možné usuzovat, že seznam jmen byl předepsán, a částky k němu byly doplňovány až při samotném výběru. Pro to by svědčila i skutečnost, že někde jsou zaznamenána jen jména, ale částky k nim pak už doplněny nebyly.

Každé období, v němž se vybíralo, je nadepsáno. Nadpis obsahuje dataci, a to letopočet i svátek, o kterém se vybíralo. Letopočet byl psán římskými číslicemi nebo výjimečně i zkratkou *etc.*, zastupující století, a slovním vypsáním latinských číslovek pro desetiletí⁴²⁶. Následuje upřesnění denního data výběru podle svátku křesťanského kalendáře. Často se vybíralo na svatého Jiří nebo Havla, ale i v jiných termínech, například po svatém Františku.⁴²⁷

Formální schéma zápisů

Vzhledem k tomu, že kniha obsahuje převážně pouze seznamy jmen obyvatel a vybrané částky, formální znaky lze pozorovat v podstatě jen u nadpisů.

Nadpis začíná datací tvořenou letopočtem a denním datem, jak bylo zmíněno výše.

Poté je uvedeno, jaký typ poplatku se v daném období vybíral, tj. zda se v daném období jednalo o vybírání královského úroku („*exceptus est census*“)⁴²⁸ nebo berně („*excepta est exactio*“⁴²⁹ nebo „*excepta est berna regalis*“⁴³⁰). Nakonec jsou uvedena

⁴²⁶ Tamtéž, fol. 221r. Například letopočet 1450 je zaznamenán „*Anno etc. Quinquagesimo.*“

⁴²⁷ Tamtéž, fol. 21v

⁴²⁸ Tamtéž, fol. 30r

⁴²⁹ Tamtéž, fol. 33r

⁴³⁰ Tamtéž, fol. 28r

jména berníků a úřady, které zastávali (například „*per ... Ujczonem magistrum civium et Hanušem communem*”).

Jak již bylo uvedeno výše, v knize jsou pro každý časový úsek, kdy se dávky vybíraly, uváděny seznamy obyvatel, kteří berně a úrok platili. Obyvatelé jsou rozděleni nejprve podle místa bydliště, poté podle povolání. Každá část seznamu je opatřena příslušným nadpisem. Na prvním místě je uvedeno náměstí (*circulus*), odkud se pravděpodobně začínalo s výběrem dávek. Po něm následují ostatní části města, a to předměstí Bezděkov, Blatno (*Blatensis vicus*), ulice Lubenská (*Lubnensis vicus*), Svatojilská (*Sancti Egidii vicus*), Lišanská (*Lissanensis vicus*) a Hrnčířská (*Lutifigulorum vicus*). Následuje soupis obyvatel podle jednotlivých zaměstnání, a to dědiční hospodáři (*hereditarii*), mlýny (*molendina*), řezníci (*carnifices*), pekaři (*pistores*), a řemeslníci (*artifices*). Někteří obyvatelé jsou v seznamu uvedeni na více místech, například jednou podle místa bydliště, jednou podle povolání.

Vedle jmen jsou vždy uváděny částky, které dotyčný člověk zaplatil. Před těmito jmény je pak značka *dt*, která by mohla znamenat latinské *dedit*, a označovat obyvatele, kteří dali příslušnou částku peněz. Zajímavé je, že ne u všech jmen jsou značky a zaplacené částky uvedeny. Jedná se tedy patrně o osoby, které z nějakého důvodu nezaplatily. Buď jim byla dávka odpuštěna, jak se to dělalo například v případech, kdy někoho postihla nějaká přírodní katastrofa, nebo to byli lidé od dávek z nějakého důvodu osvobozeni. U jmen těchto osob není žádná částka zaznamenána i několikrát po sobě. Možnost, že by se jednalo o písařovu chybu, by se dala vzhledem k celkové pečlivosti ve vedení knihy téměř vyloučit. Důvodů, proč u některých jmen částky uvedeny nejsou, může být jistě celá řada, ale možnost vysvětlení pravého důvodu je poněkud komplikována tím, že u těchto jmen není žádná poznámka ani jiná indicie, která by naznačovala, proč dotyčný nezaplatil.

Pod každým oddílem je uvedena celková suma vybraných peněz z dané městské části nebo zaměstnání, a na konci každého časového úseku je výsledný součet peněz vybraných z celého města.

Někdy je za seznamem uveden i tzv. *census civilis*, poplatek, který platil rychtář a měšťané, kteří byli ve službách Křivoklátu.⁴³¹

Za seznamem vybraných částek pak následuje ještě další rubrika, a to jsou výdaje (*distributa*), které městská rada z vybraných peněz zaplatila. Zahrnují plat pro berníky,

⁴³¹ Tamtéž, fol. 42v Rychtář platil 1 kopy, uvedení měšťané od tří do dvaceti grošů. Informace to této praxi je podána i ve Studii Rostislava Nového, s. 128

faráře apod. Výdajů z berně je přitom mnohem víc, než výdajů z censu, protože census byl dále odváděn králi, zatímco peníze vybrané z berně zůstávaly městu.

Na závěr celého berního období je vždy uveden seznam konšelů, kteří zodpovídali za správnost provedených počtů. Tento seznam ovšem neuvádí všechny konšely jmenovitě.⁴³²

Kolem roku 1437 se mění grafická úprava knihy, a to tak, že stránka bývá ohraničena dvěma svislými a dvěma vodorovnými čarami po krajích. Nadepsáno je už jen datum. Typ vybíraného poplatku a vybírajících úředníků je napsán pod vodorovnou čarou, a rovnou na něj navazuje seznam.⁴³³ Nadpisy jednotlivých městských částí a povolání jsou psány po stranách na volném místě odděleném svislou čarou, nebo i obvyklým způsobem uprostřed stránky nad textem.

Rubrika výdajů bývá označována jako *distributa eiusdem exactiois*. V této rubrice jsou většinou uvedena jak jména osob, kterým bylo zapláceno, tak činnost, za kterou peníze dostali, ačkoli někdy nepříliš konkrétně, například jen obecně za práci (*pro labore*). Někdy byly z vybraných peněz placeny i dlužné částky („*Martino Zvíkovský in suo antiquo debito*“⁴³⁴, nebo „*in residuo debito*“⁴³⁵). Kdo komu platil, bývá vyjádřeno například výrazy „*ex manus Consulibus Rzeho*“⁴³⁶ nebo „*ad manus Martini Ženíšek*“⁴³⁷).

⁴³² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, např. fol. 42v

⁴³³ Tamtéž, fol. 205r

⁴³⁴ Tamtéž, fol. 35r

⁴³⁵ Tamtéž, fol. 21r

⁴³⁶ Tamtéž, fol. 21r

⁴³⁷ Tamtéž

Změny a doplňky v zápisech

Škrtní se v knize vyskytuje jen velmi omezeně, a značí vesměs opravu chyby, ne zrušení platnosti záznamu.

Úloha zápisů v městské knize pro správní život obce

Na základě rejstříků berně a královského úroku lze pozorovat, že městská rada byla pověřena vybíráním těchto dávek, ale podléhala křivoklátskému hejtmanovi, kterému musela být vybraná suma poté odevzdána. Hradní hejtman rozhodoval o tom, jak velkou část z vybraných peněz budou moci rakovničtí použít na městská vydání, jako například splácení dluhů, plat pro faráře, učitele apod. Proto se městská rada snažila získat si hejtmanovu přízeň různými dary.⁴³⁸

⁴³⁸ Tamtéž, fol. 50r. Například roku 1439 bylo ze čtvrtěční berně vyplaceno hejtmanovi 15 kop grošů („*Item capitaneis exposite sunt XV s. gr.*“).

3.1.10. Rejstříky hlavních počtů, 1515–1532

Vnější popis

Rejstřík hlavních počtů byl veden 1515–1532.⁴³⁹ Pro účely své práce se budu soustředit na záznamy, pořízené do roku 1526. Kniha je uložena ve fondu Archiv města Rakovníka pod číslem 649, a inventárním číslem 1390. Její původní signatura byla 130, a v katalogu Rostislava Nového je uvedena pod pořadovým číslem 1041. Rozměry knihy jsou 8 x 22, 5 cm. Celkem má kniha 40 folií. Nová foliace byla provedena na 38 z nich, a vloženo bylo folio 1a. Stav dochování knihy je dobrý. Původně se jednalo o tři samostatné sešity, které nechal svázat dohromady archivář Jan Renner v roce 1933, jak je poznamenáno na nové předsádce knihy. Roku 1933 byla kniha opatřena novou polokoženou vazbou.⁴⁴⁰

Jazyk, paleografický rozbor

Zápisy v knize jsou psány česky, nadpisy převážně latinsky.

Po celé sledované období, tj. v letech 1515–1526, bylo do knihy zapisováno jednou písařskou rukou.⁴⁴¹ Písař psal úhlednou, nepřiliš spojitou, poměrně okrouhlou gotickou polokurzívou, jejíž sklon je téměř kolmý se základní linkou. Písmena jsou poměrně drobná a nízká, ale dlouhé dřívky u písmen f, g, s, p, y, z jsou výrazně protáhlé. Výrazně vyšší jsou rovněž některé majuskuly, ačkoli písmo není příliš pravidelné, a výška písmen se často v jednotlivých slovech liší. Tato písařská ruka je velmi podobná ruce K, která se v letech 1511–1521 vyskytuje v první knize památné,⁴⁴² v letech 1515–1526 v knize trhové,⁴⁴³ knize testamentů,⁴⁴⁴ a knize příjmů a výdajů,⁴⁴⁵ v opisu majestátu Vladislava Jagellonského z roku 1501.⁴⁴⁶

⁴³⁹ V katalogu Rostislava Nového je chybně uvedena datace 1515–1531.

⁴⁴⁰ Nový, s. 169

⁴⁴¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532, fol. 1r – 29r

⁴⁴² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

⁴⁴³ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512–1564, fol. 22r – 73r; 297r – 299r

⁴⁴⁴ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, fol. 12v – 40v

⁴⁴⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 1r – 9r, 10r – 118r

⁴⁴⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

ruka	datace
K	1515–1526

Vnitřní popis

Členění knihy

Kniha obsahuje vyúčtování peněz jednotlivých konšelů za období jejich správy městských financí, a vyúčtování jednotlivých městských úřadů.⁴⁴⁷ Jako v ostatních sledovaných rakovnických finančních knihách je nejprve vždy uveden nadpis, který obsahuje dataci, jméno purkmistra a někdy i konšelů, a informaci o tom, že se jedná o vyúčtování jejich financí. Poté následuje soupis konšelů s poznámkou, zda jsou jejich finance v pořádku, popřípadě je upřesněn stav jejich dluhů. Po soupisu konšelů následuje vyúčtování jednotlivých městských úřadů. Vyúčtování vždy probíhalo jednou za rok a to v době, kdy se již všichni konšelé vystřídali v roli purkmistra, a úřad se vrátil zpět prvnímu z nich. Tento purkmistr je pak v seznamu uveden dvakrát, a podává vyúčtování obou svých funkčních období.⁴⁴⁸

Obsah

Typy právních pořízení

Jedná se o knihu účetní, kam bylo zapisováno vyúčtování městských financí. Zápisy byly učiněny v zájmu města jako celku, a jedná se tedy o knihu veřejnoprávní.

Osoby zúčastněné na jednání a pořízení záznamu

Na vyúčtování a tudíž i jeho zaznamenání do knihy se podílely téměř výhradně městské orgány. Jednalo se o městskou radu, tedy purkmistra a konšely, obecní starší a městské úředníky. Výjimečně se vyskytne i zmínka o některém z obyvatel města například v souvislosti se splacením nějakého dluhu.

Purkmistr je v nadpisech označován jako „*magister civium*,“ nebo „*officium primatum*.“ Pokud je zápis v češtině, je užíváno označení „*purkmistr*,“ výjimečně i termínem obvyklejším v latině než v češtině: „*z konšelů první*.“⁴⁴⁹ Konšelé jsou označovány termínem „*consules*,“ a obecní starší výrazy „*seniores*,“ „*seniores*

⁴⁴⁷ Nový, s. 169

⁴⁴⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532. Tato praxe je osvětlena na fol. 4v, kde je uvedeno, že „*Pan Petr Rubin z konšelů první učinil počet z úřadů dvou, totiž prvního a když se naň zase navrátil úřad.*“

⁴⁴⁹ Tamtéž

communitatis," nebo česky „*obecní starší*.“ V českých zápisech je městská rada rovněž souhrnně označována jako „*pan purkmistr a páni*“, „*konšelská rada*“, nebo „*obec*.“

Úředníci jsou v zápisech označováni stejným českým výrazem, ovšem s užitím pravopisu „*auředníci*.“

Knihy byla patrně vedena pro vlastní potřeby rady jako evidence hospodaření s městskými financemi.

Místo pořizeni záznamu

Záznamy byly pořizovány před městskou radou, jak to dokládá formulace některých zápisů, která například uvádí, že „*úředníci učinili počet před pány*“, a „*páni od nich počet přijali*.“⁴⁵⁰

Doba pořizeni záznamu, datace

Jak již bylo výše zmíněno, zápisy byly pořizovány jednou za rok, a obsahovaly vyúčtování všech konšelů, kteří se v průběhu roku vystřídali ve funkci purkmistra s tím, že purkmistr, kterému se úřad vrátil, je v seznamu uveden dvakrát.

Datace je uváděna na začátku každého nadpisu, a to formou letopočtu zaznamenaného arabskými číslicemi, a denního data zaznamenaného podle svátků křesťanského kalendáře. Převážná většina nadpisů, a tedy i datací, je psána latinsky, jen výjimečně se objevuje čeština.⁴⁵¹ V případě českého nadpisu je letopočet 1523 uveden římskými číslicemi, které jsou zaznamenány minuskulními písmeny, a číslice 500 je zapsána touto formou: „*v*“.

Zápisy byly patrně pořizovány při samotném vyúčtování, a datace se tedy vztahuje jak k době vyúčtování, tak pořizeni zápisu.

Formální schéma zápisů

Jak nadpisy, tak zápisy samotné jsou stylizovány objektivně, a bez zvláštních formulí popisují pouze podstatu vyúčtování.

Změny a doplňky v zápisech

Se změnami a doplňky v zápisech se setkáváme hlavně v případech, kdy byl zaznamenan dluh. Po splacení tohoto dluhu byla platnost zápisu zrušena přeškrtnutím

⁴⁵⁰ Tamtéž, fol. 2r

⁴⁵¹ Tamtéž, fol. 19r

dlužné částky, případně i části zápisu. Někdy byla za přeškrtnutou sumu připsána poznámka o tom, že dluh byl splacen.⁴⁵² V některých případech byl dluh splácen na několikrát, proto se v zápisech objevuje několik přeškrtnutých sum za sebou.⁴⁵³

Úloha zápisů v knize pro správní život obce

Na základě zápisů v této finanční knize můžeme alespoň částečně sledovat působení městské rady v otázkách správy městských financí, a rovněž zde získáváme informaci o dalších složkách městské správy kromě městské rady, které tvořili různé specializované úřady.

Po uplynutí funkčního období byli všichni radní i specializovaní úředníci povinni podat vyúčtování svého hospodaření s financemi. Velký důraz byl kladen na evidenci případných dluhů, které mohl mít jak člen městské správy vůči městu, tak naopak. Tento údaj byl zaznamenáván ustálenými formulacemi. Pokud bylo vyúčtování v pořádku, bylo zaznamenáno, že daný úředník „*nezůstává nic obci, ani obec jemu.*“ V opačném případě je pak poznamenána dlužná částka na jedné nebo druhé straně, a splacení dlužné částky je pak vyjádřeno přeškrtnutím dlužné sumy, případně připsáním vysvětlující poznámky.

Vyúčtování se dělo před městskou radou, která od jednotlivých radních a úředníků přijímala a evidovala jejich účty, což je vyjádřeno poznámkou „*páni od nich počet přijali*“.⁴⁵⁴

V každém období jsou evidovány účty dvanácti konšelů, resp. purkmistrů, což znovu dokládá skutečnost plynoucí i z ostatních rakovnických městských knih, že v Rakovnici v této době v městské radě zasedal právě tento počet konšelů. Purkmistr, který v době pořízení zápisu znovu zastával úřad purkmistra, bývá zpravidla uveden dvakrát, většinou jako první, i jako poslední. Někdy je sice uveden jednou, ale s poznámkou, že „*z obou úřadů nic obci nezůstává ani obec jemu.*“⁴⁵⁵

Kromě členů městské rady existovaly v rámci rakovnické městské správy rovněž specializované úřady, resp. úředníci. Byli to úředníci solní, pšeniční, piva bílého, vážní, cihelní, spuštění a lovení rybníka Velikého, spuštění a lovení rybníka Kornhauzovského, spuštění a lovení rybníka Prdatky, spuštění a lovení a prodávání ryb z rybníku Bartoňovského, lovení a prodávání ryb v rybníku pod maštalemi, úředníci

⁴⁵² Tamtéž, fol. 17r. Za přeškrtnutou dlužnou sumu doplněna poznámka: „*nezůstává nic.*“

⁴⁵³ Tamtéž, fol. 3v

⁴⁵⁴ Tamtéž, např. fol. 2r

⁴⁵⁵ Tamtéž, fol. 19r

„volení k vydávání peněz a placení dělníkům všem při díle brány vysoké,“ úředníci „haltěřů v příkopu u kostela,“ hospodáři obecního domu, a další úředníci bez upřesnění jejich agendy. Každý z uvedených úřadů vykonávali většinou dva úředníci, s výjimkou úředníků bílého piva, kterých bylo v každém období zaznamenáno většinou čtyři až šest. Výjimečně se místo úředníků objevuje i vyúčtování dalších osob, například kostelníků.⁴⁵⁶

Ačkoli v rejstříku hlavních počtů nenacházíme o těchto úřednících další informace, můžeme pozorovat, jak se na zřizování těchto úřadů odráželo fungování města. Zejména je zde patrný velký význam rybolovu a pivovarnictví, a rovněž se zde jako i v dalších sledovaných městských knihách odráží, jak velkou a významnou událostí byla v této době v Rakovnice stavba městské brány.

Kromě těchto pravidelně se opakujících záznamů se v knize vyskytují i méně obvyklé údaje, například půjčka peněz od obyvatel města jako příspěvek na stavbu brány,⁴⁵⁷ nebo záznam o koupi žaltáře z vypůjčených peněz. O pozdějším splacení této půjčky vypovídá přeškrtnutí dlužné sumy.⁴⁵⁸

Knihu lze rovněž uvést do souvislosti s dalšími městskými finančními knihami a další diplomatickou činností městské správy. Konkrétně se zde v případě vyúčtování peněz úředníků, kteří měli na starosti platy řemeslníkům pracujícím na stavbě městské brány, vyskytuje odkaz „...*tomu dosti učinili jako dobří lidé a nezůstali obci nic, ani obec jim, ... jakož registra jich i cedula řezané ukazují.*“⁴⁵⁹ Nacházíme zde tedy nejen zmínku o další finanční knize, pro nedostatek dalších informací bohužel neidentifikovatelné, ale i o využívání chirografů pro účely sestavování různých, zejména finančních smluv.

⁴⁵⁶ Tamtéž, dále na fol. 21r

⁴⁵⁷ Tamtéž, fol. 13r. „*Úředníci Václav Kohout a Václav Kolář volení k vybírání peněz od sousedů, kteří peněz půjčovali na dílo brány vysoké učinivše počet řádný panu purkmistru a pánům (obci nic nezůstávají ani obec jim), a vybrali peníze od těch sousedů, jakož v registrech útratních znamenáno jest, a ty peníze má obec opláceti (a tu sumu peněz vydali úředníkům Jakubovi bečváři a Jeremiášovi krom z nich také dali v s. do Prahy za vápno.*“

⁴⁵⁸ Tamtéž, fol. 22v. Konšel Jan Benda „*Zůstává obci <xx s. xiiii gr a maje dáti> na žaltář neb sou byly nebožky uherzky a půjčil jich nebožtík Rubin obci byv poručníkem již jsů vyplněný a žaltář za ně koupen jest.*“

⁴⁵⁹ Tamtéž, fol. 14r

3.2. Listiny

3.2.1. Výpis z privilegia krále Ladislava rakovnickým měšťanům, 1454, 7. 6.

Privilegium Ladislava Pohrobka ze 7. června 1454 se ve fondu dochovalo v nedatovaném novověkém výpisu psaném latinsky humanistickým polokurzívním písmem.⁴⁶⁰ Nadpis k tomuto výpisu obsahuje česky kurentem psaný název, a latinsky humanistickým písmem psanou datací. („*Artykul z privilegium krále Ladislava jehož jest dav mensis Juni septimo 1454*“).

Tímto privilegiem Ladislav Pohrobek potvrdil rakovnickým měšťanům držbu movitého i nemovitého majetku, povolil jim s ním svobodně nakládat, a v případě úmrtí bez závěti povolil dědictví nejbližších příbuzných. K výpisu z listiny je přiložen překlad psaný rukou archiváře Jana Rennera.⁴⁶¹

Vzhledem k tomu, že text je dochován pouze ve výpisu, nemůžeme určit původní formální znaky listiny. Z původní listiny byla patrně vypsána dispozice, neboť výpis uvádí pouze výčet práv, která byla rakovnickým měšťanům udělena, nicméně jeho stylizace poukazuje na to, že byl původně součástí delšího textu. To můžeme usuzovat například z první věty, která obsahuje formulaci „*cives dictae civitatis*“ („měšťané řečeného města“). Evidentně tedy této části předcházela text, na který je zde odkazováno.

Jiné části než dispozici výpis neobsahuje, kromě datace, která je uvedena v nadpisu. Denní datum a měsíc 7. června jsou uvedeny slovně latinsky („*mensis Juni septimo*“), a letopočet 1454 je zapsán arabskými číslicemi.

Po obsahové stránce se jedná o to, že král udělil rakovnickým měšťanům právo svobodně disponovat s veškerým movitým i nemovitým majetkem bez ohledu na to,

⁴⁶⁰ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, výpis z privilegia krále Ladislava, 1454

⁴⁶¹ „Rovněž aby občané řečené obce směli veškerý svůj majetek movitý i nemovitý z jakýchkoliv věcí sestávající, jakýmkoli jménem nabytý a kdekoliv se nacházející, v životě neb ve smrti z jakéhokoli by chtěli titulu darovati, odkázati, a jím dle své libosti disponovati před konšely pod přísahou k tomu povolanými a starostou občanů určenými. Určujíce a tímto stálým vynesením ustanovujíce, aby takové osoby obojího pohlaví, jimž z jakéhokoli titulu dar neb odkaz, jak svrchu řečeno učiněn byl, z tohoto majetku stále se radovali a jej svobodně užívali. Jestliže by však někoho stihla smrt bez závěti, tu jeho majetek veškerý movitý i nemovitý, ať by z čehokoliv pozůstával, nejbližším příbuzným obojího pohlaví, přijímajícím a platícím veškeré dávky mrtvého obci, samotným právem se odkazuje.“

z jakých věcí se sestával, jakým jménem byl nabyt a kde se nacházel.⁴⁶² Další část textu uvádí, že s majetkem mohou měšťané svobodně nakládat jednak za svého života, a jednak ho mohou odkázat, komu chtějí. Z hlediska správy města je v této souvislosti je důležitá zmínka o tom, že dispozice s majetkem mají být ohlášeny před přísěznými konšely a purkmistrem. V latině jsou přísězní konšelé označováni „*consules iurati*“, purkmistr obvyklým termínem „*magister civium*.“⁴⁶³

Dále je v listině stanoveno, že pokud některý měšťan zemře bez závěti, mohou jeho majetek zdědit nejbližší příbuzní, přičemž zde je důležitá informace, že dědicové musí obci platit veškeré dávky, stejně jako původní majitel.⁴⁶⁴

3.2.2. Opis majestátu Vladislava II. křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé, 1493, 12. 9.

Majestát Vladislava II. z 19. září 1493 se ve fondu nevyskytuje v originále, ale v pěti novověkých opisech psaných kurentem různými písařskými rukama.⁴⁶⁵

Jedná se o majestát Vladislava II., který potvrzuje křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé vlastnictví domu v Rakovnicí.

Opisy a tedy pravděpodobně i originál listiny jsou psány v češtině.

Pokud jde o formální skladbu, je listina stylizována subjektivně, a začíná protokolem, tvořeným intitulací s devoční formulí, která uvádí všechny tituly Vladislava II. Po intitulaci následuje samotný text listiny, který začíná promulgací („*oznamujem tímto listem všem*“). Poté listina pokračuje narací. Narace jmenovitě uvádí petitora, jímž byl křivoklátský hejtman Jiří z Násilé („*Jiřík z Násilé, hejtman náš na Hrádku*“), který krále žádal, aby jemu i jeho dědicům potvrdil práva na dům v Rakovnicí i s příslušnými pozemky, který získal po rodičích své manželky.⁴⁶⁶ Žádal rovněž o vyjmutí domu z oblasti rakovnického městského práva a osvobození od povinností vůči městu. Po naráci následuje dispozice, v níž je uvedeno, že král vyhověl

⁴⁶² „*Item quod cives dictae civitatis bona sua omnia mobilia et immobilia, in quibuscumque rebus consistentia, quocumque nomine nuncupentur, et ubicumque existant.*“

⁴⁶³ „... *coram consulibus iuratis, ad hoc vocatis, et per magistrum civium deputatis.*“

⁴⁶⁴ „... *ipsius mortui onera civitatis subeuntes, et sustinentes, ipso iure penitus devolvantur.*“

⁴⁶⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opisy majestátu Vladislava II., 1493

⁴⁶⁶ „... *že jsme prošeni od slovatného Jiříka z Násilé, hejtmana našeho na Hrádku, věrného milého, abychom jemu a dědicům jeho dům jeho, kterýž v městě našem Rakovnicí má a drží, ježto se jest jemu dostal po manželce jeho a po rodičích jejích i s tím se vším což k tomu domu od starodávna přísluší...*“

jak žádosti o uznání vlastnických práv na dům, tak o vyjmutí domu z rakovnického městského práva. Jako důvod rozhodnutí ve prospěch žadatele je uvedeno přihlídnutí k jeho věrným službám králi.⁴⁶⁷ V rámci dispozice jsou vyjmenovány všechny pozemky, rybníky apod., které k domu příslušely, a bylo upřesněno, jakým konkrétním způsobem se má projevit vyjmutí domu z městského práva. Dům byl osvobozen od povinnosti platit daně, šos a další poplatky, od povinnosti poskytovat vojenskou pomoc panovníkovi, a od dalších povinností, které museli plnit ostatní měšťané. Listina obsahuje i sankci, která sice nestanovuje konkrétní tresty za porušení podmínek listiny, nicméně obsahuje vymezení, že tuto výsadu mají současní i budoucí majitelé domu užívat bez překážek ze strany budoucích českých králů ani jiných osob. V souvislosti s tím je uveden výslovný příkaz purkmistrovi a konšelům města Rakovníka, aby vyjmutí domu z městského práva respektovali.⁴⁶⁸ Poté následuje potvrzení, že majestát je dokladem práv jeho držitele.⁴⁶⁹ Po sankci následuje koroborace, která uvádí, že způsobem ověření platnosti listiny bylo přivěšení královské pečeti.⁴⁷⁰ Listina končí datací, která uvádí místo a datum vydání. Místem vydání byl Budín. Denní datum 12. září je zaznamenáno česky s odkazem na svátek,⁴⁷¹ a letopočet 1493 je zaznamenán formou odkazu na dobu Vladislavova panování v Uhrách a Čechách.⁴⁷²

Druhý, třetí, čtvrtý a pátý opis obsahují pod textem i eschatokol. Eschatokol je v tomto případě tvořen subskripcí, která uvádí nejvyššího kancléře Jana ze Šelmberka.⁴⁷³

Listina je důležitá pro městskou správu Rakovníka, protože se týká panovnického zásahu do správy města, a dokládá poměrně vlivné postavení křivoklátského hejtmana. Ačkoli opisy nejsou datovány, je patrné, že listina byla opisována několikrát v průběhu dlouhého časového období. Je možné, že to bylo z praktické potřeby dokládání právního

⁴⁶⁷ „Kteréžto prosbě pro věrné služby jmenovaného Jiříka jsouce nakloněni s dobrým rozmyslem a radou věrných našich mocí královskou ten dům svrchu dotčený s dědinami, loukami, rybníky, i s tím se vším což k němu od pradávna přísluší, vysvobodili jsme, a svobodné mocí naši královskou tímto listem činíme a býti uznáváme.“

⁴⁶⁸ „A protož prikazujem opatrným purkmistru a konšelům i vší obci jmenovaného města Rakovníka nynějším i budoucím, aby oni často psaného Jiříka, dědice i budoucí držitele svrchu psaného domu s jeho příslušnostmi, při tom to našem obdarování, a to nahoře položené svobodě zachovali beze všeho přerušeni.“

⁴⁶⁹ „A kdož by tento list měl, s již psaného Jiříka a dědiců jeho, dobrou vůlí a svobodnou chceme, aby tomu příslušelo plné právo všech věcí svrchu psaných.“

⁴⁷⁰ „Tomu na svědomí pečeť naši královskou přivěsiti jsme kázali k tomu listu.“

⁴⁷¹ „ve čtvrtek před Povýšením sv. Kříže“

⁴⁷² „království našich Uherského čtvrtého a českého třimocítmého léta.“

⁴⁷³ „Ad relationem magnifici domini/Joannis de Ssellenberg supremus cancellarius regis Bohemiae.“

poměru, který listina zakládá. V prvním opisu listiny jsou podtrženy pasáže, které se týkají vyjmutí domu z městského práva,⁴⁷⁴ a vyjmenování povinností, které majitelé domu nejsou povinni plnit, tj. placení daní, šosů a poplatků, poskytování vojenské pomoci a dalších povinností.⁴⁷⁵ Podtržena je rovněž věta uvádějící, že majitelé domu mají svůj majetek vlastnit za stejných podmínek a se stejnými právy jako ostatní vlastníci dědičných zboží v Českém království.⁴⁷⁶

Důležitá je zde zmínka o představitelích města Rakovníka, kterým král nařídil respektovat ustanovení uvedená v listině. Jsou označeni jako „*opatrný purkmistr a konšelé i vši obec města Rakovníka*.“

3.2.3. Výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, týkající se poplužního dvora, b. d.

Nedatovaný novověký výpis majestátu Vladislava Jagellonského, týkající se poplužního dvora, je psán česky kurentem.⁴⁷⁷ Psací látkou je papír.

Po obsahové stránce se jedná o majestát, jímž Vladislav Jagellonský zprostil obyvatele Rakovníka placení dávek, které platili Křivoklátu z poplužního dvora, popluží, a pozemků k němu příslušejících. Místo toho byla zavedena povinnost odevzdávat Křivoklátu každý rok na štědrý den dva kapouny, nebo místo každého kapouna po 15 groších míšeňských. Kromě toho byla současným i budoucím obyvatelům Rakovníka udělena další výsada, a to povolení brát a sekát dřevo na podpal z lesů náležejících ke Křivoklátu. Také jim bylo povoleno stavět ploty na ptáky a čihadla. Na závěr bylo zdůrazněno, že tyto výsady mají být respektovány jak budoucími českými králi, tak křivoklátskými purkrabími a všemi královskými úředníky.

Formální znaky originálu listiny nemůžeme na základě výpisu přesně určit. Výpis je nadepsán intitulací, uvádějící titul Vladislava Jagellonského jakožto českého krále. Místo ostatních hodností jsou uvedeny jen dvě zkratky „etc.“ Pod nadpisem následuje text stylizovaný subjektivně. Začíná promulgací („*tuto milost učinili jsme a tímto listem známo činíme a dáváme*.“), po níž následuje dispozice, která vyjmenovává udělené

⁴⁷⁴ „...i budoucí držitelé toho domu s jeho příslušnostmi nemají a nejsou povinni pod právo jmenovaného města Rakovníka více slušeti“

⁴⁷⁵ „...byl prázděn a svoboden, od všech daní, šosů a poplatků, vojen. pomůcek“

⁴⁷⁶ „...drželi, a jeho požívali tím vším právem, a obyčejem, jakožto jiní obyvatelé království našeho českého svejch dědičnejch zboží požívají.“

⁴⁷⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, bez data

výsady. Text končí sankcí, která nestanovuje trest za porušení podmínek listiny, nicméně zdůrazňuje, že budoucí čeští králové, křivoklátský purkrabí a všichni královští úředníci jsou povinni podmínky listiny dodržovat.

Jiné části výpis z listiny neobsahuje, a není uvedena datace ani původní listiny, ani výpisu.

Ze správního hlediska listina dokládá podřízený vztah města vůči Křivoklátu, jemuž museli obyvatelé Rakovníka odvádět různé dávky a dary, ačkoli tento vztah mohl být králem upravován ve prospěch Rakovníka.

3.2.4. Opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501, 23. 4.

Opis listiny Vladislava Jagellonského z 23. dubna 1501 je proveden v patrně stejné úpravě, jako originál listiny.⁴⁷⁸ Je psán na papíře na šířku gotickou polokurzívou a jeho součástí je i plika. Písmo je velmi podobné písařské ruce K, s níž se setkáváme v městských knihách.

O to, že se jedná o kopii listiny a ne o originál můžeme kromě psací látky usuzovat z toho, že na plíce nejsou žádné známky po přivěšení pečeti, která je jako způsob ověření uvedena v koroboraci. Jazyk listiny je čeština.

Po obsahové stránce se jedná o to, že Vladislav Jagellonský povolil Jindřichu Albrechtovi z Kolovrat a na Krakovci prodat za 300 kop grošů českých rakovnické městské radě a obci právo na vybírání cla v Rakovnici a Mutějovicích. Clo v Rakovnici bylo placeno z dobytka, železa a „*krámných věcí*“, kromě cla ze soli, které náleželo panovníkovi. Výsadu vybírat toto clo získal Jindřich Albrecht od Václava IV., proto musel o povolení jeho prodeje nejprve žádat krále. Mutějovské clo bylo dříve placeno Křivoklátu, a Jindřich Albrecht získal právo na jeho vybírání od Vladislava Jagellonského. Vladislav Jagellonský povolil Jindřichu Albrechtovi prodej obou cel, která byla převedena na purkmistra, konšely a obec města Rakovníka. V závěru listiny je uvedeno obvyklé upozornění, že všichni královští úředníci, zejména křivoklátský purkrabí, jsou povinni toto rozhodnutí respektovat, a v případě potřeby Rakovnickým při vymáhání dodržení smlouvy pomáhat.

Opis je proveden tak, aby po formální stránce i grafickou úpravou odpovídal skladbě a vzhledu listiny.

⁴⁷⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

Listina je stylizována subjektivně a začíná protokolem sestávajícím se z intitulace s devoční formulí, která uvádí všechny tituly Vladislava Jagellonského. Poté následuje text listiny. Ten začíná promulgací („*oznamujem tímto listem všem*“) a narací, uvádějící konkrétní důvod vydání listiny, tj. žádost Jindřicha Albrechta Krakovského z Kolovrat o povolení prodeje cla. Narace rovněž uvádí podrobnosti o způsobu vybírání cla a o tom, jak jej Jindřich Albrecht nabyt, a podrobnosti o prodeji cla. Po naraci následuje dispozice, kde je uvedeno královo rozhodnutí vyhovět žádosti („*k tomu jsme svolili a tímto listem svolujem*“) a další podrobnosti o prodeji cla. Po dispozici je uvedena sankce, která jako u předchozích listin nestanovuje trest za porušení podmínek listiny, nicméně zdůrazňuje povinnost královských úředníků a zejména křivoklátského purkrabího se listinou řídit a v případě potřeby pomáhat rakovnickým měšťanům hájit práva v listině stanovená. Následuje koroborace, uvádějící přivěšení královské pečeti jako způsob ověření platnosti listiny („*tomu na svědomí pečet' naši královskou k tomuto listu přivěsiti jsme kázali*“). Text končí datací, která je vyspána slovně. Denní datum je zaznamenáno pomocí svátku křesťanského kalendáře („*v pátek den svatého Jiří*“). Letopočet je zaznamenán jednak přímo slovně („*léta božího tisícého pětistého prvního*“), a jednak podle let Vladislavova panování („*a království našich uherského jedenáctého a českého třicátého léta*“). Na plíci pod textem je uveden eschatokol sestávající se z latinsky psané subskripce uvádějící Albrechta z Kolovrat jakožto hofmistra („*magister curie*“).

Z hlediska městské správy je listina významná v tom, že představuje rozšíření kompetencí rakovnické městské rady na vybírání cla a disponováním s těmito financemi, a zvýšení jejího vlivu na úkor křivoklátského hejtmana. To, že Rakovník převzal právo na finance, které dříve plynuly do křivoklátské pokladny, znamenalo bezpochyby posílení jeho postavení v rámci vztahu ke Křivoklátu, i v rámci celkové správy země, neboť tato skutečnost vypovídá o značné oblibě, jíž se město u panovníka těšilo.

3.2.5. Listina Vladislava Jagellonského ohledně pomoci proti Turkům, po 7. 3. 1501

Listina Vladislava Jagellonského z doby po 7. březnu 1501 je velmi poškozená, a protože velké části papíru chybí, nelze text plně rekonstruovat.⁴⁷⁹ Text je psán česky, s výjimkou subskripce psané latinsky, gotickým polokurzívním písmem.

Listina byla do Rakovníka zaslána ve formě missivu. Na reversu listiny jsou patrné zbytky pečeti, již byla listina uzavřena.

Obsahem listiny je svolání sněmu, na němž se měla města králi schválit tažení proti Turkům. Kromě toho měly být projednávány mimo jiné záležitosti cizozemců a krajských poprávců. V listině jsou uvedeny důvody nutnosti schválení tažení proti Turkům, a to kromě obecné potřeby obrany křesťanství zejména tlak na krále ze strany papeže a králů z ostatních křesťanských zemí, kteří po něm vyžadovali zahájení tažení. Král se nicméně nechtěl pustit do války, aniž by se předtím poradil s městy a „ostatními poddanými,“ tudíž se rozhodl svolat sněm, na němž by tyto otázky byly projednány. První sněm, který svolal na květnou neděli (4. dubna) 1501 do Olomouce, a kam vypravil jako své posly nejvyššího kancléře Jana ze Šelmberka a hofmistra královského dvora Albrechta z Kolovrat, však nebyl dostatečně rozhlášen a nesjel se dostatečný počet delegací. Proto král touto listinou svolává nový sněm na Pražský hrad na úterý po provodní neděli (20. dubna). V závěru listiny je znovu zdůrazněna nutnost schválení protitureckého tažení a to, že král od měst očekává souhlasnou odpověď. Král rovněž znovu zdůrazňuje nutnost účasti na sněmu a doporučuje městům, aby oznámení o konání sněmu zveřejnila na dvou trzích.

Listina začíná protokolem. Intitulace je nadepsána nad textem, nicméně pro chybějící část papíru je téměř nečitelná.⁴⁸⁰ Pod nadpisem protokol pokračuje inskripcí, z níž jsou však pro chybějící část čitelná pouze slova „*opatrným věrným našim.*“ Po intitulaci začíná text narací, která uvádí konkrétní důvody vydání listiny, tj. potřebnost zahájení protitureckého tažení z důvodu tlaku ze strany papeže a králů, a neúspěšnost prvního sněmu svolaného za tímto účelem. Poté následuje dispozice, která uvádí vlastní právní jádro listiny, tj. svolání sněmu na Pražský hrad a nastínění obsahu jeho jednání. Po dispozici je uvedena sankce formou zdůraznění důležitosti poslechnutí králova

⁴⁷⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Vladislava Jagellonského, 1501

⁴⁸⁰ Vcelku zůstalo zachováno pouze slovo „*Český.*“

nařízení. Kvůli chybějící části papíru však nelze určit, zda součástí sankce byla i hrozba trestu za porušení rozkazu. Listina končí eschatokolem, který je tvořen datací a subskripcí. Datace není pro poškození textu zcela čitelná. Rozeznat můžeme jen část denního data uvedeného latinsky odkazem na svátek. Čitelné je pouze slovo „*reminiscere*“, z čehož vyplývá, že listina byla vydána v době kolem 2. neděle postní. Letopočet je vypsán česky slovně („*léta božího tisícého pětistého prvního*.“) Jedná se tedy o rok 1501. Poté je letopočet uveden ještě formou odkazu na léta Vladislavova panování, nicméně z důvodu chybějící části papíru rovněž není z velké části čitelný.

Vpravo pod textem je uvedena subsripce, která uvádí zkratku funkce nejvyššího hofmistra.

Listina odráží poradní úlohu měst při schvalování zahájení vojenského tažení, ačkoli z formulace vyplývá, že skutečnou rozhodovací pravomoc neměla, a v podstatě se pouze očekávalo, že potvrdí rozhodnutí krále. Zástupci Rakovníka na sněm povolání nebyli, jelikož Rakovník v této době nebyl královským městem. Listina byla Rakovníku doručena patrně proto, že oznámení o konání sněmu mělo být vyhlášeno na trzích, které se v Rakovnici konaly.

3.2.6. Listina Vladislava Jagellonského o zřízení Rakovnického a Podbrdského landfrýdu, 1506

Listina Vladislava Jagellonského z úterý po všech svatých (3. listopadu) 1506 je psána na papíře česky gotickou kurzívou.⁴⁸¹ Spodní okraj listiny byl oříznut, takže se nedochovaly pečete, které podle koroborace měly být k listině přivěšeny.

Touto listinou Vladislav Jagellonský ustanovil landfrýd v Rakovnickém a Podbrdském kraji. Listina je velmi obsáhlá a uvádí všechny podrobnosti organizace a úkolů landfrýdu. Nejprve jsou uvedeny důvody pro zřízení lanfrýdu, a to nutnost obrany veřejného pořádku a zamezení nejrůznějším výtržnostem, k jakým v zemi docházelo. Součástí lanfrýdu měla být veškerá vyšší i nižší šlechta a města v Rakovnickém a Podbrdském kraji, a listina rovněž uvádí, že ustanovení landfrýdu bylo potvrzeno zapsáním do desek zemských. Představiteli landfrýdu měli být dva „oprávci“, jeden z pánů a druhý z rytířů. Tito oprávci měli být voleni poradním orgánem tvořeným jedním pánem, křivoklátským hejtmanem, čtyřmi rytíři a dvěma

⁴⁸¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Vladislava Jagellonského, 1506

zástupci z každého města. Tato rada měla volit dva oprávce a sloužit posléze jako jejich poradní orgán. Volba oprávců musela být schválena panovníkem, který mohl radou navržené kandidáty zamítnout a dosadit jiné osoby. Volba nového oprávce se měla konat rovněž v případě, že by se původně zvolený oprávec v rámci lhůty jednoho roku funkce zřekl, nebo v případě jeho smrti. Kromě výše zmíněné rady si oprávci mohli zavolat na radu kohokoli ze šlechty, měst nebo církve. Tyto osoby pak měly povinnost přijet oprávci na pomoc.

Hlavním úkolem představitelů landfrýdů bylo potírání nejrůznějších výtržností a nepokojů. Pokud byla v některém kraji zjištěna taková událost, měla být oznámena purkrabímu pražskému, který měl do čtyř týdnů proti záškodníkům zasáhnout spolu s představiteli jak landfrýdu kde k výtržnosti došlo, tak i s představiteli ostatních landfrýdů, případně i s úředníky spravujícími královské hrady v okolí, kteří byli povinni poskytnout při tažení pomoc. Tažení mělo probíhat tím způsobem, že za pomoci žoldnéřů měl po dobu tří týdnů být obléhán hrad nebo tvrz odbojníka, přičemž na plat pro žoldnéře měla být vypsána zvláštní berně. Zásahy měly být podnikány rovněž proti lidem, kteří by zločincům jakýmkoli způsobem pomáhali. Statky osob, proti nimž byla tažení podnikána, měly být dobyté, a majetek měl být využit na náhradu škod, které v kraji vznikly.

Byla také stanovena povinnost představitelů landfrýdu pomáhat při osvobozování případných unesených osob.

Pokud v případě vystupoval příslušník cizí země, měla být záležitost řešena na základě smlouvy, jakou mělo české království s příslušným cizím státem.

Představitelé landfrýdu měli rovněž zasahovat proti „*povalecům*“ a zlodějům, a dohlížet na to, aby měli obyvatelé řádné živnosti.

Na závěr je zopakován způsob placení tažení proti záškodníkům ze zvláštní berně, a rovněž jsou uvedeny podrobnosti o vyzbrojení žoldnéřů střelným prachem.

Listina začíná intitulací, která vyjmenovává všechny tituly Vladislava Jagellonského. Po intitulaci následuje promulgace („*oznamujem tímto listem všem*“). Dále listina pokračuje narací, která vyjmenovává důvody sepsání listiny, resp. založení landfrýdu, který listina potvrzuje. Těmito důvody byly neustávající nepokoje v zemi a potřeba zavedení pořádku.

Na naraci navazuje velmi obsáhlá dispozice, která stanovuje právní podstatu listiny, tj. založení landfrýdu v Rakovnickém a Podbrdském kraji, a vyjmenovává všechny podrobnosti organizace a úkoly tohoto landfrýdu. Sankce jako taková v listině

uvedena není, nicméně v rámci dispozice listiny jsou na několika místech stanoveny tresty pro osoby, které by bránily činnosti představitelů landfrýdu. Těmito tresty bylo zabavení majetku a status zločince.

Po dispozici následuje koroborace, tj. oznámení o způsobu ověření. Platnost listiny byla ověřena přivěšením panovnické pečeti, a rovněž pečetěmi pánů, rytířů a měst v rámci landfrýdu. Rovněž je uvedeno, že u každé pečeti je poznamenáno jméno příslušné osoby nebo města. Samotné pečeti již u listiny bohužel dochovány nejsou. Listina končí datací. Nejprve je uveden letopočet 1506, který je celý vypsán slovně („*léta božího tisícého pětistého šestého*“). Denní datum je uvedeno s odkazem na svátek („*v úterý po všech svatých*“). Na závěr jsou uvedena i léta Vladislavova panování („*království našich uherského sedmnáctého a českého třicátého šestého*“).

Tato listina je velmi důležitá zejména z hlediska celkové správy země, neboť přináší doklad o utváření landfrýdů, které sloužily jako prostředek obrany veřejného pořádku, protože situace v zemi byla i po ukončení husitských válek velmi neklidná. Zajímavé je, že samotná listina je na několika místech označena jako „*lantfrýd*.“ Listina přináší i doklad o tom, že města hrála v těchto landfrýdech důležitou úlohu, a panovník se na ně obracel o pomoc stejně jako na vyšší a nižší šlechtu. V souvislosti s městskou správou je zde důležitá zmínka o vypisování zvláštní berně na plat žoldněřům, kteří zasahovali proti zločincům v rámci landfrýdu.

3.2.7. Listina Ludvíka Jagellonského, potvrzující půjčku 100 kop grošů, 1520, 19. 8.

Listina Ludvíka Jagellonského z 19. srpna 1520 je psána na papíře a dochovala se i se zbytkem přitištěné pečeti.⁴⁸² Je psána česky gotickou kurzívou. Subskripce pod textem je psána latinsky.

Touto listinou Ludvík Jagellonský potvrdil, že mu purkmistr a rada města Rakovníka půjčili 50 kop grošů českých, a dalších 50 kop grošů českých mu věnovali. Za odměnu si tuto částku, tj. celkem 100 kop grošů, mohli rakovníčtí měšťané strhnout z daní, které platili králi každý rok na svatého Jiří a svatého Havla.

Listina začíná intitulací, která uvádí všechny tituly Ludvíka Jagellonského. Po intitulaci následuje promulgace („*vyznáváme tímto listem všem*“). Po promulgaci

⁴⁸² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Ludvíka Jagellonského, 1520

následuje rovnou dispozice, která uvádí všechny podrobnosti půjčky rakovnické městské rady Ludvíku Jagellonskému, a rovněž stanovuje způsob jejího vyrovnání. Dále listina obsahuje koroboraci, která uvádí přitíštění královské pečeti jako způsob ověření platnosti listiny. Část pečeti z červeného vosku je dodnes pod textem dochována. Listina končí eschatokolem, který se sestává z datace a subskripce. Datace uvádí Pražský hrad jako místo vydání listiny, a datum 19. srpna 1520. Denní datum je zaznamenáno pomocí odkazu na svátek („*tu neděli po hodu slavném Panny Marie nanebevzetí*“). Letopočet je vypsán slovně („*léta tisícého pětistého dvamecítmého*“), a je uvedena i doba panování Ludvíka Jagellonského („*království našich uherského českého sedmého*“).

Vpravo pod textem je připojena subskripce, která uvádí Hynka Bořitu z Martinic jako nejvyššího dvorského maršálka.

Listina dokládá praxi půjčování peněz měst panovníkovi. Místo přímého splacení dlužné částky král povolil strhnout si příslušnou sumu z daní. V této souvislosti v listině nacházíme doklad o tom, že město každoročně platilo dávky králi o svátcích sv. Jiří a sv. Havla.⁴⁸³ Jako představitelé města jsou uvedeni purkmistr a rada.⁴⁸⁴

3.2.8. Žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, b. d. před rokem 1526

Žádost města Rakovníka králi Ludvíku Jagellonskému je psána na papíře na výšku zběžnou, poměrně spojitou gotickou polokurzívou se sklonem doprava.⁴⁸⁵ Písařská ruka nelze spolehlivě ztotožnit s žádnou rukou, s níž se setkáváme v ostatních materiálech, proto jsem zvolila označení S1. Jazyk textu je čeština. Patrně se jedná o koncept listiny, neboť písmo je velmi zběžné, a na několika místech se objevují opravy.

Obsahem listiny je žádost města Rakovníka zastoupeného purkmistrem, městskou radou a velkou obcí o připojení ke třetímu stavu. Patrně se jedná o žádost o povýšení mezi královská města, neboť město žádá o to, aby bylo spravováno podkomořím království českého, aby se mohlo účastnit sněmů, a aby mohlo platit králi poplatky jako

⁴⁸³ „*Aby nadepsaní měšťané rakovničtí již jmenovaných sto kop grošů českých sobě na té sumě a platu, kteréž nám platí při svatém Jiří a při svatém Havle vyrazili a z těch platů to sobě zase oplatili až do již jmenované sumy sto kop grošů českých.*“

⁴⁸⁴ Psáno „*purmistr (!) a radda*“.

⁴⁸⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, před r. 1526

jiná města. V žádosti je poukazováno na to, že v současné době je město v nevýhodném postavení a trpí různými břemeny, která ovšem nejsou uvedena konkrétně, a proto prosí krále o pomoc a doufá, že povýšením mezi královská města se situace Rakovníka zlepší. Zástupci města se odvolávají na přízeň, kterou městu projevoval Vladislav Jagellonský, a apelují na jeho syna Ludvíka, aby k tomu přihlédl a vyhověl jejich žádosti. Dále rakovníčtí žádají krále, aby město navštívil a mohl jej tak lépe poznat a zvážit jejich žádost. Listina je zakončena slibem, že rakovníčtí budou králi věrně sloužit a modlit se za něj. Připojena jsou přání všeho dobrého a vyjádření naděje na odvrácení tureckého nebezpečí.

Po formální stránce listina je listina stylizována ve druhé osobě, a začíná adresou se salutací.⁴⁸⁶ Poté následuje dispozice, která uvádí výčet žádostí vznesených na panovníka. Listina končí opět salutací panovníkovi a aprekačí.⁴⁸⁷ Vpravo pod textem je připsána subskripce: „*Vaší královské milosti poddaní purkmistr a konšelé i všecka chudá obec města Rakovníka.*“

Na dorzální straně listiny je připsán novověký regest psaný kurentem: „*Stará suplikací rakovnických k jeho milosti královské o připojení k třetímu stavu.*“

Listina dokládá snahu Rakovníka o zlepšení postavení povýšením mezi královská města, ačkoli v této době ještě nebyla jejich snaha úspěšná. Rovněž jsou zde doklady o správě měst v rámci českého království obecně, neboť je zde zmíněno, že královská města byla spravována podkomořím království českého, mohla se účastnit sněmů, a odváděla králi zvláštní dávky, za což požívala na rozdíl od jiných měst určité výhody. Z formulace listiny je patrné, že obyvatelům Rakovníka nevyhovoval stav, kdy bylo město podřízeno Křivoklátu, a od povýšení mezi královská města si slibovali zlepšení svého postavení. Jako představitelé města jsou v listině uvedeni purkmistr, konšelé a velká obec.

⁴⁸⁶ „*Nejjasnější králi pane pane náš nejmilostivější vaší královské milosti jako svému přemilostivému pánu a králi i její milosti nejjasnější královně paní paní naši nejmilostivější přejeme a žádáme na milém bohu zdraví...*“

⁴⁸⁷ „*Dejž milý Bože.*“

3.3. Spisový materiál

Na rozdíl od dobrého stavu dochování rakovnických městských knih před rokem 1526 je spisový materiál z tohoto období v archivu zachován pouze ve zlomcích.

Zachovány jsou jednotlivé spisy týkající se sporného a trestního soudnictví. Jsou uloženy ve skupině „Sporné a trestní záležitosti.“⁴⁸⁸ Tyto materiály jsou dále rozděleny tematicky do menších skupin.

3.3.1. Zležitosti trestního soudnictví

3.3.1.1. Lístky se zápisy výsledů na útrpném právu

Jedná se o 27 listů různých formátů, z nichž žádný nepřesahuje formát A5.⁴⁸⁹ Jsou psány česky gotickou polokurzívou několika písařskými rukama. Písařské ruce odpovídají rukám D – N, s nimiž se setkáváme v rakovnických městských knihách, zejména v zápisech v knize památné z let 1384–1482. Tato skutečnost je významná z toho důvodu, že svědčí pro existenci několika stálých písařů v Rakovnici, kteří vyhotovovali jak zápisy v knihách, tak i dokumenty spíše aktové povahy.

Žádný z lístků neobsahuje dataci, nicméně podle typu písma a charakteru zápisů lze jejich vznik zařadit do poloviny 15. století.

Struktura zápisů výpovědi na útrpném právu je velmi podobná jako struktura zápisů tohoto typu v městských knihách.

Jazyk zápisů je latina a čeština, přičemž někdy se v jednom zápisu vyskytují oba jazyky. V případě výskytu obou jazyků je latinsky nadepsána datace, a následný text pokračuje v češtině.

Zápisy výsledů jsou formulovány objektivně, a začínají většinou jménem vyslychaného, pokračují stručným záznamem jeho výpovědi. Některé zápisy jsou nadepsány, a to buď datací, nebo jménem vyslychaného a údajem, zda byla výpověď učiněna dobrovolně nebo na mučení. Výsledky se konaly patrně před městskou radou, ačkoli purkmistra ani konšelé nejsou v zápisech přímo jmenováni jako účastníci

⁴⁸⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti

⁴⁸⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, lístky se zápisy výsledů na útrpném právu, bez data, pol. 15. stol.

výslechu. Příležitostně nacházíme zmínku o konšelích v rámci záznamu výpovědi, která obsahuje popis pokusu o vraždu konšelů v radě.⁴⁹⁰

Ve většině případů se jedná o přiznání k vraždám nebo loupežím. Záznam obsahuje jméno vyslýchaného, popis činu, a v některých případech i dataci. Datace je zaznamenávána většinou latinsky. Letopočet je zaznamenán římskými číslicemi psanými minuskulními písmeny. Denní datum je vypsáno slovně pomocí svátku křesťanského kalendáře.⁴⁹¹ Datace bývá zaznamenána jako nadpis nad textem, nebo dole pod textem. Je pravděpodobné, že záznamy byly pořizeny přímo při samotných výpovědích bez časového odstupe. O tom svědčí stručnost a zápisů a poměrně zběžné písmo.

V případě zaznamenání více výpovědí na jeden list tvoří každá výpověď zvláštní odstavec. Tyto odstavce začínají zkratkou pro slovo „*item*.“

Mezi zápisy výpovědí na útrpném právu se vyskytuje i jeden list s popisem případu sporného soudnictví. Jedná se o objektivně stylizovaný popis sporu dvou stran ohledně vedení vody, při čemž jedné straně vznikala škoda. Konšelé navrhli řešení.⁴⁹² Konečné dohody však bylo dosaženo teprve po smrti jednoho ze zúčastněných, kdy v jednání pokračovala jeho manželka. Po formální stránce obsahuje pouze dispozici. Konečné řešení sporu bylo ujednáno později, než vlastní jednání, a proto je zaznamenáno pod vlastním textem formou juxty.

Jednání se konalo před městskou radou. Zmínění jsou radní, označeni jako „*konšelé*.“ Jednající osoby jsou označeny jednak jmény, jednak výrazem „*strany*.“ Pro označení sporu je použito výrazu „*nesnáz*.“ Datace je nadepsána nad textem formou nadpisu.

V zápisu se na několika místech objevuje škrtnání, které značí opravu chybně napsaného slova, nikoli změnu platnosti zápisu.

Kromě samotných středověkých záznamů obsahuje složka i skupinu strojopisných přepisů pořizovaných archivářem Janem Rennerem. Obsahují poznámku: „*Tyto jednotlivé škartice (18) jsem sebral roztroušené po listinách a knihách rakovnického archivu. Zpracoval jsem je v musejním „Věstníku“, ročník XXIII.*“ Tím je myšlen Věstník musejního spolku 23, 1934, s. 68 – 84, kde Renner tyto záznamy vydal. Originály těchto lístků však již v archivu dochovány nejsou.

⁴⁹⁰ Tamtéž, list č. 1, „*Krátký z Řevničova a Jan z Hředl byli jsú při té radě, ježto měli konšely v radě zamordovati.*“

⁴⁹¹ Tamtéž, např. „*Annorum etc. lxvi to feria vj ante festum purificationis*“

⁴⁹² Tamtéž, list. č. 18. „*A konšelé podle vyznání jich právo stranám řkli takto...*“

Na základě Rennerových prepisů vidíme, že po obsahové a formální stránce jsou lístky totožné s předchozími zápisy trestního soudnictví. Rozdíl je pouze v tom, že některé záznamy jsou stylizovány subjektivně a obsahují formulaci „*vyznal jest před námi*.“ Tím je patrně myšlena městská rada, ačkoli její členové přímo zmíněni nejsou. Renner záznamy označuje jako „kartičky rakovnického krevního písaře.“ Vzhledem k nedochování původních záznamů však bohužel není možné provést paleografický rozbor.

3.3.1.2. Fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných z let 1506–1508

Ve složce Sporné a trestní záležitosti (stížnosti, žaloby, zápisy svědomí, vyšetřovací spisy, žádosti o propuštění z vězení) z let 1506–1599 se nacházejí dva dokumenty, které spadají do sledovaného období.⁴⁹³ Jedná se o fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných z let 1506–1508, a půhon k soudu z roku 1515.⁴⁹⁴

Fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných obsahuje pět zápisů napsaných stejnou písařskou rukou na jednom listu. Psací látkou je pergamen. Písmo je velmi zběžná gotická polokurzíva s kolmým sklonem, která je podobná písmu používanému písařem I. Texty jsou psány česky s výjimkou datace, která je psána latinsky.

První text je zápis propuštění vězně na podmínku, podobný zápisům, s jakými se setkáváme v té části nejstarší rakovnické památné knihy, která sloužila jako kniha černá. Text je nadepsán „*Zapsání Jana z Hradiště*.“ Pod nadpisem následuje objektivně stylizovaný text, začínající rovnou popisem podstaty věci. Jedná se o případ člověka odsouzeného k trestu smrti za krádež koně a další loupeže, nicméně na přimluvu „*ctihodných mistrů a poctivých kněží i jiných dobrých lidí*“ byl propuštěn pod podmínkou, že „*jest pánům purkmistru a radě i vši obci tohoto města*“ složí písemnou přísahu, že již nikdy nespáchá trestný čin. Z této formulace vyplývá, že zápis byl pořízen před městskou radou. Po dispozici následuje datace, která je zapsána latinsky. Je uvedeno denní datum podle svátku. Letopočet 1506 je zapsán tím způsobem, že tisíciletí je zaznamenáno formou zkratky „*Anno etc.*“, a zbytek letopočtu je zapsán

⁴⁹³ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných, 1506–1508

⁴⁹⁴ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, město pohání k soudu Volfa z Guttsteina pro neoprávněné vybírání cla v Zavidově, 1515

římskými číslicemi za užití minuskulních písmen, přičemž číslice 500 je zapsána formou „v^c“,“^a římská I je zapsána minuskulním „j.“

Následující čtyři texty se týkají přijímání různých osob městskou radou za poddané. Záznamy jsou stylizovány objektivně a obsahují pouze dispozici a dataci. Jsou psány česky s výjimkou datace, která je zaznamenána latinsky. Každý záznam začíná jménem osoby, která žádala městskou radu o přijetí za poddaného, a poté informaci o tom, že byl za „*poddaného*“ nebo „*služebníka*“ přijat. Městská rada je v zápisech vesměs označována jako „*pan purkmistr a páni*.“ Poněkud zvláštní je obrat užitý ve všech zápisech „*přikázal se panu purkmistru a pánům a přijat jest za poddaného*.“ První zápis obsahuje dataci, zaznamenanou stejným způsobem jako u předchozího zápisu „*Anno etc. V^c vj.*“ Denní datum je odlišné od předchozího zápisu, nicméně je zaznamenáno stejným způsobem – latinsky s uvedením příslušného svátku. Následující záznamy již plnou dataci neobsahují. V některých chybí úplně nebo je zaznamenána formou odkazu na předchozí letopočet „*actum ut supra*.“

3.3.2. Záležitost sporného soudnictví

Posledním dokumentem, který je v rámci spisového materiálu relevantní pro tuto práci, je půhon k soudu z roku 1515. Jedná se o dokument psaný na papíře. Písmo je poměrně poměrně spojitá gotická polokurzíva s kolmým sklonem. Vyznačuje se velkými rozdíly mezi dlouhými dříky. Toto písmo je velmi podobné písmu užívanému písařem K. Dokument je psán česky.

Dokument je zajímavý zejména z toho důvodu, že představuje doklad sporu města Rakovníka se šlechticem Volfem z Gutštejna,⁴⁹⁵ který byl projednáván před zemským soudem a zaznamenán do půhonného kvaternu. O tom, že jednání probíhalo u zemského soudu, svědčí formulace obsažená v textu dokumentu: „...*jich milost a vladyky na plném soudu zemském slyševše...*“ Pod textem je pak připsána poznámka „*V červených půhonních léta etc. XIX k suchým dnům postním, purkmistr a konšelé etc. města Rakovníka pohánějí Volfa z Guttsteina a na Petršpurce.*“ Z toho vyplývá, že případ byl zaznamenán v dnes již nedochovaném půhonném kvaternu desek zemských z roku 1519. Není však jasné, za jakým účelem byl pořízen tento aktový záznam. Vzhledem k tomu, že je v něm popsán celý případ včetně konečného rozsudku, mohlo se jednat

⁴⁹⁵ Rodu Gutštejnů je věnována publikace Jiřího Jánského, *Hroznatovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009

například o výpis z desek zemských, který si nechala rakovnická městská rada pořídit pro vlastní potřebu.

Po obsahové stránce se jedná o to, že purkmistr a konšelé města Rakovníka pohnali k zemskému soudu Volfa z Gutštejna a na Petršpurce pro neoprávněné vybírání cla v Zavidově. Popis sporu je poměrně podrobný a dále uvádí, že proti Volfovi z Gutštejna vystoupili jako svědci „*formané*“, kteří předložili majestát Vladislava Jagellonského dokazující, že Volf z Gutštejna nemá na vybírání cla v Zavidově právo. Volf z Gutštejna a jeho svědci argumentovali tím, že clo v Zavidově vybírali Volfovi předci, nicméně pro to neměli dostatečné důkazy. Dokumenty, které předložili, dokládaly pouze právo Volfových předků na vybírání cla v Jesenici. Dokument dále uvádí, že po zvážení důkazů rozhodl zemský soud ve prospěch Rakovníka, a zakázal Volfu z Gutštejna clo v Zavidově vybírat.

Jak již bylo výše zmíněno, jednání se konalo před zemským soudem v termínu jeho zasedání o suchých dnech. Mezi osobami, které při jednání vystupovali, jsou jmenováni představitelé zemského soudu, sporné strany a jejich svědci. Jakožto představitelé zemského soudu jsou jmenováni nejvyšší komorník zemský Jan z Kolovrat a na Buštěhradě („*nejvyšší kamermeyster království českého*“), Štěpán Šlik z Holíče hrabě z Pasounu a na Lokti jako zástupci vyšší šlechty („*z pánů*“), a „*prokurátor království českého*“ Vilém z Vřesovic a na Doubravské hoře z nižší šlechty („*vladycký*“). Jako sporné strany vystupovaly na jedné straně představitelé města Rakovníka, konkrétně „*purkmistr, konšelé a vši obec měst Rakovníka*“, a na druhé straně Volf z Gutštejna a na Petršpurce. Jako svědci rakovnických vystupují blíže nespecifikovaní „*formané*“. V dokumentu je zmínka i o tom, že Volf z Gutštejna měl při soudním jednání na své straně svědky, nicméně o nich nejsou uvedeny žádné bližší informace.

Dokument stylizován objektivně a popisuje pouze podstatu jednání bez formálních znaků.

Na reversu dokumentu je stejnou písařskou rukou zaznamenáno několik poznámek, jejichž význam je bez kontextu poněkud nejasný. První řádek obsahuje podržený nadpis: „*Koupení zboží Petršpurského*“. Pod ním je poznámka: „*Socibus Andree Johannes de Janowicz supremus burgravius burJano J. etc.*“ Pod tímto textem je vynecháno několik řádků, poté je zaznamenána poznámka: „*V černém památném kvaternu léta etc. ve čtvrtek před svatým Řehořem v té při mezi Janem Fremutem a Hugem Hrubým*“. Poté je opět vynecháno místo, a následují poslední dva řádky asi

v polovině stránky: „v řízení zemském E viii/ Milosti královské nalezli za právo, že král jeho milost jarmarky.“

Ve všech případech se patrně jedná o poznámky týkající se záležitostí projednávaných před zemským soudem a zapisovaných do desek zemských, nicméně pro bližší určení nemáme dostatek materiálu.

3.4. Účetní spisy

Na rozdíl od poměrně dobře zachovaných účetních knih je účetní materiál ve spisové podobě dochován v rakovnickém archivu pouze torzovitě. Jak je uvedeno i v úvodu k inventáři fondu, účetní materiál se často prolíná s hospodářskými písemnostmi a často je nelze spolehlivě oddělit, proto jsem mezi účetní materiály zařadila i dokument ze skupiny materiálů hospodářského charakteru.

3.4.1. Soupis várek a platů z nich

První dokument účetní povahy se nachází ve skupině Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480–1655.⁴⁹⁶ Jedná se o soupis várek piva a platů z nich. Dochován je pouze jeden dvoulist papíru. Jeho dochování však není úplné, neboť dolní okraj byl oříznut, a část textu tudíž není zachována. Text byl psán po obou stranách papíru tím způsobem, že papír byl nejprve podélně přeložen, a text byl následně zaznamenáván jako na knižní folio.

Záznam je psán velmi nepravidelnou, nepřiliš spojitou gotickou polokurzívou, která budí dojem nezkušeného písaře. Ruku nelze ztotožnit s žádnou z písařských rukou, které se vyskytují v ostatních materiálech. Je možné, že dokument nebyl psán v městské kanceláři, ale byl pořízen některou z osob, které se podílely na výrobě a distribuci piva. Z toho důvodu nezahrnuji tuto ruku mezi písaře městských knih a spisů.

Text je rozdělen na čtyři oddíly podle termínů várek piva. Každý oddíl je nadepsán podle pořadí várky piva a datu, kdy byla svařena. Dochovaný dokument obsahuje pouze devátou až dvanáctou várku. Pod každým nadpisem následuje seznam platů z těchto várek ve formě seznamu jmen, pravděpodobně odběratelů piva, u nichž

⁴⁹⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 802 Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480–1655, soupis várek a platů z nich, bez data

jsou zaznamenány placené částky. Částky se pohybují v rozmezí 1 – 3 penízů.⁴⁹⁷ Kromě jmen obyvatel je v každém oddíle zaznamenán mezi odběrateli piva i rychtář („*panu rychtáři*“) a radnice („*do rathauzu*“).

Nadpisy i seznamy jmen jsou psány česky.

Data jednotlivých várek jsou uvedena v nadpisech. Datace je zaznamenána denními daty podle svátků křesťanského kalendáře, letopočet chybí. Konkrétně se jedná o termíny „*úterý po Mistru Janovi Husovi*,“ kdy byl svařen devátý var, desátý var byl svařen ve čtvrtek po Mistru Janu Husovi, jedenáctý var byl svařen v úterý po svaté Markétě, a dvanáctý var ve čtvrtek po památce Rozeslání apoštolů. Vzhledem k absenci letopočtu není možné denní data spolehlivě určit.

Všechny zápisy jsou psány jednou písařskou rukou, zběžnou gotickou polokurzívou. Části nadpisů obsahující označení pořadí várek jsou zvýrazněny větší a silnější gotickou minuskulou, která je ovšem poněkud nepravidelná.

3.4.2. Cedule s poznámkami výběrčího daní

Ve skupině Berní záležitosti z let 1542–1679 se nachází nedatovaný jednolistový zlomek dokumentu, identifikovaný jako poznámky výběrčího daní.⁴⁹⁸ Ačkoli se dokument nachází ve složce, jejíž časový rozsah neodpovídá stanovenému rozsahu diplomové práce, rozhodla jsem se tento dokument do práce zařadit, protože jak jeho písmo, tak celková úprava se velmi podobá úpravě Rejstříku berně a královského úroku z let 1436–1449, a jeho vznik by tedy mohl spadat i do dřívějšího období. Dokument je psán na papíře poměrně zběžnou gotickou polokurzívou se sklonem kolmo. Písařská ruka je podobná písařské ruce E, s níž se setkáváme v památné knize z let 1384–1482 a rejstříku berně a úroku, ačkoli zde je písmo zběžnější.

Dokument je psán česky, jen v několika případech byla česká jména zapsána latinsky znějící formou.

U dokumentu je uložen lístek s poznámkou archiváře Jana Rennera, který dokument identifikuje jako ceduli výběrčích, kteří na trhu (jarmarku) v Rakovníku

⁴⁹⁷ Měna je označována zkratkou „*d.*“ a patrně se jedná o část pražského groše, jímž se v Rakovníku v té době často platilo, jak je patrné ze záznamů z finančních knih.

⁴⁹⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 804 Berní záležitosti, pravděpodobně cedule s poznámkami výběrčího daní, bez data

vybírali poplatky od řemeslníků ze Žatce, Loun, Slaného, Blšan a Prahy.⁴⁹⁹ Renner opomíjí Loket, který se v dokumentu rovněž vyskytuje.

Text dokumentu je rozdělen na šest oddílů. Každý z nich je nadepsán příslušnou lokalitou („*Zatenses, Lunští, Slánští, ze Blšan, z Lokte a z Prahy*“). Pod každým nadpisem následuje seznam jmen a někdy i povolání osob, od nichž byly peníze vybírány. U každého jména je zaznamenána vybraná částka v groších a haléřích. Před některými jmény je značka „dt,“ stejně jako v Rejstříku berně a úroku. Na zadní straně papíru jsou poznamenány celkové sumy.

⁴⁹⁹ Tamtéž

4. Závěr

Na základě rozebíraných materiálů, tj. městských knih, listin, spisového materiálu a účtů je možné alespoň částečně sledovat fungování městské správy Rakovníka, a to z několika hledisek. V materiálech jsou zachyceny městské orgány z hlediska jejich vzniku, personálního složení, způsobu úřadování a kompetencí. Podobným způsobem je v materiálech zaznamenáno fungování městského soudnictví. Jsou zde zachyceny některé typy soudů, termíny jejich zasedání, předsedající osoby a řešené záležitosti. V poněkud omezenější míře je pak možné sledovat fungování městské kanceláře a její produkce písemností.

Celkově pak materiál poskytuje náhled do fungování městské správy v českých zemích pozdním středověku, a lze jej uvést do souvislosti s celkovou správou země.

4.1. Představitelé městské správy

4.1.1. Osoby

Materiály zachycují měnící se složení orgánů městské správy. V čele městské správy stál do konce 14. století **rychtář** (*judex*) jakožto zástupce panovníka ve městě. Předsedal městské radě, která byla tvořena dvanácti konšely. Městské knihy zachycují probíhající boj o postavení mezi rychtářem a městskou radou, a postupný úpadek rychtářova vlivu v souvislosti s oslabením moci panovníka v průběhu husitských válek. Od začátku 15. století **městská rada** nabývá vedoucího postavení, a od druhé poloviny 15. století se rychtářova funkce stává již v podstatě pouze poradní, a rychtář je podřízený radě. Tuto skutečnost sledujeme především na základě intulací jednotlivých zápisů v knihách, a pořadí zaznamenávání jednotlivých členů městské správy. Obecně můžeme sledovat postupnou změnu ve způsobu těchto záznamů, kdy na přelomu 14. a 15. století rychtářovo jméno mizí z prvního místa, a je stále častěji nahrazováno jménem purkmistra (*magister civium*) jakožto předsedajícího člena městské rady, ačkoli je patrné, že tento vývoj nebyl zcela plynulý, a i ve druhé polovině 15. století se občas setkáváme se jménem rychtáře uvedeným na prvním místě.

Nakolik pouhé pořadí, v jakém byla zapisována jména rychtářů a purkmistrů může dokládat skutečný stav poměru jejich moci, není zcela prokazatelné, a jiné doklady o tomto poměru se ve zkoumaných rakovnických městských knihách nevyskytují. Nicméně obecně lze říci, že od poloviny 15. století se do čela městské správy dostává městská rada, tvořená dvanácti konšely (*jurati consules*), kteří se vždy

po měsíci střídali ve vedoucí funkci purkmistra. Tento proces byl až na výjimky dovršen ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století, kdy rychtářovo jméno ze zápisů mizí úplně.

Městská rada bývá v zápisech v městských knihách zaznamenávána několika způsoby. Nejčastěji je údaj o tom, že jednání proběhlo před rychtářem, purkmistrem a konšely, uveden v intitulacích zápisů, přičemž někdy jsou tyto osoby zaznamenány jmenovitě. V rámci dispozice pak bývá uvedeno, že jednání se konalo před plnou radou. Rychtář, purkmistr a konšelé rovněž v některých případech vystupují v roli svědků, a jejich jména jsou uvedena ve svědečné řadě. V případě zápisů testamentů vystupovali někdy členové městské rady rovněž v roli poručníků.⁵⁰⁰

V knihách trhových a finančních, které byly vedeny chronologicky, jsou představitelé městské správy zaznamenáni vždy v nadpisech k jednotlivým obdobím. Takto je vždy uvedeno jméno úřadujícího purkmistra a rychtáře, přičemž i zde je patrný ústup rychtářovy moci, neboť rychtář bývá uváděn až na druhém místě, od druhé poloviny 15. století se začíná vyskytovat nepravidelně, a nakonec jeho jméno ze zápisů mizí úplně.

Ve finančních knihách se členové městské správy objevují i v rubrikách příjmů a výdajů, kde jsou záznamy platu, který dostával purkmistr, konšelé a obecní starší. V rejstřících hlavních počtů jsou kromě toho jmenovitě uvedeni všichni členové městské rady a vyúčtování jejich financí na konci jejich funkčního období.

Doklady o tom, že městská rada tvořená purkmistrem a konšely působila od poloviny 15. století v čele městské správy a tudíž zastupovala město na venek, nacházíme i v panovníckých listinách, dochovaných ve fondu.

Pokud jde o evidenci konkrétních členů městské správy, poskytují nám materiály pouze částečné informace, a jejich podrobnost se liší jednak v průběhu doby, a jednak v rámci jednotlivých knih.

V pamětní knize z let 1384–1482 (1523)⁵⁰¹ se obsažnost údajů o rychtáři a městské radě liší v jednotlivých zápisech. V některých zápisech jsou uvedeni jmenovitě všichni konšelé, kteří v radě zasedali, ve starších zápisech často i rychtář. Z jiných zápisů pouze víme, že pořízení se konalo před purkmistrem a radou, ale bez uvedení jejich jmen, a v některých zápisech zmínka o nich chybí úplně. Toto by mohlo

⁵⁰⁰ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572, např. fol. 2v, fol. 28r

⁵⁰¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

mít souvislost i s důležitostí zápisu a možná i s jeho cenou, protože ne všichni si nechali pořídit dlouhý a výpravný zápis, obsahující všechny údaje. Kniha proto poskytuje jen neúplný přehled o personálním složení městské rady.

Zápisy trestního soudnictví, zapisované později na prázdné stránky pamětní knihy, neobsahují o městské radě příliš informací, a pokud se o ní zmiňují, omezují se většinou na zmínku o purkmistrovi a radě bez uvedení jejich jmen, jen výjimečně je zaznamenáno jméno purkmistra.

Památka kniha z let 1505–1813 ve sledovaném období nepřináší až na výjimku jednoho zápisu o konkrétních osobách informace, neboť se jedná o zápisy výpovědí na útrpném právu, a osoby, podílející se na vzniku zápisu, nejsou zmiňovány. Jména jsou uváděni pouze vyslychané osoby. Výjimku tvoří první zápis, kde jsou jakožto městské orgány jmenovitě uvedeni purkmistr a jeden z přísedících konšelů, kteří žádali o právní naučení radu Starého Města Pražského. Z obyvatel města jsou v tomto zápise jmenovitě zmíněny pouze žalující a žalovaná strana.

Poměrně dobrou evidenci purkmistrů podává i trhová kniha z let 1455–1505.⁵⁰² Purkmistr bývá zpravidla jmenovitě uváděn v nadpisech k jednotlivým termínům konání zahájeného soudu. Kniha byla vedena od roku 1455, a jméno rychtáře je v nadpisech uváděno poměrně často až do 90. let 15. století, ale vždy za jménem úřadujícího purkmistra. Tento údaj může být znakem toho, že rychtář se v Rakovnici jako v ostatních městech postupně stal spíše výkonným orgánem rady, takže při zasedání zahájeného soudu figuroval, ačkoli mu předsedal purkmistr, ale zároveň fakt, že byl rychtář poměrně často a dlouho uváděn v nadpisech může také znamenat, že jeho role při zasedání zahájeného soudu v Rakovnici ani v pohusitské době nebyla zanedbatelná. Například roku 1481 jsou uváděni purkmistr Václav Kornhauz,⁵⁰³ purkmistr Jan Kytlice a rychtář Václav Škavrda,⁵⁰⁴ purkmistr Jan Drabik a rychtář Matouš Kornhauz,⁵⁰⁵ znovu Jan Kytlice,⁵⁰⁶ rychtář Matouš Kornhauz,⁵⁰⁷ a purkmistr Jakub Doleator.⁵⁰⁸ V trhové knize z let 1512–1564⁵⁰⁹ Představitelé městské správy jsou

⁵⁰² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505

⁵⁰³ Tamtéž, fol. 66r

⁵⁰⁴ Tamtéž, fol. 67r

⁵⁰⁵ Tamtéž, fol. 68v

⁵⁰⁶ Tamtéž, fol. 69v

⁵⁰⁷ Rychtáře Matouše Kornhauze k roku 1481 uvádí i Jan Renner v edici *Nejstarší kronika královského města Rakovníka 1420–1800*, Rakovník, s. 30, ačkoli Václava Škavrdy neuvádí.

⁵⁰⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505

uvádění několika způsoby. Stejně jako v případě první trhové knihy jsou v rámci každého termínu zasedání zahájeného soudu uváděny nadpisy, jejichž obsažnost se liší, nicméně alespoň v některých z nich jsou jmenovitě uvedeni úřadující purkmistr a rychtář. Výjimečně je místo nadpisu jméno úřadujícího purkmistra zapojeno do úvodu textu („za úřadu a purkmistrství pana Petra Psynovic“).⁵¹⁰ Druhým způsobem zaznamenávání představitelů městské správy jsou intitulace složitějších zápisů, nicméně na rozdíl od zápisů ve starších knihách zde zpravidla nejsou uváděni jmenovitě, a intitulace se omezuje na pouhé „*My purkmistr a rada města Rakovníka*.“

V knize testamentů z let 1511–1572⁵¹¹ jsou představitelé městské správy evidováni poměrně dobře. Jsou většinou jmenovitě uváděni v intulaci zápisů,⁵¹² a rovněž jsou v zápisech jmenovitě uváděni i na dalších místech jakožto svědkové a poručníci právního pořízení.⁵¹³ Výjimečně je jako svědek závěti uveden rychtář,⁵¹⁴ přičemž je zajímavé, že například Vít Veliký, který byl roku 1520 uveden jako rychtář, je roku 1525 zaznamenán jako svědek závěti, a je označen jako „spoluradní.“⁵¹⁵

Na rozdíl od předchozích knih nenacházíme žádné záznamy jmen představitelů městské správy v protokolech právních pří, vedených v letech 1512–1564.⁵¹⁶ V zápisech jsou uvedeny pouze jejich funkce („*pan purkmistr a páni konšelé*“).

Oproti tomu obsažným pramenem pro zkoumání působení rychtáře a složení a práci městské rady jsou finanční knihy.

V knize příjmů a výdajů obce z let 1474–1489⁵¹⁷ jsou v nadpisech k jednotlivým obdobím vyúčtování uváděna jména purkmistrů.

V knize příjmů a výdajů z let 1515–1530⁵¹⁸ je situace dokonce ještě lepší, neboť jsou v nadpisech zaznamenávána nejen jména purkmistrů, ale i některých konšelů.

⁵⁰⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564

⁵¹⁰ Tamtéž, fol. 3r

⁵¹¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572

⁵¹² Tamtéž, např. fol. 2v. „*My Petr Psynovic, toho času purkmistr, urozený Martin Kornhauz, Duchek Kolatz, Blaha Kohaut, Silvester Sladovník, Václav Brzecztan, Mikuláš Ronuosek, Martin Sliwka, Mikuláš Bradacz, Vít Rakusovicz, Mikuláš Cziapek, Endres Řezník, konšelé přísežní města Rakovníka*“

⁵¹³ Tamtéž, fol. 2v

⁵¹⁴ Tamtéž, fol. 13r. Rok 1515, „*Bohuslav Trnka toho roku rychtář*“; fol. 27v – rok 1520, „*Vít Veliký toho roku rychtář*“

⁵¹⁵ Tamtéž, fol. 38r.

⁵¹⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 316, kniha č. 301, Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564

⁵¹⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1382, kniha č. 641, Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489s

Z formulace nadpisů vyplývá, že vyúčtování příjmů a výdajů prováděl purkmistr na konci svého funkčního období za dohledu budoucího purkmistra a konšelů, jejichž jména jsou rovněž zaznamenána.⁵¹⁹ V této souvislosti bývá v nadpisech zmínka i o obnově rady křivoklátským hejtmanem, který je také zpravidla uváděn jmenovitě.⁵²⁰

Kromě nadpisů je velmi často budoucí purkmistr jmenovitě zmíněn i v rubrice výdajů, kde bývá poslední položka věnována obnosu, který obdržel pro svůj budoucí úřad.

V rejstřících berně a královského úroku⁵²¹ je v nadpisu pro každé období uvedeno jméno purkmistra, který vedl výběr peněz, a konšela, který s výběrem pomáhal. Na konci každého období poté navíc bývá uveden i jmenovitá seznam členů městské rady, tj. purkmistra a konšelů, za jejichž úřadování byly peníze vybírány, ačkoli tento seznam není vždy úplný. Rychtář se zde objevuje jen v souvislosti s placením královského úroku, aniž by byl uváděn jménem.

Rejstříky hlavních počtů zaznamenávají velmi dobře jména členů městské rady v období od roku 1515 do roku 1532.⁵²² Jména purkmistrů a některých konšelů jsou stejně jako v ostatních finančních knihách uváděna v nadpisech ke každému vyúčtování, v tomto případě prováděném vždy po měsíci. Poté vždy následuje jmenovitý soupis členů městské rady a vyúčtování jejich financí. Tato kniha nám tudíž poskytuje velmi dobrou informaci nejen o jménech jednotlivých radních, ale i o jejich střídání ve funkci purkmistra.

Kromě toho tato kniha obsahuje vyúčtování jednotlivých městských úřadů, ačkoli úředníci jsou jmenovitě uváděni jen výjimečně.

Celkově lze říci, že ve sledovaném období, tj. od roku 1348 do roku 1526, výpovědní hodnota pramenů, pokud jde o zachycení jmen členů městské správy, kolísá. Kompletní personální složení lze rekonstruovat pouze v některých obdobích, zejména

⁵¹⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

⁵¹⁹ Tamtéž, fol. 3r. „*Item Petr Psynovic udělal jest počet z příjmů a vydání za úřadu svého před Janem Řezníkem purkmistrem budoucím, Mikulášem Czapkem, Blahau Kohautem, a nezůstává obci nic ani obec jemu.*“ Toto je výjimečný příklad česky psaného nadpisu.

⁵²⁰ Tamtéž, např. fol. 2r – „*Noviter delecti consules per nobilem ac strenuum dominum Georgium Kfelerz ex Iasskow capitaneum in Hradek die divini Galli abbatis anno legis gratie 1515 quoru recepta tradita que in feritus sub notatur Petrus Rubin consulum primus hec accepit.*“

⁵²¹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499

⁵²² SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532

na přelomu 14. a 15. století, a v první polovině století šestnáctého. V obdobích, kdy nejsou zachycena jména všech členů městské rady, jsou zaznamenávána alespoň jména purkmistrů, o nichž tudíž máme lepší přehled.

Kromě městské rady se v některých zápisech trestního soudnictví objevují i zmínky o přítomnosti zmocněnce **křivoklátského hejtmana** u výslechů vězňů.⁵²³ Z toho vyplývá jisté omezení správní samostatnosti Rakovníka a jeho podřízení Křivoklátu. O omezení samostatnosti správy města ze strany panovníka a křivoklátského hejtmana vypovídá i listina Vladislava II. z 12. září 1493, jíž panovník potvrdil křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé vlastnictví domu v Rakovnici. Listina je dokladem panovnického zásahu do správy města, a dokládá poměrně vlivné postavení křivoklátského hejtmana, neboť obsahuje kladné vyřízení žádosti o vyjmutí domu křivoklátského hejtmana z městského práva a osvobození od všech povinností, které měli ostatní obyvatelé města, tj. placení daní, šosů a poplatků, poskytování vojenské pomoci a dalších povinností. Představitelům města Rakovníka, tj. purkmistru, konšelům a obci, nařídil panovník toto rozhodnutí respektovat.

Křivoklátské hejtmány bývají v pramenech zpravidla zachycováni jmenovitě.

Dalším dokladem o podřízeném vztahu Rakovníka vůči Křivoklátu je nedatovaná listina Vladislava Jagellonského, která tento vztah dále upravuje. Obyvatelé Rakovníka byli zproštěni placení dávek Křivoklátu z poplužního dvora, popluží, a pozemků k němu příslušejících. Místo toho byla zavedena povinnost odevzdávat Křivoklátu každý rok na štědrý den dva kapouny, nebo místo každého kapouna po 15 groších míšeňských. Kromě toho bylo obyvatelům Rakovníka povoleno užívat dřevo z křivoklátských lesů, a lovit zde ptáky.

Stav podřízenosti Křivoklátu městu nevyhovoval, a proto se představitelé Rakovníka, tj. purkmistr, konšelé a velká obce snažili dosáhnout zlepšení postavení města jeho povýšením mezi města královská, o což žádali krále Ludvíka Jagellonského již před rokem 1526,⁵²⁴ ačkoli v této době jejich snaha ještě nebyla úspěšná.

Další složku městské správy tvořil sbor **obecních starších** a valná schůze všech měšťanů, nazývaná **velká obec**. O činnosti těchto orgánů se v materiálech vyskytuje podstatně méně dokladů než o městské radě. Zmínky o obecních starších nacházíme

⁵²³ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523), fol. 120r

⁵²⁴ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, před r. 1526

především v knize testamentů, kde bývá v zápisech uvedeno, že zástupci obecních starších byli spolu se zástupci městské rady přítomni při sepisování závětí.

Kromě toho ve městě působily i **specializované úřady**, resp. úředníci. O těchto úřednicích nacházíme doklady pouze v knize příjmů a vydání z let 1515–1530,⁵²⁵ a rejstřících hlavních počtů z let 1515–1532.⁵²⁶ Tyto prameny nám přinášejí pouze výčet těchto úřadů a soupis jejich financí, které úředníci odevzdávali městské radě. Další informace o fungování těchto úřadů bohužel v pramenech nenacházíme.

V rejstřících hlavních počtů je v rámci každého období uveden soupis úřadů, ačkoli ne v každém období jsou úřady uvedeny všechny. Někdy jsou tito úředníci uvedeni jmenovitě, ale ne vždy. Jednalo o úředníky solní, pšeničné, piva bílého, vážné, cihelné, spuštění a lovení rybníka Velikého, spuštění a lovení rybníka Kornhauzovského, spuštění a lovení rybníka Prdatky, spuštění, lovení a prodávání ryb z rybníku Bartoňovského, lovení a prodávání ryb v rybníku pod maštalemi, úředníci „volení k vydávání peněz a placení dělníkům všem při díle brány vysoké,“ úředníci „haltěřů v příkopu u kostela,“ hospodáři obecního domu, a další úředníci, uvedení jmény bez upřesnění jejich agendy. Každý z těchto úřadů vykonávali většinou dva úředníci, s výjimkou úředníků bílého piva, kterých bylo v každém období zaznamenáno většinou čtyři až šest. V knize příjmů a výdajů obce jsou tito úředníci uváděni v rubrice příjmů, z čehož vyplývá, že příjmy z těchto úřadů byly odevzdávány městské radě.

Ačkoli v rejstřících hlavních počtů ani knize příjmů a výdajů obce nenacházíme o těchto úřednicích další informace, můžeme pozorovat, jak se ve zřizování těchto úřadů odráželo fungování města. Zejména je zde patrný velký význam rybolovu a pivovarnictví, a rovněž je zde jako i v dalších sledovaných městských knihách zachyceno, jak významnou událostí byla v této době v Rakovnicích stavba městské brány.

4.1.2. Obnovy rady

Městská rada byla volena vždy na jeden rok. Po uplynutí této doby probíhala vždy volba rady nové, tzv. obnova, a to tím způsobem, že odstupující radní navrhli vždy po dvou kandidátech do nové rady, přičemž mohli navrhnout i sebe. Návrh byl předložen křivoklátskému hejtmanovi, který měl pravomoc rozhodovat o složení budoucí rady, přičemž část členů byla vybrána ze staré rady, část z obecních starších a obce. Při

⁵²⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

⁵²⁶ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532

příležitosti obnovy rady rovněž křivoklátský hejtman kontroloval hospodaření původní rady na základě finančních knih. O této praxi nacházíme doklady především v Knize příjmů a výdajů obce z let 1515 – 1530⁵²⁷, kde je jméno křivoklátského hejtmana uváděno v nadpisech pro vyúčtování za jednotlivá období, a rovněž jsou zaznamenány četné doklady o platu pro hejtmana za obnovy rady nebo účty za hejtmanovo pohoštění při příležitosti obnovy. Obnovy rady byly slavnostní událostí, o čemž svědčí také záznamy o platu pro žáky, kteří při této příležitosti zpívali.⁵²⁸

4.1.3. Způsob úřadování, kompetence

Městská rada byla orgánem politické, finanční a hospodářské správy města, a po husitských válkách získala díky omezení moci rychtáře i soudní pravomoc. Její zasedání se konalo na radnici, kam přicházeli měšťané ohlašovat záležitosti sporného i nesporného soudnictví.

V oblasti **nesporného soudnictví** bylo v kompetenci městské rady potvrzovat právní platnost různých smluv, které mezi sebou uzavírali obyvatelé města. Před městskou radou musely být ohlašovány závěti a další majetkové převody související s dědictvím, přičemž městská rada mohla například nařídít, aby byl z dědictví nejprve učiněn dar na záduší, než bude majetek předán dědicům.⁵²⁹ Otázkou dědictví se zabývá i listina Ladislava Pohrobka ze 7. června 1454, která povoluje rakovnickým měšťanům svobodně vlastnit a odkazovat majetek, a v případě úmrtí bez závěti má dědictví připadnout nejbližším příbuzným. Je zde však rovněž zdůrazněno, že obyvatelé města měli povinnost platit z nemovitého majetku obci stanovené dávky.

Mezi další záležitosti, které byly ohlašovány před městskou radou, patřily dluhy, ať už se jednalo o stanovení podmínek a termínů splácení, nebo potvrzení o zaplacení dlužné částky.⁵³⁰

Nejčastější záležitosti nesporného soudnictví, které městská rada řešila, byly převody nemovitého majetku mezi jednotlivými obyvateli města a smlouvy upravující

⁵²⁷ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

⁵²⁸ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

⁵²⁹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

⁵³⁰ Tamtéž

podmínky jeho užívání. Smlouvy se uzavíraly například o tom, kudy bude odváděna voda ze sladovny,⁵³¹ nebo o užívání mlýnské strouhy.⁵³²

Rovněž se objevují záznamy o tom, že před městskou radou byly ohlašovány převody majetku mezi manžely nebo jinými rodinnými příslušníky. Městská rada také měla pravomoc zplnoletnit sirotky, aby se mohli ujmout dědictví, a potvrzovala obyvatelům města různé výsady a dříve uzavřené smlouvy.

V mnoha případech byla městská rada aktivním účastníkem transakce. Poskytovala obyvatelům města pozemky, a udílela jim povolení ke stavbě,⁵³³ přičemž k postavení domu musela dát svolení nejen městská rada a obec, ale i královský úředník, sídlící na Křivoklátě.⁵³⁴

Městská rada sama rovněž kupovala od obyvatel pozemky,⁵³⁵ a prováděla směny s obyvateli, a to zejména když se jednalo o cesty, které od nich buď kupovala, nebo vyměňovala za pozemky.

Městská rada rovněž dohlížela například na městské cesty. Mohla přimět vlastníky, aby cestu přes svůj pozemek zpřístupnili („*propustili*“),⁵³⁶ přičemž za ochotu uvolnit cestu dostal majitel od městské rady určitou odměnu.⁵³⁷

V některých případech byla městská rada vázána na souhlas obce, jak je patrné z formulace, objevující se v zápisu v knize trhové z let 1455–1505: „*od pána purkmistra a konšelův s povolením vši obce*“, která se vyskytuje v případě výměny vlastnictví nemovitostí.⁵³⁸

Záznamy o záležitostech nesporného soudnictví nacházíme v knize památné z let 1384–1482, a v knihách trhových. Dědické záležitosti jsou kromě toho zaznamenány i v knize testamentů.

Městská rada měla pravomoc vynášet rozsudky i v oblasti **sporného soudnictví**, ačkoli v některých případech se na vynesení rozsudku podílel i křivoklátský hejtman.⁵³⁹ Proti rozhodnutí Rakovnické městské rady bylo možné se odvolat k vyšší instanci,

⁵³¹SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505

⁵³² Tamtéž, fol. 71r

⁵³³ Tamtéž, fol. 68r, fol. 71v

⁵³⁴ Tamtéž, fol. 67r

⁵³⁵ Tamtéž, fol. 74r

⁵³⁶ Tamtéž, fol. 120v

⁵³⁷ Tamtéž, fol. 120v

⁵³⁸ Tamtéž, fol. 112r

⁵³⁹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564

kteřou tvořila rada Starého Města Pražského. Ta rovněž poskytovala rakovnické městské radě na vyžádání právní naučení ve složitějších případech. Nejčastějšími spory, které městská rada řešila, byla obvinění z krádeží, pomluvy, nebo spory o dědictví v případech, že někdo zemřel bez závěti. Účastníky těchto sporů byli obyvatelé města, ale i příslušníci šlechty nebo představitelé městské správy jiných měst, konkrétně Žatce.⁵⁴⁰ Rozsudky městské rady byly závazné a za jejich neuposlechnutí se trestalo.⁵⁴¹ Přípustné bylo pouze již výše zmíněné odvolání k radě Starého Města Pražského. Nacházíme i doklady o tom, že za soudní řízení a zápis se platilo, a městská rada dohlížela na to, aby byl poplatek řádně uhrazen.⁵⁴²

Doklady o řešení záležitostí sporného soudnictví v Rakovnici nacházíme v knihách památných a protokolech právních pří.

Kromě městských knih nacházíme záznam o případu sporného soudnictví i v rámci spisového materiálu. Jedná se o půhon k soudu z roku 1515, a dokládá spor města Rakovníka se šlechticem Volfem z Gutštejna.⁵⁴³ Městská rada města Rakovníka žalovala Volfa z Gutštejna pro neoprávněné vybírání cla v Zavidově. Spor byl projednáván před zemským soudem, a zaznamenán do dnes již nedochovaného půhonného kvaternu desek zemských z roku 1519. Rozsudek byl učiněn ve prospěch Rakovníka.

V pohusitské době převzala městská rada po rychtáři pravomoci v **trestním soudnictví**. Prováděla výslechy vězňů, při čemž byli většinou přítomni všichni konšelé. Kromě zápisů v městských knihách nacházíme zápisy trestního soudnictví ve formě spisového materiálu. Jedná se o 27 listů menšího formátu, obsahujících zápisy výpovědí na útrpném právu, které mají stejnou podobu jako zápisy v knihách.⁵⁴⁴

Časté jsou případy propuštění vězně, za něhož se přimluvíly vlivné osoby. O propuštění rozhodoval krávkolátský hejtman, který k tomu měl pravomoc od krále, nicméně na základě záznamů v památné knize z let 1384–1482, je možné se domnívat, že na tomto rozhodování se mohla do jisté míry podílet i rada, která rovněž stanovovala

⁵⁴⁰ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 316, kniha č. 301, Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564

⁵⁴¹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512 – 1564, fol. 297r

⁵⁴² Tamtéž, fol. 298r

⁵⁴³ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, město pohání k soudu Volfa z Guttsteina pro neoprávněné vybírání cla v Zavidově, 1515

⁵⁴⁴ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, lístky se zápisy výslechnů na útrpném právu, bez data, pol. 15. stol.

podmínky propuštění. Většinou se jednalo o povinnost složení přísahy, že se dotyčná osoba již nikdy nedopustí trestného činu. Stejně jako u zápisů výslechů na útrpném právu i v případě propuštění vězně se kromě zápisů v knihách s takovým záznamem setkáváme i v rámci spisového materiálu.⁵⁴⁵

Další kompetencí městské rady bylo přijímání osob za „poddané“ nebo „služebníky.“ Zmínku o této skutečnosti nacházíme pouze v jednom dokumentu v rámci spisového materiálu, a nejsou zde uvedeny další podrobnosti o vztahu těchto osob k městské radě ani o činnosti, kterou vykonávaly.⁵⁴⁶

Městská rada měla na starosti i **finanční hospodaření města**, kde měla kompetence v několika oblastech. Jednak získávala příjmy z různých zdrojů, například z provozu šenku, ze specializovaných úřadů, nebo z uhrazených dluhů jednotlivých radních. Kromě toho také městská rada vybírala clo, placené v Rakovnicích a Mutějovicích z dobytka, železa a „*krámných věcí*.“ Právo na vybírání tohoto cla prodal rakovnické městské radě a obci Jindřich Albrecht z Kolovrat a na Krakovci za 300 kop grošů, jak bylo potvrzeno Vladislavem Jagellonským v listině z 23. dubna 1501. Je možné, že rakovnická městská rada vybírala clo i v jiných lokalitách, neboť v rámci spisového materiálu je uložen dokument, který popisuje spor městské rady se šlechticem Volfem z Gutštejna o vybírání cla v Zavidově. Spor byl řešen před zemským soudem, který rozhodl ve prospěch Rakovníka.

Kromě toho nacházíme i zmínku o výběru poplatků od řemeslníků ze Žatce, Loun, Slaného, Blšan, Prahy a lokte, kteří prodávali své zboží v Rakovnicích na trhu.⁵⁴⁷

Z těchto financí městská rada hradila různé obecní výdaje, a rovněž výdaje pro městské radní, které měly ovšem někdy spíše soukromý charakter.⁵⁴⁸ Často se rovněž objevují účty za pivo, víno, ryby a maso, které konšelé spotřebovali ke snídani a obědu během zasedání rady. Doklad o odběru piva městskou radou a rychtářem nacházíme i ve zlomku účetního dokumentu ve spisové formě, a to Soupisu várek a platů z nich, kde je mezi odběrateli piva i rychtář („*panu rychtáři*“) a radnice („*do rathauzu*“).⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných, 1506–1508

⁵⁴⁶ Tamtéž

⁵⁴⁷ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 804 Berní záležitosti, pravděpodobně cedule s poznámkami výběrčího daní, bez data

⁵⁴⁸ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 64v

⁵⁴⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 802 Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480 – 1655, soupis várek a platů z nich, bez data

Na základě záznamů v knihách příjmů a výdajů lze do určité míry sledovat péči městské rady o město. Městská rada například poskytovala plat a další příspěvky faráři, a rovněž financovala vybavení fary a poskytovala vánoční příspěvky chudým ve špitálu.⁵⁵⁰ Kromě toho najímala řemeslníky na opravy veřejných budov a platila dalším osobám, pracujícím pro obec, například kováři, zámečnicku, pastýři nebo rasovi „*od vyčištění nečistot po městě*.“⁵⁵¹ Ve finančních knihách se dobře odrážejí důležité události v životě města, jako byla stavba městské brány. Městská rada poskytovala plat osobám, pracujícím s kamenem, ať už v souvislosti s jeho těžbou nebo stavbou samotné brány, a rovněž se zde vyskytuje mnoho účtů za materiál jako takový, zejména kámen a vápno.

Z finančních knih je rovněž patrný význam rybolovu. V Rakovnicích bylo několik rybníků, a výlov každého z nich mělo na starosti několik specializovaných úředníků. Časté jsou záznamy o platech radním, kteří byli výlovu rybníků přítomni, a účty za ryby, které městská rada kupovala.

Na základě účtů z finančních knih můžeme rovněž předpokládat, že v Rakovnicích na přelomu 15. a 16. století fungovala škola. Objevují se zde záznamy platu pro žáky a „*rektora*“, kteří zpívali při obnovách rady, a dodávali městské radě minuce.⁵⁵²

Časté výdaje rakovnické městské rady tvořily dary pro křivoklátského hejtmana, jimiž se městská rada snažila získat pro Rakovník určité výhody, například snížení počtu vyžadovaných žoldnéřů, kteří měli jít do války proti Turkům.⁵⁵³

Významnou kompetencí městské rady v oblasti finanční správy byl výběr daní a dávek částečně odváděných králi, a částečně využitých na obecní potřeby, tzv. královského úroku (*censu*). Městská rada byla sice pověřena vybíráním těchto dávek, ale vybraná suma musela být odevzdána křivoklátskému hejtmanovi. V knize příjmů a výdajů z let 1515–1530 dokonce nacházíme záznam o tom, že purkmistr Petr Psina nosil na Křivoklát „*sumu královskou*“, tj. královský úrok.⁵⁵⁴ Křivoklátský hejtman pak rozhodoval o tom, jak velká část z vybraných peněz bude odevzdána králi, a jakou si

⁵⁵⁰ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530, fol. 34r

⁵⁵¹ Tamtéž, fol. 8v

⁵⁵² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

⁵⁵³ Tamtéž, fol. 61r

⁵⁵⁴ Tamtéž, fol. 32r

budou moci rakovníčtí ponechat na úhradu městských výdajů. I z toho důvodu se městská rada snažila získat si hejtmanovu přízeň různými dary.⁵⁵⁵

Na obecní potřeby byla směřována většinou spíše část z berně než královského úroku, z něhož bylo odevzdáváno téměř vše králi. Výdaje z berně jsou v rejstřících zcela obvyklé, zatímco výdajů z královského úroku je podstatně méně, a většinou se omezují pouze na odměnu pro písaře a konšely, kteří se podíleli na výběru.

Kromě fungování správy městských financí reflektují účetní knihy i finanční a majetkové postavení jednotlivých obyvatel města, rozdílů mezi nimi a z toho plynoucí určitou hierarchii.

Dávky se vybíraly v několika termínech, nejčastěji na sv. Jiří a na sv. Havla. Zmínky o tom nacházíme nejen ve finančních knihách, ale i v listině Ludvíka Jagellonského z 19. srpna 1520. Touto listinou král potvrdil, že získal od Rakovníka půjčku 100 kop grošů, a jako způsob splátky stanovil, že si obyvatelé Rakovníka mají tuto částku strhnout z daní, které platili právě na sv. Jiří a sv. Havla.

Po uplynutí funkčního období byli všichni radní i specializovaní úředníci povinni podat vyúčtování svého finančního hospodaření. Velký důraz byl kladen na evidenci případných dluhů členů městské správy vůči městu a naopak.

Kromě členů městské rady existovaly v rámci rakovnické městské správy rovněž specializované úřady, resp. úředníci. Konkrétně se jednalo o úředníky solní, pšeničné, piva bílého, vážné, cihelné, spuštění a lovení rybníka Velikého, spuštění a lovení rybníka Kornhauzovského, spuštění a lovení rybníka Prdatky, spuštění, lovení a prodávání ryb z rybníku Bartoňovského, lovení a prodávání ryb v rybníku pod maštalemi, úředníci „volení k vydávání peněz a placení dělníkům všem při díle brány vysoké,“ úředníci „haltěřů v příkopu u kostela,“ hospodáři obecního domu, a další úředníci bez upřesnění jejich agendy. Každý úřad byl vykonáván zpravidla dvěma úředníky, s výjimkou úředníků bílého piva, kterých bylo v každém období zaznamenáno většinou čtyři až šest. Ve zřizování těchto úřadů se do určité míry odráží fungování města. Zejména je zde patrný velký význam rybolovu a pivovarnictví, a rovněž se zde jako i v účtech odráží, jak velkou a významnou událostí byla v Rakovnici stavba městské brány. Údaje o finančním hospodaření městské rady jsou zaznamenány v knihách příjmů a výdajů, rejstřících berně a úroku a rejstřících hlavních počtů. Kromě toho se ve fondu nacházejí zlomky dvou účetních dokumentů ve spisové podobě. První

⁵⁵⁵ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 50r

z nich rovněž dokládá význam pivovarnictví v Rakovníce, neboť se jedná o část soupisu várek piva a platů z nich.

4.2. Městské soudnictví

Existovalo několik typů městských soudů, nicméně ve sledovaných pramenech se setkáváme pouze s tzv. zahájeným soudem. Ve starší době spadalo soudnictví do kompetence rychtáře, nicméně po husitských válkách převzala soudní pravomoc rada, a soudy se začaly konat za předsednictví purkmistra na radnici, zatímco rychtář zde působil jen jako jakýsi soudní poradce. V souvislosti s tím také došlo k postupnému úpadku významu zahájených soudů, a záležitosti sporného soudnictví byly stále častěji řešeny v jiných termínech zasedání městské rady.

Název zahájený soud (*judicium bannitum, judicium bannitum et contestatum*) souvisí se slavnostním ceremoniálem, jímž byly tyto soudy zahajovány. Celkové vedení soudního zasedání bylo zejména v předhusitské době velmi formální, a každá záležitost musela být před tím, než vstoupila v platnost, ohlášena („*provolána*“) na několika soudech po sobě, aby mohli případní odpůrci přednést námitky proti provedení právního pořízení. Doklady o této praxi nacházíme v knize trhové z let 1455–1505, kde je na závěr každého zápisu uvedeno, o kolikátý zahájený soud v pořadí se jednalo.

V pohusitské době však zahájené soudy v souvislosti s ústupem rychtářovy moci ztrácely na významu, a konaly se jen velmi zřídka, většinou pouze jednou až dvakrát do roka.

Na zahájených soudech, a po úpadku jejich významu v pohusitské době i v dalších termínech zasedání městské rady byly řešeny záležitosti nesporného soudnictví, které byly zaznamenány v knize památné z let 1384–1482, a knihách trhových. Jednalo se převážně o převody nemovitého majetku mezi obyvateli města a smlouvy o různé záležitosti.

Jak již bylo zmíněno výše, kromě případů nesporného soudnictví, projednávaných před zahájeným soudem, a posléze v dalších termínech zasedání městské rady, spadalo do kompetence městské rady i soudnictví sporné, přičemž městská rada měla za úkol vydávat rozhodnutí v případech sporů obyvatel Rakovníka, popřípadě obyvatel jiných měst nebo šlechticů, přičemž soudcem těchto sporů byla buď rada sama, nebo křivoklátský hejtman, popřípadě městská rada Starého Města Pražského jakožto vyšší instance.

Trestní soudnictví vykonával ve městě ve starší době rychtář, v době pohusitské přešla tato pravomoc na radu. Do oblasti trestního soudnictví spadaly výslechy na útrpném právu a vydávání rozsudků, popřípadě udělování milosti v trestních záležitostech.

4.3. Topografie města

Díky rejstříkům berně a královského úroku můžeme získat určitou představu o topografii města a jeho struktuře, neboť jsou v nich poplatníci uvedeni v seznamech, řazených nejprve podle městských částí, a až poté podle povolání. Nejprve je uvedeno náměstí (*circulus*), a po něm další části města, a to předměstí Bezděkov, Blatno (*Blatensis vicus*), ulice Lubenská (*Lubnensis vicus*), Svatojilská (*Sancti Egidii vicus*), Lišanská (*Lissanensis vicus*) a Hrnčířská (*Lutifigulorum vicus*). Zda označení *circulus* zahrnovalo skutečně pouze náměstí, nebo jádro města tvořené náměstím a přilehlými objekty, není z této knihy zcela jasné. Při pohledu na moderní mapu Rakovníka a rozmístění dnešního Bezděkova a ulic Lubenská a Lišanská, které jsou od historického centra poměrně vzdáleny, se však zdá pravděpodobné, že pojmem *circulus* bylo označováno celé jádro města, tedy vlastní město, k němuž kromě náměstí patřily i další ulice a objekty, které nebyly v rejstříku zahrnuty jmenovitě. Předměstí pak patrně navazovala na toto jádro.

4.4. Obyvatelé města

Kromě topografie města nám rejstříky berně a královského úroku poskytují informace částečně i o společenském složení města. Na náměstí se pravděpodobně začínalo s výběrem berní a dalších dávek, a jak je patrné ze soupisu obyvatel, kteří na náměstí žili, byla to prestižní adresa. Například zde nacházíme téměř všechny členy městské rady.

Po výčtu městských částí následuje soupis obyvatel podle jednotlivých zaměstnání, a to dědiční hospodáři (*hereditarii*), mlynáři, resp. mlýny (*molendina*), řezníci (*carnifices*), pekaři (*pistores*), a řemeslníci (*artifices*). Někteří obyvatelé jsou v seznamu uvedeni na více místech, například jednou podle místa bydliště, jednou podle povolání.

Pokud však jde o kompletní strukturu města, jeho sociální složení a společenskou a majetkovou hierarchii, není výpovědní hodnota tohoto pramene příliš velká. Je tomu tak zejména z toho důvodu, že do rejstříků berně a úroku nebyli pravděpodobně

zaznamenávání všichni obyvatelé.⁵⁵⁶ Vynechání mohli být například ti, kteří nevykonávali řemeslo nebo neměli dostatečný majetek, z něhož by platili daně, nebo neměli ve městě reprezentativní postavení, jako například majitelé nebo nájemci domů, jimž náležela povinnost platit berně. Tato skutečnost vyplývá z rejstříku celkem jednoznačně, protože v některých případech nejsou uvedena jména obyvatel jako jednotlivců, ale pouze v souvislosti s jejich domem.⁵⁵⁷ Samozřejmě není jednoznačné, zda označení domu jménem jeho majitele se skutečně vztahovalo k majiteli současnému, nebo zda se jednalo o zažité označení domu například podle některého z majitelů předchozích. Důležité ale je, že berně a úrok platil pouze majitel nebo nájemce domu, a o ostatních obyvatelích daného domu není v rejstříku zmínka, třebaže možná na daně majiteli také přispívali. Proto nelze ani tuto celkem obsáhlou knihu považovat za skutečně spolehlivý pramen k poznání celé struktury města a počtu obyvatel.

Z evidence obyvatel ve finančních knihách, ač je z naznačených důvodů poněkud limitována, si můžeme utvořit alespoň rámcovou představu o sociálním složení města. Už ze struktury rejstříků berně a úroku můžeme pozorovat jistou hierarchii města a zejména majetkové rozvrstvení obyvatel. Jako v jiných středověkých městech i v Rakovnici platilo, že na náměstí sídlily nejbohatší a nejvlivnější osoby, které se podílely na městské správě. To lze vyčíst ze soupisu obyvatel náměstí, kde jsou uváděny osoby, které nacházíme na jiných místech jako příslušníky městské rady. Například k roku 1436 je zde uveden Mikuláš Ovsík, Jan Luženský, Martin Ženíšek, Hučhavel, Hanuš Pátek, Hostan, Jan Pohan, který je v tomto případě uveden i v nadpise jako výběrčí, Ryntflaš a další.⁵⁵⁸

Dále ve městě sídlili dědiční hospodáři, kteří také vlastnili značný majetek, jak můžeme usuzovat podle výše odváděných daní. U některých z nich je uvedeno, že vlastnili pole nebo louky, proto je pravděpodobné, že sídlili spíše na předměstích, ačkoli

⁵⁵⁶ Z prací věnovaných tomuto tématu lze uvést například *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365*, vydal Bedřich Mendl, Brno 1935; *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619: katalog. I. svazek, Knihy městského hospodaření. 1., Knihy početní. a), Komorní počty 1467-1619*, Brno, 1999; nebo práce Ludmily Sulitkové *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619: katalog. II. svazek, Knihy městského hospodaření. 1., Knihy početní. b), Radní počty 1523-1619*, Brno: Archiv města Brna, 2001; *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619: katalog. III. svazek, 1.c), Knihy městského hospodaření. Knihy početní. Počty města a jeho zařízení 1468-1619*, Brno: Archiv města Brna, 2003

⁵⁵⁷ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499, fol. 13r. Například „*domus Mathie*.“

⁵⁵⁸ Tamtéž, fol. 4r a v

to v rejstříku specifikováno není. Odpovídalo by to ale praxi jiných středověkých měst, kde se na předměstích nacházely hospodářské pozemky jednotlivých měšťanů. Poměrně významná byla rovněž povolání zaznamenaná v rejstříku, konkrétně mlynáři, řezníci, pekaři a tzv. „řemeslníci,“ což byl patrně zastřešující termín pro ostatní povolání. Z ostatních finančních knih vyplývá i značná důležitost osob vařících pivo, které bylo pravidelně dodáváno městské radě, nebo lázní, které stály na náměstí v blízkosti kostela,⁵⁵⁹ a byly rovněž městskou radou hojně využívány. Významnou osobou ve městě byl farář, který dostával pravidelně plat a občas i jiné dary od městské rady. V rubrikách výdajů v knihách příjmů a výdajů obce se plat pro něj objevuje pravidelně na jednom z prvních míst.

Rakovník byl městem závislým na Křivoklátu. Pokud byl hrad v držení krále, podléhal Rakovník přímo královské moci, v době zástavy pak zástavnímu držiteli. Ze zápisů v městských knihách je vidět vliv křivoklátského pána ve městě, ať už ve formě darů a poct pro pojištění jeho přízně, evidovaných ve finančních knihách, nebo v zápisech sporného i nesporného soudnictví v knihách památných, kde křivoklátský hejtman nebo purkrabí zasahoval do pravomocí města, například v oblasti trestního práva, kde měl pravomoc rozhodovat o propuštění vězňů, nebo v oblasti sporného soudnictví, kde působil jako rozhodčí některých sporů.

Kromě výše uvedených osob musely v Rakovníce existovat další vrstvy obyvatelstva – pravděpodobně nejpočetnější – které se do zápisů v městských knihách nedostaly, a to pro nedostatečný majetek a vliv. O těchto lidech nám městské knihy až na jednotlivé výjimky například v zápisech trestního soudnictví nic neříkají, nicméně pro vytvoření ucelené představy o středověkém městě musíme počítat s tím, že tvořili podstatnou součást městské struktury.

Narozdíl od členů městské rady jsou obyvatelé města v knihách zaznamenávání jmenovitě velmi často. Jména byla zpravidla jediným způsobem jejich identifikace, tudíž známe jména mnoha měšťanů ze zápisů nesporného, sporného i trestního soudnictví v knihách památných, trhových, a knize testamentů. Tyto knihy nám přinášejí nejen informace o jménech obyvatel města, ale i o jejich rodinných, společenských a pracovních a majetkových vztazích, místě bydliště, povolání apod. Ve finančních knihách jsou jména obyvatel měst zaznamenána také, i když v menší míře, a na rozdíl od ostatních knih o nich knihy finanční neobsahují prakticky žádné další

⁵⁵⁹ Tamtéž, fol. 16v. „*Balneum sub ecclesia.*“

údaje. Nejobsáhlejší jsou v tomto ohledu Rejstříky berně a královského úroku, neboť obsahují jmenovité seznamy majitelů domů, a poté i jmenovité seznamy příslušníků některých řemesel.

Ačkoli prameny, dochované v rakovnickém archivu, zachycují poměrně mnoho jmen a údajů o obyvatelích města a představitelích jeho správy, tyto údaje nemohou být nikdy kompletní. Pro doplnění těchto údajů pak mohou sloužit náhodně dochované zmínky v materiálech jiné provenience. Například soudních aktech z let 1406–1407 nalézáme jména rakovnického děkana Racka, oltářníka Alberta, rychtáře Hermana, učitele Drahoslava ze Želevic, a několika rakovnických měšťanů, kteří působili jako svědci v různých soudních jednáních.⁵⁶⁰

4.5. Městská kancelář

Nemáme konkrétní podklady ke zjištění, zda v Rakovnici ve sledované době existovala skutečná městská kancelář, popřípadě jak byla rozvinutá. Na základě paleografického rozboru můžeme stanovit přibližný počet písařů, nikoli však rozdělení jejich práce nebo okolnosti, za jakých do knih zapisovali. Poměrně velká paleografická rozmanitost knih svědčí o tom, že do knihy zapisovalo více písařů současně. Je možné, že zde působil radní písař a mladší písař jako jeho pomocník, ale konkrétní zmínky o tom nenacházíme. Také je nutno počítat s možností, že ne všichni písaři byli skutečně zaměstnání jako stálí městští písaři. Mohlo se jednat i o písaře ve službách bohatších soukromých osob, nebo vrchnostenské písaře například v případě zápisů, které se týkaly křivoklátského hejtmana. Toto vysvětlení by přicházelo v úvahu v případě příležitostných zápisů rukou, které se v knize nevyskytují pravidelně po delší časové období. Důvodů pro tyto příležitostné zápisy mohlo být mnoho, včetně nemoci nebo odchodu písaře z města z nejrůznějších důvodů, mohl být stálý písař zastoupen jiným. Žádné skutečné okolnosti a důvody změn písařů v knihách uvedeny nejsou. Některé písařské ruce však můžeme sledovat po delší časové období, někdy i několik desítek let, takže existence stálého radního písaře v Rakovnici je pravděpodobná. O městské kanceláři jako takové v knihách konkrétní informace uvedeny nejsou. Větší počet písařů, kteří se často střídali, by mohl svědčit i o jisté neustálenosti městské kanceláře spíše než o její rozvinutosti. Nicméně v Rakovnici bylo vedeno několik typů

⁵⁶⁰ Tadra Ferdinand (ed.), *Soudní akta konsistorě Pražské, (Acta judiciaria consistorii Pragensis)*, V. (1406-1407), Praha 1899, s. 60-62, 87, 119, 121, 145, 146, 163, 170, 171, 176, 179, 180

specializovaných městských knih pro jednotlivé typy agend, a to finanční záležitosti a záležitosti sporného, nesporného i trestního soudnictví, a každá z těchto knih vykazuje poměrně ustálené formy vedení. To by mohlo poukazovat na jistou organizaci písařské práce, a tudíž pravděpodobnost existence kanceláře alespoň v jednoduché podobě. Například kniha památná 1384–1482 má specifickou strukturu vedení, kde zápisy nejsou řazeny chronologicky, ale abecedně. Tuto strukturu dodržovali čtyři písaři, a teprve ve druhé polovině 15. století došlo k jejímu porušení. I ostatní knihy jsou poměrně pevně strukturovány. Zápisy v nich jsou vesměs řazeny chronologicky, každé období má nadpis psaný v ustálených formulacích, a ačkoli jsou vidět drobné rozdíly mezi jednotlivými písaři, základní formy zapisování do knih byly vždy dodržovány.

K úkolům písaře v Rakovnicích patřilo kromě vedení městských knih i vyhotovování listin,⁵⁶¹ a pořizování záznamů příjmů a výdajů při výběru berní a královského úroku. Písař zapisoval nejrůznější druhy právních pořízení, ale zda například při zapisování závětí, svědectví apod. doprovázel konšely do domů osob, jichž se jednání týkalo, nebo zda se všechna jednání konala před městským soudem nebo radou, z městských knih nevyplývá, neboť záznamy o sepisování závětí byly pořizovány až v městské radě. V případě zápisů trestního soudnictví existovala v některých středověkých městech funkce zvláštního tzv. krevního písaře, který zapisoval výpovědi vězňů. Záznamy výpovědi na útrpném právu byly v Rakovnicích zapisovány jednak do městských knih, a jednak na volné lístky. Proto je možné usuzovat, že tyto zápisy byly pořizovány přímo při výslechu. Zda v Rakovnicích skutečně existovala zvláštní funkce krevního písaře, není z pramenů patrné. Jan Renner sice tohoto termínu užívá v nadpisu k přepisům některých z těchto záznamů,⁵⁶² nicméně lístky se zápisy výslechů na útrpném právu jsou psány rukama několika písařů, kteří psali i jiné typy zápisů v městských knihách.

Jak již bylo výše zmíněno, v Rakovnicích působilo více písařů současně. Někteří zapisovali do několika knih, jiní pouze do jedné.

⁵⁶¹ Zajímavý a poněkud neobvyklý doklad, z něž je také možné usuzovat, že městský písař vyhotovoval i městské listiny, nalézáme na fol. 29v tržební knihy z let 1455–1505 v zápise z roku 1464. Písař zde nejprve napsal „*Waczek Mlynarz ... tiemto lystem zastavuge ...*“, poté slovo „lystem“ škrtl a přepsal na „zapisem“. Zřejmě byl tedy zvyklý psát listinné formulace, a omylem tak uvedl i zápis do knihy.

⁵⁶² SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, lístky se zápisy výslechů na útrpném právu, bez data, pol. 15. stol. Rennerovy přepisy jsou uloženy spolu s materiálem.

Jména písařů uváděna zpravidla nejsou. Výjimku tvoří pouze několik záznamů v rejstříku berně a královského úroku, kde je v rubrice výdajů několikrát uveden plat pro písaře označovaného „*Wenceslao Cerdonis*.“ Přesto toto jméno nelze spolehlivě přiřadit ke konkrétní písařské ruce, protože v téže době zapisovalo do knihy několik písařů současně.

Z toho důvodu muselo být použito označování písařů velkými písmeny abecedy. Rostislav Nový ve své Studii o nejstarších rakovnických městských knihách označil první čtyři písaře knihy památné z let 1384–1482 písmeny A – D. Na toto značení jsem při označování dalších písařů navázala. Po vyčerpání písmen abecedy jsem použila kombinace písmen a číslice 1.⁵⁶³

Knihy se částečně časově překrývají. V několika případech lze pozorovat totožné písařské ruce ve stejném období v několika knihách. Ve sledovaném období, tj. od počátku vedení nejstarší pamětní knihy roku 1384 do roku 1526 se v deseti městských knihách a spisovém materiálu vystřídalo asi 42 – 46 písařských rukou, ačkoli jejich přesný počet stanovit nelze, neboť není možné spolehlivě určit, zda drobné rozdíly v písmu některých zápisů skutečně znamenají změnu písařské ruky, nebo zda jsou způsobeny například časovým odstupem nebo jinými faktory, které mohly ovlivnit písmo téhož písaře. Stejně tak nemůžeme zejména ve starší době s jistotou stanovit, zda velmi podobně vyhlížející zápisy jsou skutečně dílem též osoby, neboť všichni písaři zachovávali při psaní stejná pravidla, a způsob psaní do určité míry potlačoval individuální rysy.

Některé dokumenty dochované v archivu byly psány jinými písaři a jinde než v prostředí rakovnické městské rady. Jedná se zejména o panovnické listiny rakovnickou radou přijaté. Kromě toho se mezi materiály nachází soupis várek piva a platů z nich, který nebyl psán žádnou z písařských rukou, objevujících se v ostatním materiálu, a vzhledem k tomu, že písmo budí dojem nepřiliš zkušeného písaře, je možné, že dokument byl pořízen jednou z osob, podílejících se na výrobě a distribuci piva, a evidenci jeho prodeje.

⁵⁶³ Ve své bakalářské práci jsem při označování písařů užila pro větší přehlednost jiný systém. Písaře každé knihy jsem značila zvlášť tak, že písaři památné knihy z let 1384–1482 byli označeni písmeny A–N, trhové knihy z let 1455–1505 A1 – P1, písaři knihy příjmů a výdajů obce z let 1474–1489 A2 – G2, a písaři rejstříků berně a úroku z let 1463–1499 A3 – D3. Vzhledem k zařazení nových pramenů do diplomové práce přestal být tento systém vyhovující, proto jsem označení písařů změnila. Pro větší přehlednost v příloze uvádím tabulku, zaznamenávající původní i nové označení.

4.6. Písemnosti městské správy

4.6.1. Městské knihy

Městská správa produkovala několik druhů písemností a pořizovala záznamy o právních jednáních. Nejlépe dochovanými písemnými prameny jsou městské knihy. Do sledovaného období spadá deset rakovnických městských knih, a to kniha památná z let 1384–1482, kniha památná z let 1505–1813, kniha trhová z let 1455–1505, kniha trhová z let 1512–1564, kniha testamentů z let 1511–1572, protokoly právních pří (kniha ortelů radních) z let 1521–1564, kniha příjmů a výdajů obce z let 1474–1489, kniha příjmů a výdajů obce z let 1515–1530, rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499 a rejstříky hlavních počtů z let 1515–1532.

Kniha památná z let 1384–1482 má dvě části. V letech 1384–1448 sloužila pro zápisy nesporného, a částečně i sporného soudnictví. Byly do ní zapisovány majetkové transakce, sirotčí zápisy, zápisy dluhů projednávaných před městským soudem, zápisy věna, různé smlouvy mezi obyvateli města, seznam svěcenců na knežství,⁵⁶⁴ odkazy, a záležitosti sporného soudnictví.⁵⁶⁵ Od roku 1448 do 20. let. 16. století sem pak byly zaznamenávány záležitosti trestního soudnictví, a kniha začala být označována jako „knihy černé.“⁵⁶⁶ Ojedinele se vyskytují i zápisy mladší, pravděpodobně ze čtyřicátých let 16. století, připsané dodatečně na některé prázdné stránky. Početně však v knize převažují zápisy soudnictví nesporného.

Kniha byla rozdělena na oddíly podle písmen abecedy, jimiž jsou jednotlivá folia nadepsána. Právní pořizování pak byla do knihy zapisována podle počátečních písmen jmen jednajících osob, nicméně od této praxe bylo upuštěno roku 1428, kdy začaly být zápisy řazeny chronologicky bez ohledu na dělení.

Podobně jako v případě první památné knihy jsou v knize památné z let 1505–1813 obsaženy dva typy zápisů, a to trestního soudnictví, a od roku 1530 sporného a nesporného soudnictví. Kniha je tedy zčásti knihou černou a zčásti knihou památnou.

Trhová kniha 145–1505 obsahuje zápisy nesporného soudnictví, zejména převody nemovitostí obyvatel města a jeho okolí. Kniha je členěna po letech, a v rámci jednotlivých let podle termínů zahájených soudů.

⁵⁶⁴ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

⁵⁶⁵ Tamtéž, fol. 2r, 13r, 17v

⁵⁶⁶ Tamtéž, fol. 37r

Kniha tržeb z let 1512–1564 je rozdělena na 2 části. První část je výrazně obsáhlejší, pochází z let 1512–1564, a obsahuje zápisy nesporného soudnictví, pořizované před zahájeným soudem. Jedná se zejména o převody nemovitého majetku. Druhá část knihy obsahuje zápisy sporného soudnictví z let 1513–1550, ve sledovaném období zejména odvolání pomluv a smírná narovnání.

Kniha testamentů z let 1511–1572 obsahuje zápisy závětí rakovnických měšťanů, které byly pořizovány za účasti několika konšelů a příslušníků obecních starších. Ti potom o sepsání závěti podali zprávu při zasedání městské rady, kde byl také učiněn zápis.

Protokoly právních pří z let 1521–1564 obsahují záznamy o různých záležitostech sporného soudnictví, týkajících se obyvatel města a jeho okolí, a rozsudky vynesené radou Starého Města Pražského jakožto odvolací instancí.

Kniha příjmů a výdajů obce z let 1474–1489 sloužila jako kniha finanční, která obsahuje zápisy peněz vybíraných od obyvatel města, a poté vydaných na obecní potřeby.

Kniha příjmů a výdajů obce z let 1515–1530 byla vedena jednotlivými konšely, kteří měli na starosti správu městských financí, a byly do ní zaznamenávány příjmy a výdaje městské rady za jednotlivé měsíce.

Rejstříky berně a královského úroku z let 1463–1499 jsou nejstarší dochovanou rakovnickou účetní knihou. Byly sem zapisovány dávky, které bylo město povinno platit panovníkovi. Jednalo se o zvláštní plat zvaný královský úrok (census, šos, nebo pomocné), který byl stanoven již v privilegii Jana Lucemburského z roku 1319.⁵⁶⁷ Pravděpodobně roku 1436 začal být kromě této dávky vybírán ještě další poplatek, a to berně.⁵⁶⁸ Kromě toho byly do knihy zapisovány i výdaje, které městská rada platila z vybraných peněz. Na závěr každé rubriky bývají uvedeny celkové sumy.

Rejstříky hlavních počtů z let 1515–1532 obsahují vyúčtování peněz jednotlivých konšelů za období jejich správy městských financí, a vyúčtování jednotlivých specializovaných úřadů.

⁵⁶⁷ Codex iuris municipalis II., s 181 „...*Onus siquidem annui census pertetui ipsi ciuitati ac ciuibus intercluso censu iudici ciuitatis eiusdem taxatum relatu repperimus, vt predictur, vsque ad summam triginta et quatuor marcarum grossorum denariorum pro marca qualibet computandis, cuius summe medietatem in die beati Vrbani pape, reliquam vero partem in die beati Galli annis isngulis nobis, aut cui deputatum duxerimus, dicti ciues soluere tenebuntur...*“

⁵⁶⁸ Studie Rostislava Nového, s. 128

4.6.2. Listiny

Kromě městských knih produkovala městská kancelář i listiny, jejichž příjemci byli jednotliví obyvatelé města. Tyto listiny se v archivu nedochovaly, nicméně o jejich produkci nacházíme četné zmínky v zápisech v městských knihách, konkrétně v knize trhové z let 1512–1564, knize testamentů z let 1511–1572, knize příjmů a výdajů obce z let 1515–1530, a rejstřících hlavních počtů z let 1515–1532.

Právní pořízení musela být oznámena před městskou institucí, aby nabyla právní platnosti, ale písemný zápis povinný nebyl. Záleželo na jednotlivých osobách, zda si nechají o pořízení vyhotovit písemný záznam do městské knihy, listinu, nebo obojí. Některé zápisy v knihách proto obsahují zmínky o tom, že kromě zápisu byla o dané záležitosti vyhotovena ještě listina nebo chirograf (*cedule řezaná*). Chirografy byly často zhotovovány v případě dluhů, kdy dlužník i věřitel obdrželi jednu část specifickým způsobem rozdělené listiny. Způsob rozdělení sloužil jako ověřovací prostředek, neboť pravost každé části listiny se ověřovala jejich složením v místě rozdělení. Zmínka o vyhotovení listiny nebo chirografu, která byla v zápisech uváděna, patrně sloužila jako další způsob ověření.

Dalším dokladem o produkci listin jsou jejich opisy v některých zápisech. Jedná se převážně o opisy starších listin, vydaných pro předky rakovnických obyvatel, které sloužily jako potvrzení jejich platnosti. Listiny jsou v zápisech opisovány v plném znění, a zápis kromě toho obsahuje i informaci o psací látce a způsobu ověření listiny. Většinou se jednalo o pergamenové listiny s přivěšenou pečetí města Rakovníka.⁵⁶⁹ Zápisy v tomto případě slouží nejen jako doklad o produkci listin městskou kanceláří, ale i o užívání městské pečeti.

Zajímavé je, že rozdíl mezi vyhotovením listiny a potvrzením její platnosti v zápise mohl být i několik set let.⁵⁷⁰

Jiným typem dokladu o produkci listin v městské kanceláři jsou záznamy ve finančních knihách, kde nacházíme účty za platy pro posly, kteří byli vysíláni s listinami do jiných měst a na Křivoklát. To svědčí nejen o produkci listin, ale i o diplomatickém kontaktu Rakovníka s jinými městy.

⁵⁶⁹ SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512–1564

⁵⁷⁰ Tamtéž, fol. 54r

Kromě toho se v knize příjmů a výdajů obce z let 1515–1530, objevují účty za papír a červený pečetní vosk, což je důležitý doklad o diplomatické činnosti města, a rovněž o zlepšení postavení Rakovníka v této době, neboť již mohl užívat červený vosk.

Ve finančních knihách se rovněž objevují záznamy o platu pro písaře, i když těchto záznamů je překvapivě málo.

Samotné listiny vydávané městkou kanceláří pro jednotlivé měšťany sice v archivu dochovány nejsou, ale nachází se zde několik listin panovnických, vztahujících se k Rakovníku, ačkoli i ty jsou dochovány převážně v novověkých opisech. Mezi nimi se nachází i listina vydaná Rakovníkem jako žádost panovníkovi.

Celkem se ve fondu Archiv města Rakovník nachází 8 listin, resp. jejich opisů nebo výpisů. Jedná se o výpis z privilegia krále Ladislava rakovnickým měšťanům ze 7. června 1454, opis majestátu Vladislava II. křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé z 12. září 1493, nedatovaný výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, týkající se poplužního dvora, opis listiny Vladislava Jagellonského z 23. dubna 1501, listina Vladislava Jagellonského ohledně pomoci proti Turkům, vydaná po 7. březnu 1501, listina Vladislava Jagellonského o zřízení Rakovnického a Podbrdského landfrýdu z roku 1506, listina Ludvíka Jagellonského, potvrzující půjčku 100 kop grošů z 19. srpna 1520, a nedatovaná žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, vydaná před rokem 1526.

Privilegium Ladislava Pohrobka ze 7. června 1454 se ve fondu dochovalo v nedatovaném novověkém výpisu. Tímto privilegiem Ladislav Pohrobek potvrdil rakovnickým měšťanům právo vlastnit movitý i nemovitý majetek, povolil jim s ním svobodně nakládat, a v případě úmrtí bez závěti povolil dědictví nejbližších příbuzných.

Majestátem z 19. září 1493, který se ve fondu dochoval v pěti novověkých opisech, potvrdil Vladislav II. křivoklátskému hejtmanu Jiřímu z Násilé vlastnictví domu v Rakovnici.

Dále se ve fondu nachází nedatovaný novověký výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, jímž Vladislav zprostil obyvatele Rakovníka placení dávek, které platili Křivoklátu z poplužního dvora, popluží a pozemků k němu příslušejících. Místo toho byla zavedena povinnost odevzdávat Křivoklátu každý rok na štědrý den dva kapouny, nebo místo každého kapouna po 15 groších míšeňských. Kromě toho byla současným i budoucím obyvatelům Rakovníka udělena další výsada, a to povolení brát a sekát

dřevo na podpal z křivoklátských lesů. Také jim bylo povoleno stavět ploty na ptáky a čihadla.

Listina Vladislava Jagellonského z 23. dubna 1501 je dochována rovněž v opise, který nicméně napodobuje úpravu i formální znaky listiny. Vladislav Jagellonský touto listinou povolil Jindřichu Albrechtovi z Kolovrat a na Krakovci prodat za 300 kop grošů českých rakovnické městské radě a obci právo na vybírání cla v Rakovnici a Mutějovicích.

Listina Vladislava Jagellonského z doby po 7. březnu 1501. Obsahem listiny je oznámení o svolání sněmu, na němž se měla města králi schválit tažení proti Turkům. Do Rakovníka byla listina zaslána patrně proto, že zde mělo být oznámení o konání sněmu ohlášeno na trhu. Rakovník ještě nebyl královským městem, tudíž se jeho zástupci nemohli účastnit sněmu samotného.

Listina Vladislava Jagellonského z 3. listopadu 1506 je jako jedna z mála listin ve fondu dochována v originále. Touto listinou Vladislav Jagellonský ustanovil landfrýd v Rakovnickém a Podbrdském kraji.

Listina Ludvíka Jagellonského z 19. srpna 1520 se rovněž dochovala v originále, dokonce i se zbytkem přitištěné pečeti. Touto listinou Ludvík Jagellonský potvrdil, že mu purkmistr a rada města Rakovníka půjčili 100 kop grošů českých. Splátka měla být provedena tím způsobem, že si rakovničtí měšťané mohli dlužnou částku strhnout z daní, které platili králi každý rok na svatého Jiří a svatého Havla.

Poslední listina se od předchozích liší tím, že jejím vydavatelem nebyl panovník, ale město. Jedná se o žádost Rakovníka králi Ludvíku Jagellonskému o povýšení mezi královská města.

4.6.3. Spisy

Spisový materiál je ve fondu dochován pouze ve zlomcích. Zachovány jsou jednotlivé spisy týkající se sporného a trestního soudnictví.

Jak již bylo zmíněno výše, jedná se o lístky se zápisy výslechů na útrpném právu z poloviny 15. století, které mají stejnou podobu jako zápisy trestního soudnictví v památných knihách.

Druhý dokument, který se nachází mezi spisovým materiálem, je označený jako „Fragment zápisů o loupežnicích Jana z Hradiště a o poddaných z let 1506–1508.“ Jedná se o dokument obsahující několik různých zápisů. První je zápis trestního soudnictví, týkající se propuštění vězně. Další záznamy mají stejnou podobu, a týkají se

žádostí různých osob, aby byly přijaty městskou radou za „*poddané*“ nebo „*služebníky*“, ačkoli další údaje o těchto osobách uvedeny nejsou.

Mezi spisovým materiálem je rovněž uložen dokument, pořízen patrně jako výpis z půhonného kvaternu desek zemských z roku 1519, který popisuje spor města Rakovníka se šlechticem Volfem z Gutštejna o právo vybírat clo v Zavidově, přičemž nález zemského soudu byl učiněn ve prospěch Rakovníka.

4.6.4. Účty

Na rozdíl od poměrně dobře zachovaných účetních knih je účetní materiál ve spisové podobě dochován ve fondu pouze ve zlomcích, a pro sledované období jsou relevantní pouze dva dokumenty. Jedná se o soupis várek a platů z nich, a cedule s poznámkami výběřčího daní.

Soupis várek piva a platů z nich⁵⁷¹ je neúplně dochovaný dokument, pocházející patrně z druhé poloviny 15. století. Z původně většího celku se dochoval pouze jeden dvoulist, na němž je uveden rozpis várek piva podle dat, kdy byly svařeny, a seznamy odběratelů piva, u nichž jsou poznamenány zaplacené částky.

Druhým dokumentem, spadajícím do sledovaného období, je nedatovaný jednolistový zlomek dokumentu, identifikovaného jako „cedule s poznámkami výběřčího daní.“⁵⁷² Jeho písmo a celková úprava se velmi podobá úpravě Rejstříku berně a královského úroku z let 1436-1449, a proto je možné, že jeho vznik spadá do tohoto období. Podle poznámky archiváře Jana Rennera, která je u dokumentu přiložena, se jedná o ceduli výběřčích, kteří na trhu (jarmarku) v Rakovníku vybírali poplatky od řemeslníků ze Žatce, Loun, Slaného, Blšana a Prahy.⁵⁷³ Renner opomíná Loket, který se v dokumentu rovněž vyskytuje. Text dokumentu je rozdělen na šest oddílů, z nichž každý je nadepsán názvem příslušné lokality („*Zatenses, Lunští, Slánští, ze Blšan, z Lokte a z Prahy*“). Pod každým nadpisem následují seznamy jmen a někdy i povolání osob, od nichž byly peníze vybírány, a výše vybraných částek. Na reversu jsou uvedeny celkové sumy.

⁵⁷¹ SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 802 Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480 – 1655, soupis várek a platů z nich, bez data

⁵⁷² SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 804 Berní záležitosti, pravděpodobně cedule s poznámkami výběřčího daní, bez data

⁵⁷³ Tamtéž

4.7. Význam městských knih a spisového materiálu pro studium života ve středověkém městě

Městské knihy a písemnosti jsou obrazem nejen znalosti písma, jazyků a stylistických dovedností písařů, ale do jisté míry i úrovně vzdělanosti a kulturní vyspělosti měšťanů v českém středověkém městě vůbec. V některých záznamech v městských knihách nacházíme zmínky o existenci školy, resp. učitelů a žáků v Rakovníce nejpozději na přelomu 15. a 16. století.

Městské knihy a spisy jsou produktem městské správy, a tudíž pramenem k poznání jejího fungování. Poskytují nám určitou představu o regulaci života obyvatel ze strany městských orgánů. Ve struktuře městských orgánů a jejich fungování docházelo v průběhu doby ke změnám. V městských knihách můžeme pozorovat ústup moci rychtáře ve prospěch městské rady v oblasti správy i soudnictví.

Kromě toho se v knihách odrážejí někdy značně komplikované společenské a rodinné vazby a vztahy mezi jednotlivými obyvateli, zejména v zápisech smluv a závětí.

Ačkoli je třeba mít na paměti, že městské knihy a spisy nemohou poskytovat kompletní obraz o všech aspektech života ve městě, a jejich vypovídací hodnota je značně variabilní, jsou nesmírně cenným pramenem pro poznání alespoň určitých aspektů fungování správy středověkého města a života v něm vůbec.

5. Použité prameny a literatura

5.1. Prameny vydané

Čelakovský Jaromír – Friedrich Gustav – Haas Antotnín (ed.), *Codex iuris municipalis, I. – IV.*, Praha 1886–1961

Tadra Ferdinand (ed.), *Soudní akta konsistorě Prazšské, (Acta judiciaria consistorii Pragensis), V. (1406-1407)*, Praha 1899

5.2. Prameny nevydané

inv. č. 785 **Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století**

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opisy majestátu Vladislava II., 1493

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, výpis z privilegia krále Ladislava, 1454

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, výpis z majestátu Vladislava Jagellonského, bez data

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 785, Opisy a výpisy privilegií, městská práva 16. století, opis listiny Vladislava Jagellonského, 1501

inv. č. 786 **Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630**

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, žádost obce ke králi Ludvíkovi Jagellonskému, před r. 1526

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Vladislava Jagellonského, 1501

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Ludvíka Jagellonského, 1520

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 786 Král, arcikníže a místodržící 1501 – 1630, listina Vladislava Jagellonského, 1506

inv. č. 802 **Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480 – 1655**

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 802 Hospodářství obce, dlužní záležitosti 1480 – 1655, soupis várek a platů z nich, bez data

inv. č. 804 **Berní záležitosti**

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 804 Berní záležitosti, pravděpodobně cedule s poznámkami výběrčího daní, bez data

inv. č. 806 **Sporné a trestní záležitosti**

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, lístky se zápisy výslechů na útrpném právu, bez data, pol. 15. stol.

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, fragment zápisů o loupežnících Jana z Hradiště a o poddaných, 1506–1508

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 806, Sporné a trestní záležitosti, město pohání k soudu Volfa z Guttsteina pro neoprávněné vybírání cla v Zavidově, 1515

Městské knihy

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 79, kniha č. 64, Kniha památná 1384–1482 (1523)

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 80, kniha č. 65, Kniha památná 1505–1813

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 341, kniha č. 326, Trhová kniha 1455–1505

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 342, kniha č. 327, Trhová kniha, 1512–1564

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1461, kniha č. 720, Rejstříky berně a královského úroku, 1463–1499

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1382, kniha č. 641, Kniha příjmů a výdajů obce, 1474–1489

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1383, kniha č. 642, Kniha příjmů a výdajů obce 1515–1530

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 316, kniha č. 301, Protokoly právních pří (kniha ortelů radních), 1521-1564

SOA Praha – SOkA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 367, kniha č. 352, Kniha testamentů 1511–1572

SOA Praha – SOKA Rakovník, AM Rakovník, inv. č. 1390, kniha č. 649, Rejstříky hlavních počtů 1515–1532

5.3. Literatura

AUC Philosophica et historica, Z PVH, 1, 1992 – Městská diplomatika a správa v ČZ do II. SV (A2271/10), DUŠKOVÁ, Sáša, *Účast měst a jejich obyvatel na diplomatické činnosti*, s. 67, HLAVÁČEK, Ivan, *Kanceláře českých měst jako středisek kulturního života své doby, zejména v pozdním středověku*, s. 22, NOVÝ Rostislav, *Městská diplomatika a dějiny správy (Přínos městské diplomatiky k rozvoji diplomatické metody)*, s. 15

CECHNER Antonín, *Soupis památek uměleckých a historických v Království Českém*, ročník 39. Politický okres rakovnický, II. díl, Praha 1913

ČERNÝ Jan, *Archiv města Rakovníka 1319-1945* (1962), Inventář, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2010, s. I – III

EMLER, Josef, *Paměti rakovnické od roku 1425–1639*, Praha 1894

HAAS, Antonín, *Právní oblasti českých měst*, ČSPSČ 60, 1952

HROCH Miroslav, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, s. 86 - 223

HOFFMANN František, *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, in: *Sborník archivních prací*, ročník 57, 2007, s. 453 – 573

HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992, 2. rozšířené vydání *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009

HOFFMANN, František, *K oblastem českých práv městských, studie o rukopisech 14*, 1975

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. díl Pro-Sto, nakladatelství Libri, Praha 2004

LEVÝ, František, *Dějiny královského města Rakovníka*, Rakovník 1896

MAREŠ, Jan, *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, SAP 50, 2000, č. 1

NOVÁČEK J. Adalbert, *Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreichs Böhmen*, II Band, Praha 1908

NOVÝ, Rostislav, *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*, Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia, 1960

NOVÝ, Rostislav, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310 – 1526*, katalog, in: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica IV, Univerzita Karlova, Praha 1963

Studie Rostislava Nového o nejstarších rakovnických městských knihách, in: Rakovnický historický sborník 6/2005, s. 121 - 122

PAULOVÁ, Olga, *Správa Rakovníka v 16. století do povýšení na královské město roku 1588*, Diplomová práce, Filozoficko-historická fakulta univerzity Karlovy v Praze, Praha, 1959

PRAŽÁK Jiří, *O diplomatické metodě studia městských knih*. Archivní časopis 3, 1953, s. 145 – 162, 205 – 227

RENNER, Jan, *Nejstarší kronika královského města Rakovníka, 1425-1800*, Rakovník

RENNER, Jan, *Knihy černé královského města Rakovníka*, Rakovník 1927

RENNER, Jan, *Rakovnicko a Rakovník od nejstarších dob až do roku 1526*

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII.*, Praha 1891

SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník království českého*, Praha 1998

ŠEBÁNEK Jindřich – FIALA Zdeněk – HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984

VOJTÍŠEK, Václav, *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953

ZWETTLER, Otto – VACULÍK, Jaroslav – ČAPKA, František, *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*, Brno 1996, s. 84 – 97

5.4. Internetové zdroje

www.mapy.cz

<http://www.paleografie.org/UK>